EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Eroul din ZBOR DE NOAPTE, nedezumanizat, categoric, se ridică la înălţimea unei virtuţi supraomeneşti. Cred că ceea ce îmi place în special la această povestire tulburătoare e nobleţea ei.

...Tot ceea ce Saint-Exupéry povesteşte o face în „cunoştinţă de cauză". Înfruntarea personală a unei frecvente primejdii dă cărţii sale o savoare autentică şi de neimitat.

...Această povestire, căreia îi admir, desigur, valoarea literară, are, pe de altă parte, şi valoarea unui document, iar aceste două calităţi, atît de nesperat unite, dau ZBORULUI DE NOAPTE o însemnătate excepţională.

ANDRÉ GIDE

Lei 5

45

1968

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY

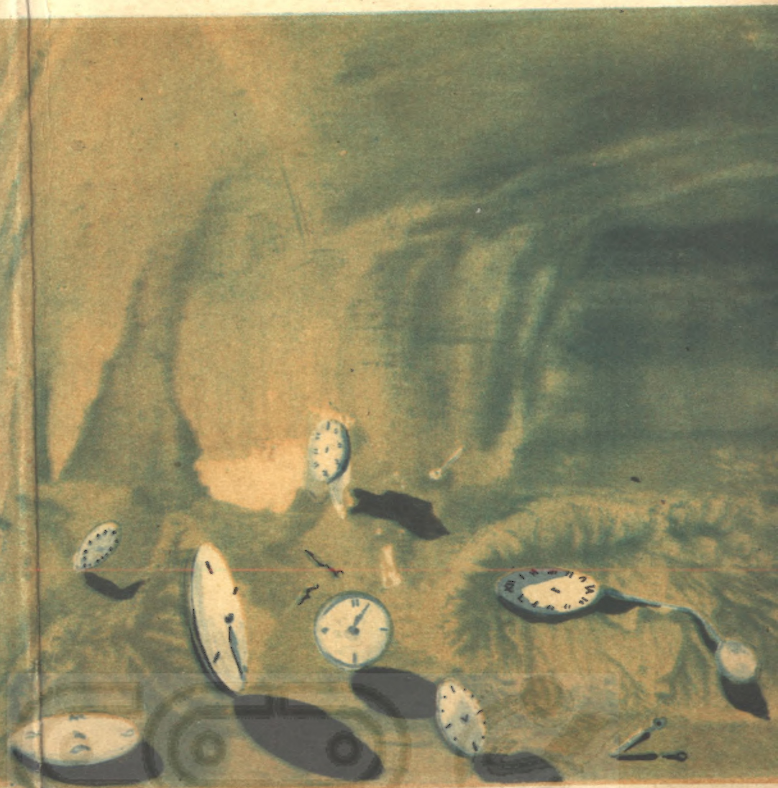
ZBOR DE NOAPTE • PILOT DE RĂZBOI

CM

A. DE SAINT-EXUPÉRY

ZBOR DE NOAPTE • PILOT DE RĂZBOI

COLECŢIA MERIDIANE

Desenul copertei: *Bardoczy Ludovic*

Antoine de Saint-Exupéry

Zbor de noapte

Pilot de război

Traducere de *Ion Caraion*

Editura pentru Literatură Universală

București — 1968

Zbor de noapte

Domnului *Didier Daurat*

I

Sub avion, dealurile îşi şi depănau dîrele de umbră în aurul serii. Cîmpiile deveneau luminoase, dar de-o lumină fără de saţ : pe aceste meleaguri aurul lor nu-şi mai sfîrşeşte strălucirea, aşa cum zăpezile iernii nu mai isprăvesc de a scînteia.

Pilotul Fabien, care aducea tocmai din Sudul îndepărtat către Buenos Aires poşta din Patagonia, simţea apropierea serii, tot aşa cum recunoşti că un port nu mai e departe, după semnele pe care ţi le dau apele : după liniştea aceasta şi după uşoarele cute, abia schiţate, ale molcomilor nori. Şi intra într-un uriaş liman de linişte şi de fericire.

Ar fi putut să-şi închipuie că în această tihnă se plimbă agale aproape ca un păstor. Ciobanii din Patagonia merg domol de la o turmă la alta : el trecea de la un oraş la altul, era un păstor al orăşelelor. Cam tot la două ore de drum le întîlnea pe cele care veneau să se adape la malul apelor, sau la cîmpie să pască.

Uneori, după o sută de kilometri de stepe mai pustii decît marea, ajungea din urmă vreo fermă pierdută, ce părea că duce îndărăt, prin

valurile preeriilor, povara ei de vieţi omeneşti ; şi atunci, din aripi, trimitea un salut corăbiei aceleia.

— Se vede San Julian ; aterizăm peste zece minute.

Radiotelegrafistul de bord transmitea ştirea la toate posturile liniei.

Pe două mii cinci sute de kilometri, de la strîmtoarea Magellan pînă la Buenos Aires, se înşirau escale asemănătoare ; dar cea de acum se situa pe hotarele nopţii, aşa cum, în Africa, ultima aşezare supusă îşi deschidea braţele spre necunoscut.

Telegrafistul întinse pilotului o notă :

— Sînt atîtea furtuni încît descărcările electrice îmi astupă receptoarele. Rămîneţi peste noapte la San Julian ?

Fabien zîmbi : cerul era liniştit ca un acvariu, iar toate escalele din faţa lor semnalau : „Cer senin, vînt zero". Îi răspunse :

— Mergem mai departe.

Dar telegrafistul avea impresia că pe undeva ar sălăşlui furtuni, asemenea viermilor ce-şi fac culcuş în carnea unui fruct ; şi noaptea, deşi părea frumoasă, ar putea totuşi să fie viermănoasă : nu-i făcea de loc plăcere să intre în această beznă gata să putrezească.

Coborînd spre San Julian cu motorul încetinit, Fabien se simţea obosit. Tot ceea ce face plăcută viaţa oamenilor creştea acum din ce în ce mai mult spre el : casele lor, măruntele lor cafenele,

copacii pe sub care ei se plimbă. Semăna cu un cuceritor care în seara biruinței se apleacă spre întinsurile imperiului și dsecoperă smerita fericire a oamenilor. Fabien simțea nevoia să lase armele jos și să-și dea seama de greutatea apăsătoare a trupului și de durerile-i de șale — poți fi bogat și în poveri — și să fie aici un biet om oarecare, ce privește liniștit pe fereastră la un decor pe veci statornicit. Satul ăsta minuscul, l-ar fi acceptat ; după ce ai ales, te mulțumești cu ce ți-a fost hărăzit de hazard și-ți poți îndrăgi ursita. Căci te mărginește întocmai ca dragostea. Fabien ar fi dorit să trăiască aici oricît de mult, să se împărtășească din partea lui de veșnicie, deoarece i se părea că orășelele acelea în care zăbovea doar cîte o oră — cu grădinile lor împrejmuite de ziduri vechi, pe care le străbătea — trăiesc veșnic prin aceea că dăinuie în afara lui. Si satul suia acum din ce în ce, deschizîndu-se înspre el si către echipaj. Și Fabien se gîndea la prieteniile sale, la fetele tandre, la intimitatea albelor fețe de masă, la tot ceea ce, încetișor, te îmblînzește pe veci. Iar satul și fugea la marginea aripilor avionului, dezvăluindu-și taina grădinilor închise, pe care zidurile n-o mai apărau. Dar Fabien, aterizînd, înțelese că n-a putut să vadă de fapt nimic altceva decît gesturile domoale ale cîtorva oameni pierduți printre pietrele lor. Chiar numai prin această încremenire, satul își apăra taina pasiunilor lui ; satul refuza să-și dezvăluie farmecul : ar fi trebuit să renunți la acțiune pentru a-l cuceri.

După trecerea celor zece minute de escală, Fabien trebui să plece din nou.

Își mai întoarse încă o dată privirile spre San Julian : din el nu mai rămăsese decît un pumn de lumini, apoi doar o mînă de stele și în cele din urmă se șterse chiar și pulberea ce-l ademenea pentru ultima oară.

„Nu mai văd cadranele : trebuie să aprind."

Pipăi contactele, dar lămpile roșii din carlingă aruncau pe ace o lumină încă atît de slabă în acea irizare albastră a nopții încît nu le colora de loc. Își trecu degetele prin fața unui bec : și ele abia se colorau puțin :

„Prea devreme."

Cu toate acestea, noaptea se și înălța ca un fum întunecat, plinind văile, ce nu se mai deosebeau de cîmpii. Satele își și aprinseseră luminile, iar constelațiile lor își răspundeau prin noapte. La rîndul lui, Fabien răspundea și el satelor, făcînd din degete să clipească luminile de poziție. Pămîntul era parcă tapisat cu chemări luminoase, fiecare casă aprinzîndu-și steaua ei în noaptea fără de margini, ca pe-un far pe care-l îndrepți spre mare. Tot ceea ce adăpostea o viață de om sclipea deja. Și Fabien admira cum de data aceasta intrarea în noapte era domoală și frumoasă ca intrarea într-un port.

Își afundă capul în carlingă. Radiumul àcelor începea să lucească. Una după alta, pilotul verifică cifrele și fu mulțumit. Își dădea seama că-i solid înșurubat în cer. Pipăi cu degetul o grindă de oțel și simți cum curge viața prin

metalul care nu vibra, dar trăia. Cei cinci sute de cai ai motorului iscau în intimitatea materiei un suflu gingaş, care-i preschimba răceala de gheaţă într-o moliciune de carne catifelată. O dată mai mult, pilotul nu încerca în zbor nici ameţeală, nici beţie, ci parcă tainicul zbucium al unui corp viu.

Acum îşi înjghebase o lume a lui şi căuta, dînd din coate, să se aşeze în ea cît mai în voie. Ciocăni tabloul de distribuţie electrică, pipăi pe rînd contactele, se mişcă puţin rezemîndu-se mai bine şi căutînd poziţia cea mai potrivită pentru a putea simţi legănările celor cinci tone de metal, purtate pe umeri de o noapte în mişcare. Apoi bîjbîi, îşi puse la îndemînă lampa portativă, o scăpă, o regăsi, se asigură că nu mai lunecă, pe urmă o lăsă iar, spre a pipăi fiecare manetă, spre a le nimeri pe nedibuitele, ca să-şi obişnuiască degetele cu o lume de orb. După aceea, cînd degetele o cunoscură bine, îşi îngădui să aprindă o lampă, să-şi împodobească apoi carlinga cu instrumente precise, şi urmări numai pe cadrane intrarea în noapte, asemenea unui plonjon. Apoi, deoarece nimic nu se clătina, nu vibra şi nici nu tremura, şi pentru că giroscopul, altimetrul şi regimul motorului rămîneau constante, se întinse puţin, îşi sprijini ceafa de pielea care îmbrăca scaunul şi începu acea meditare adîncă a zborului, în care te bucuri de-o nelămurită nădejde.

Şi atunci, stînd de veghe în miez de noapte, îşi dădu seama că întunericul scoate în evidenţă

prezența omului : toate acele chemări, acele lumini, acea nelinişte. Această simplă stea în beznă : însingurarea unei case. Se stinge una : e-o casă ce se închide peste dragostea dintr-însa.

Sau peste plictiseala ei. E o casă ce încetează să-şi mai trimită semnalul restului lumii. Aceşti ţărani rezemaţi cu coatele pe masă în jurul lămpii lor nici nu ştiu ce speră: şi nu ştiu nici că dorul lor bate atît de departe în nesfîrşita noapte ce-i cuprinde. Dar Fabien îl descoperă atunci cînd vine de la o mie de kilometri şi simte valurile din fundul adîncurilor ridicînd şi coborînd avionul ce parcă respiră, după ce-a străbătut zece furtuni ca pe nişte ţări bîntuite de război, cu luminişuri de lună între ele, şi atunci cînd, una după alta, dă — cu simţămîntul biruinţei — peste aceste lumini. Oamenii ăştia cred că lampa le luminează doar biata lor masă, dar, la optzeci de kilometri departe de ei, eşti ajuns de chemarea luminii lor, ca şi cum — dintr-o insulă pustie — ei ar legăna-o disperaţi către largurile mării.

II

Aşadar, cele trei avioane poştale din Patagonia, Chile şi Paraguay se întorceau din sud, est şi nord spre Buenos Aires. Încărcătura lor era aşteptată,

pentru ca spre miezul nopţii să se poată da plecarea avionului către Europa.

Trei piloţi, fiecare îndărătul unui înveliş de metal greu cît un şlep, pierduţi în noapte, se gîndeau la zborul lor şi vor coborî agale din cerul de furtună sau de linişte al lor către marele oraş, asemenea unor ţărani ciudaţi ce se lasă la vale din munţii lor.

Rivière, responsabilul întregii reţele, se plimba de-a lungul şi de-a latul terenului de aterizare din Buenos Aires. Era tăcut, deoarece, pînă la sosirea celor trei avioane, pentru el ziua mai rămînea încă plină de temeri. Minut de minut şi pe măsură ce-i soseau telegramele, Rivière simţea că smulge ceva din ghearele soartei, că reduce procentul de necunoscut şi că-şi trage echipajele afară din noapte, către mal.

Un lucrător îl opri spre a-i transmite un mesaj al postului de radio :

— Curierul din Chile transmite că zăreşte luminile din Buenos Aires.

— Bine.

În curînd, Rivière va auzi avionul : iată dar că noaptea îi preda unul, aşa cum marea, plină de flux, de reflux şi de necunoscut, aduce pe plajă comoara pe care a legănat-o atîta vreme pe apele ei. Şi mai tîrziu o să le primească, din parte-i, şi pe celelalte două.

Atunci abia se va încheia ziua. Atunci echipajele obosite se vor duce la culcare şi vor fi înlocuite de echipele odihnite. Dar el, Rivière, nici atunci nu va avea linişte. La rîndul său, curierul pentru Europa îl va umple de nelinişti. Şi aşa o să fie într-una. Totdeauna. Pentru prima

oară, acest vechi luptător se mira că simte oboseala. Sosirea avioanelor nu va fi niciodată una din acele victorii care pun capăt unui război şi deschid porţile spre o epocă de pace fericită. Pentru el nu va exista niciodată decît un pas făcut, care precede mii şi mii de alţi paşi asemănători. Lui Rivière i se părea că ridică, de multă vreme, cu braţele mereu încordate, o greutate foarte mare : un efort fără repaos şi fără de speranţă. „Îmbătrînesc..." Ar îmbătrîni, dacă nu şi-ar mai găsi hrană în însăşi activitatea lui. Se pomeni mirîndu-se că se gîndeşte la probleme pe care nu şi le pusese niciodată pînă atunci. Şi cu toate acestea, venea spre el, cu un murmur melancolic, întregul noian de gingăşii date mereu la o parte : un adevărat ocean pierdut. „Totul e, deci, aşa de aproape ?..." Îşi dădu seama că împinsese pas cu pas către bătrîneţe, adică pentru „atunci cînd o să aibă timp", tot ceea ce îndulceşte viaţa omului. Ca şi cînd am putea, într-adevăr, să avem timp într-o zi, cîndva, ca şi cînd am putea totuşi realiza, la capătul acestei vieţi, acea nespusă pace pe care ne-o construieşte închipuirea. Dar nu există pace. Şi poate că nu există nici o victorie. Nu există o sosire definitivă a tuturor avioanelor.

Rivière se opri în faţa lui Leroux, un bătrîn contramaistru care lucra. Leroux muncea şi el, de patruzeci de ani. Şi munca îi acapara toate forţele. Cînd Leroux se întorcea acasă, către zece seara ori către miezul nopţii, nu i se oferea o altă lume, nu era pentru el o evadare. Rivière îi surîse omului acesta, care-şi ridică faţa gravă şi-i spuse, arătîndu-i un ax învineţit :

— S-a ţinut tare, dar l-am învins.

Rivière se aplecă deasupra axului. Rivière era din nou furat de meserie.

— Va trebui să spui la ateliere să ajusteze mai liber piesele astea.

Pipăi cu degetul urmele gripajului, apoi se uită iar la Leroux. Şi pe buze îi veni o întrebare ciudată, faţă de zbîrciturile acestea severe. Din care pricină şi zîmbi :

— Leroux, te-ai ţinut mult de dragoste în viaţă ?

— Oh ! dragostea, ştiţi, domnule director...

— Eşti tot ca mine, n-ai avut vreme niciodată.

— Nu cine ştie ce...

Rivière ascultă tonul vocii, pentru a-şi da seama dacă răspunsul era amar : dar nu era amar. Faţă de viaţa lui trecută, omul încerca o mulţumire liniştită, asemenea tîmplarului ce termină de lustruit o scîndură frumoasă : „Iată. S-a făcut !"

„Iată, gîndi Rivière, viaţa mea e făcută."

Goni toate gîndurile triste care-i veneau din pricina oboselii şi se îndreptă spre hangar, căci se auzea duduitul avionului de Chile.

III

Sunetul acelui motor îndepărtat se făcea din ce în ce mai puternic. Creştea. Se aprinseră focurile. Lămpile roşii ale balizajului schiţară

un hangar, stîlpii de telegraf și o bucată patrată de teren. Se pregătea o sărbătoare.

— Iată-l !

Avionul aluneca deja prin fîșia de lumină a farurilor. Atît de strălucitor încît părea nou. Dar cînd a oprit în sfîrșit în fața hangarului, în timp ce mecanicii și lucrătorii se grăbeau să descarce poșta, pilotul Pellerin nu schiță nici o mișcare.

— Ce e ? De ce nu cobori ?

Prins de cine știe ce tainică treabă, pilotul nu binevoi să răspundă. Pesemne că mai asculta încă întreg zgomotul zborului scurgîndu-se prin el. Dădea încet din cap și, aplecat înainte, meșterea nu se știe ce. În fine, se întoarse spre șefii și camarazii lui și-i privi grav, de parcă ar fi fost proprietatea lui. Părea că-i numără, că-i măsoară și că-i cîntărește, și gîndea că i-a cîștigat pe drept, precum și hangarul acela pavoazat parcă de sărbătoare, și cimentul ăla solid și, mai departe, întreg acel oraș cu viața, femeile și căldura lui. Ținea toată acea mulțime de oameni în căușul mîinilor sale cuprinzătoare, ca pe niște supuși, de vreme ce putea să-i pipăie, să-i asculte, să-i înjure. Și mai întîi chiar s-a gîndit să-i înjure, că stăteau acolo liniștiți, siguri de viața lor și admirînd luna ; dar în cele din urmă fu îngăduitor :

— ...Să dați de băut !

Și coborî.

Încercă după aceea să-și povestească drumul :

— De-ați ști voi !...

Crezînd pesemne că a spus destul, începu să-şi scoată haina de piele.

Dar se întristă apoi, în timp ce maşina îl ducea spre Buenos Aires, în tovărăşia unui inspector ursuz şi a unui Rivière tăcut: desigur că e grozav să scapi teafăr şi, cu picioarele înfipte în pămînt, să dai drumul din rărunchi la nişte straşnice înjurături. Ce semeaţă bucurie! Da, dar după asta, atunci cînd îţi aduci aminte, începe să te cuprindă îndoiala de nu ştiu ce.

Lupta cu ciclonul — asta, cel puţin, e ceva adevărat, e cinstit. Nu însă tot aşa e şi cu aspectul lucrurilor ori cu înfăţişarea pe care ele o capătă atunci cînd se cred singure. Şi gîndi:

„E la fel cu o revoltă: feţe care abia pălesc, dar se schimbă atît de mult!"

Încercă să-şi aducă aminte.

Trecea agale Cordilierii Anzilor. Zăpezile iernii covîrşeau munţii cu pacea lor desăvîrşită. Zăpezile iernii coborîseră pacea în această masă de piatră, aşa cum veacurile o strecoară înlăuntrul moartelor castele. Pe-o întindere de două sute de kilometri, nici un om, nici un suflu de viaţă, nici o strădanie. În schimb, muchii de stîncă verticale, pe care aproape că le atingi cînd zbori la şase mii de metri înălţime, perdele drepte de piatră, o colosală încremenire.

Era prin preajma vîrfului Tupungato...

Se gîndi mai bine. Da, chiar acolo a fost martor la o minune.

Pentru că la început nu văzuse nimic, dar s-a simţit pur şi simplu stingherit, aidoma cuiva

care se crede singur și care deodată nu mai e singur, ba pe care cineva îl privește. Și-a dat seama prea tîrziu însă și fără să înțeleagă prea bine cum, că e înconjurat de urgie. Iaca-așa. Dar dincotro venea această urgie ?

Cum de-a ghicit că se prelingea de prin pietre, din zăpadă ? Pentru că nimic nu părea să vină către el, nici o sumbră furtună nu se arăta la orizont. Și totuși, o lume abia imperceptibilă altfel se isca acum, pe loc, din cealaltă. Pellerin privea cu o inexplicabilă strîngere de inimă la toate acele nevinovate piscuri, la toate acele muchii, la toate acele creste de zăpadă, parcă doar cu ceva mai cenușii, dar care începeau să se însuflețească — asemenea unui norod.

Deși n-avea nevoie să facă un efort, strînse mîinile pe comenzi. Se pregătea parcă ceva de care el nu-și dădea seama. Și își încordă mușchii toți, ca o fiară gata să se repeadă, cu toate că nu vedea încă nimic ce nu era cu desăvîrșire liniștit. Da, liniștit, însă plin de-o stranie putere.

Și deodată totul se înăspri. Muchiile, piscurile, totul se ascuțea : simțeai cum — ca niște ciocuri de proră — străpung vîntul aspru. După aceea i se păru că ele se întorc și se rotesc în jurul său, ca niște nave uriașe pregătindu-se de luptă. Apoi se ivi o năvală de pulbere amestecată cu aerul : ea urca, plutind ușor de-a lungul zăpezilor, ca un văl. Atunci, spre a găsi o ieșire în eventualitatea unei retrageri necesare, se întoarse, dar fu cuprins de fiori : toți Cordilierii din spatele său începuseră parcă să fiarbă.

„Sînt pierdut."

Dintr-un pisc din față țîșni zăpada : un vulcan de omăt. Apoi și dintr-un al doilea pisc, de undeva mai de la dreapta. Și astfel, unul după altul, se aprinseră toate vîrfurile, ca atinse pe rînd de-o nevăzută ștafetă. În acea clipă, împreună cu primii curenți de aer, începură să joace și munții de jur împrejurul pilotului.

Șocul nu prea lasă multe urme : acum nu mai regăsea în el amintirea uriașilor curenți care-l rostogoliseră. Își aducea aminte doar că se zbătuse cu furie în mijlocul acelor flăcări cenușii.

Și gîndi :

„Ciclonul, asta nu-i cine știe ce. Poți scăpa teafăr. Da, dar tot ceea ce a fost înaintea ciclonului ! Și mai ales acea întîlnire stranie pe care a avut-o !"

Crezuse că poate recunoaște un anumit chip dintr-altele o mie și iată, totuși, că-l și uitase.

IV

Rivière privea la Pellerin. Peste douăzeci de minute, cînd acesta va coborî din mașină, el se va pierde, luat de șuvoiul mulțimii, cu un sentiment de istovire și de apăsare. Și poate va gîndi : „Sînt tare obosit... urîtă meserie !" Iar soției lui îi va spune ceva ca de pildă : „Oricum, e mai bine aici decît deasupra Anzilor !" Și cu toate astea, lucrurile la care oamenii țin atît de mult mai că se desprinseseră de el : tocmai le

descoperise zădărnicia. Trăise vreo cîteva ceasuri de cealaltă parte a decorului, fără să ştie dacă-i va fi posibil să reclădească pentru sine acest oraş în adevăratele lui lumini. Sau chiar mai mult, să-şi regăsească, vechi prietene din copilărie, plicticoase dar dragi, toate micile-i beteşuguri omeneşti. „În orice mulţime — gîndi Rivière — există oameni pe care nu-i bagi în seamă, dar care sînt nişte soli minunaţi. Fără ca măcar ei înşişi să-şi dea seama. Afară de cazul în care..." Rivière se temea de anumiţi admiratori. Ei nu înţelegeau caracterul sacru al aventurii şi exclamaţiile lor îi falsificau sensul, micşorau omul. Dar Pellerin îşi păstra, în această împrejurare, întreaga măreţie de-a fi înţeles cu lesniciune, mai bine ca oricare altul, cît preţuieşte lumea întrezărită printr-o anume prizmă şi de-a respinge cu un covîrşitor dispreţ încuviinţările josnice. Drept care, Rivière îl felicită : „Cum ai reuşit ?" Şi-i fu drag, pentru că îl auzea vorbind pur şi simplu de meseria sa, de zborul lui, aşa cum vorbeşte un fierar de nicovală.

Şi Pellerin explică mai întîi cum i-a fost tăiată retragerea. Aproape că se scuza : „Aşadar, n-am mai avut posibilitatea să aleg". Pentru că în cele din urmă el n-a mai văzut nimic : zăpada îl orbea.

Dar l-au salvat nişte curenţi puternici, ridicîndu-l la şapte mii de metri înălţime. „Trebuie că m-am menţinut chiar la nivelul crestelor munţilor în tot timpul traversării." Pomeni de asemeni şi de giroscop, căruia socotea că ar trebui să i se schimbe locul prizei de aer : o astupa zăpada :

„Ştiţi, se formează o pojghiţă de polei". Mai tîrziu, alţi curenţi l-au dat peste cap şi pe la vreo trei mii de metri, Pellerin nu pricepea cum de nu s-a ciocnit încă de nimic. Pesemne că zburau deja deasupra cîmpiei. „Mi-am dat seama de asta de îndată ce-am ţîşnit brusc în cer. senin." Explică în sfîrşit cum a avut, în acel moment, impresia că ieşise dintr-o peşteră.

— Era furtună şi la Mendoza ?

— Nu. Am aterizat pe cer senin şi fără vînt. Dar furtuna mă urmărea de aproape.

O descrise, deoarece, spunea el, „oricum, era tare ciudat". Sus vîrful ei se pierdea în norii de zăpadă, jos pe cîmpie furtuna îşi rostogolea poalele ca o lavă neagră. Unul după altul, oraşele erau înghiţite. „N-am mai văzut niciodată aşa ceva..." Apoi tăcu, furat parcă de-o amintire.

Rivière se întoarse către inspector.

— E un ciclon dinspre Pacific, şi-am fost preveniţi prea tîrziu. De obicei însă cicloanele acestea nu depăşesc niciodată Anzii.

Ar fi fost greu de prevăzut că ăsta îşi va continua drumul spre est.

Inspectorul, care habar n-avea, dădu din cap.

Inspectorul păru că ezită, se întoarse spre Pellerin şi mărul lui Adam începu să-i tremure. Dar tăcu. Şi după o clipă de gîndire, privind ţintă înainte, îşi reluă demnitatea lui melancolică.

Şi-o plimba ca pe un bagaj, melancolia aceea. Debarcat în ajun în Argentina, fiind chemat de Rivière pentru nişte treburi vagi, era un om împleticit în mîinile lui mari şi în demnitatea sa

de inspector. Lui nu-i era îngăduit să admire nici fantezia, nici verva : prin funcţia lui, admira doar punctualitatea. N-avea dreptul nici să ciocnească un pahar cu cineva, nici să tutuiască un camarad, ori să facă o glumă, decît dacă printr-un noroc de necrezut s-ar fi întîlnit în aceleaşi escale cu un alt inspector.

„E greu — gîndi inspectorul — să fii judecător."

La drept vorbind, el nu judeca, ci clătina doar din cap. Ignorînd totul, dădea încet din cap la tot ce-i ieşea în cale. Asta tulbura conştiinţele întunecate şi contribuia la buna întreţinere a materialului. Nu era de loc iubit, deoarece un inspector nu-i făcut pentru deliciile dragostei, ci ca să redacteze rapoarte. Renunţase să mai propună metode noi şi să dea soluţii tehnice, de cînd Rivière notase cîndva : „Inspectorul Robineau e rugat să ne facă rapoarte, şi nu poeme. Mai bine şi-ar întrebuinţa inspectorul Robineau competenţa stimulînd zelul personalului." Şi de atunci înainte se năpustea, ca pe însăşi pîinea lui cea de toate zilele, asupra metehnelor omeneşti. Asupra mecanicului care bea, a şefului de aeroport care chefuia noaptea, a pilotului care ateriza în salturi.

Rivière spunea despre el : „Nu-i de loc foarte inteligent şi tocmai de aceea e de mare ajutor". Un regulament stabilit de Rivière însemna pentru Rivière o cunoaştere a oamenilor ; dar pentru Robineau nu exista decît cunoaşterea regulamentului.

— Robineau, i-a spus într-o zi Rivière, vei anula primele de punctualitate pentru toate plecările care-s în întîrziere.

— Chiar și pentru cazurile de forță majoră ? Și chiar și dacă-i ceață ?

— Chiar și dacă-i ceață.

Și Robineau încerca parcă un fel de mîndrie la gîndul că are un șef atît de puternic încît nu se teme să fie nedrept. Și Robineau avea parcă să împrumute el însuși o oarecare măreție dintr-o autoritate atît de jignitoare.

— Ați dat plecarea la șase și cincisprezece, le repeta el mai tîrziu șefilor de aeroporturi, n-o să vă mai putem plăti prima.

— Dar, domnule Robineau, noi nu putem mătura ceața !

— Așa-i regulamentul.

Și Robineau se închidea în tăcerea lui enigmatică. Făcea parte din direcție. Și numai el singur, din toți titirezii ăștia, înțelegea cum poți să îmbunătățești timpul pedepsindu-i pe oameni.

— Nu se gîndește la nimic, spunea despre dînsul Rivière, și asta îl scutește de a gîndi greșit.

Dacă un pilot strica un aparat, regula era că pierdea prima de nedeteriorare.

— Dar dacă accidentul a avut loc deasupra unei păduri ? se interesase Robineau.

— Da, chiar și deasupra unei păduri...

Și, auzind-o Robineau a luat-o drept lege.

— Regret, le spunea mai apoi piloților, îmbătat de sineși, regret nespus, dar ar fi trebuit să aveți accidentul altundeva.

— Păi, domnule Robineau, asta nu-i pe alesele !

— Aşa-i regulamentul.

„Regulamentul ăsta, gîndea Rivière, seamănă cu ritualele unei religii, care par absurde, dar care fasonează oamenii." Pe Rivière nu-l interesa anume să pară drept sau nedrept. Poate că termenii ăştia nici n-aveau vreun sens pentru el. Micii-burghezi ai orăşelelor se-nvîrt seara în jurul pavilionului în care cîntă muzica şi Rivière gîndea : „Drept ori nedrept faţă de ei, asta n-are nici un sens : pentru că de fapt ei nu există". Omul era pentru el ca o ceară moale pe care trebuia s-o modelezi. Trebuia să dai un suflet acelei materii, să-i făureşti o voinţă. El nu se gîndea să-i robească prin asprimea sa, ci să-i scoată din ei înşişi. Aşa că, dacă pedepsea orice întîrziere, săvîrşea desigur un act de nedreptate, dar îmboldea către plecare voinţa fiecărei escale ; făurea această voinţă. Nedîndu-le voie oamenilor să se bucure de prielniciile unui timp urît ca de-o invitaţie la repaos, el îi ţinea în stare de alarmă aşteptînd înseninarea, şi această aşteptare umilea pînă şi pe salahorul cel mai neînsemnat. Se profita astfel de primul defect al armurii : „Luminat către nord, la drum !" Mulţumită lui Rivière, pe-o distanţă de cincisprezece mii de kilometri, cultul curierului avea prioritate faţă de orice altceva.

Rivière spunea uneori :

— Oamenii ăştia sînt fericiţi pentru că li-i drag ceea ce fac şi au ajuns a iubi ceea ce fac pentru că eu sînt aspru.

Poate că inimii unora le pricinuia suferinţe, dar în acelaşi timp le procura oamenilor şi bucurii puternice. „Trebuie să-i împingi — gîndea el — către o viaţă viguroasă, care presupune şi suferinţe şi bucurii, singura însă care înseamnă ceva."

Cum maşina tocmai intra în oraş, Rivière dădu ordin şoferului să-l ducă la biroul Companiei. Robineau, rămas singur cu Pellerin, îl privi, şi întredeschise buzele să vorbească.

V

Robineau era însă plictisit în seara aceea. Poate tocmai pentru că descoperise că viaţa lui, în comparaţie cu aceea a victoriosului Pellerin, era cenuşie. Şi-şi dăduse mai ales seama că el, Robineau, cu tot titlul său de inspector şi cu toată autoritatea lui, valora mult mai puţin decît acest om frînt de oboseală, înfundat în colţul maşinii, cu ochii închişi şi cu mîinile înnegrite de ulei. Pentru întîia oară Robineau admira. Şi simţea nevoia s-o spună. Dar, mai ales, simţea nevoia să-şi cîştige o prietenie. Era plictisit de alergătura şi de eşecurile din timpul zilei şi se simţea poate chiar niţel ridicol. Spre seară, verificînd rezervele de benzină, se încurcase în socoteli şi tocmai agentul pe care voia să-l prindă cu mîţa în sac, cuprins de milă, i le dusese la

bun sfîrşit în locul lui. Dar criticase mai ales montarea unei pompe de ulei de tipul B 6, confundînd-o cu una de tip B 4, iar mecanicii şireţi îl lăsaseră să demonstreze timp de douăzeci de minute „o neştiinţă pe care nimic n-o scuză" — propria lui neştiinţă.

Îi era teamă chiar şi de camera în care stătea la hotel. La Toulouse ori la Buenos Aires, totdeauna fără nici o abatere, intra într-însa îndată după orele de serviciu. Şi încuindu-se înăuntru cu conştiinţa că duce în cîrcă nişte împovărătoare taine, scotea din valiză un teanc de hîrtii, scria încet „Raport", începea să aştearnă cîteva rînduri şi apoi rupea totul. Ar fi vrut să poată salva Compania de la o mare primejdie. Ea nu era ameninţată de nici una. Şi Robineau nu salvase pînă acum decît un butuc de elice atins de rugină. Îşi plimbase degetul pe rugină, încet, cu un aer de înmormîntare în faţa şefului de aerodrom, care de altfel i-a răspuns : „Adresaţi-vă escalei anterioare : avionul acesta de-abia a sosit !" Robineau se îndoia de rolul său.

Ca să se apropie de Pellerin, aruncă o vorbă la întîmplare :

— Vreţi să luaţi masa cu mine ? Simt parcă nevoia să stau de vorbă cu cineva, meseria mea e cîteodată aspră...

Apoi se corectă, spre a nu da impresia că alunecă prea repede :

— Am atîtea răspunderi !

Subalternilor lui nu le făcea de loc plăcere să-l amestece pe Robineau în viaţa lor particulară. Fiecare se gîndea : „Dacă n-a găsit încă nici o

victimă pentru raportul lui, hămesit cum e, o să mă înghită pe mine".

Dar în seara aceea, Robineau nu se gîndea la altceva decît la necazurile sale. Singura lui taină adevărată : o eczemă supărătoare ce-i amăra trupul, ar fi vrut să şi-o destăinuie cuiva, spre a fi compătimit, şi negăsind consolare în orgoliu, ar fi căutat-o în umilinţă. El mai avea în Franţa o amantă, căreia îi povestea în noaptea înapoierilor tot ce înfăptuise în inspecţiile lui, ca s-o epateze puţin şi spre a se face iubit de ea, dar nu reuşea decît să se facă nesuferit ; şi acum îi da ghes nevoia să vorbească despre ea.

— Atunci, mîncaţi cu mine în seara asta, nu ?

Pellerin, blajin, acceptă.

VI

Secretarii moţăiau la intrarea lui Rivière în birourile din Buenos Aires. Cu mantaua pe el, cu pălăria pe cap, avea un aer de călător veşnic şi atît îşi mişca de uşor statura măruntă, iar părul cărunt şi hainele oarecari într-atît se potriveau oricărui soi de decor, încît trecea aproape nebăgat în seamă. Şi totuşi, oamenii fură parcă însufleţiţi de zel. Secretarii se agitară, şeful biroului căută repede în dosare ultimele hîrtii, iar maşinile de scris începură să ţăcăne. Telefonistul înfigea fişele în tablou, notînd telegramele într-un caiet voluminos.

Rivière luă loc şi citi.

După încercarea prin care trecuse cu avionul de Chile, el recitea acum istoria unei zile fericite, în care lucrurile se rînduiau de la sine, iar mesajele pe care le trimiteau unul după altul aeroporturile deja depăşite îi apăreau ca nişte sobre relatări ale unor biruinţe. Curierul de Patagonia înainta şi el repede : orarul fusese depăşit, deoarece vînturile îşi împingeau de la miazăzi ajutătoarea lor tălăzuire.

— Dă-mi buletinele meteorologice.

Fiecare aeroport îşi lăuda timpul senin, cerul curat, briza plăcută. America era înfăşurată într-o seară de aur. Rivière se bucura de bunăvoinţa lucrurilor. Acest curier lupta acum pe undeva, în aventura nopţii, însă cu cei mai buni sorţi de izbîndă.

Rivière împinse caietul la o parte.

— În regulă.

Şi ieşi să arunce o privire pe la celelalte servicii, paznic de noapte ce supraveghea jumătate de lume.

Se opri în faţa unei ferestre deschise şi înţelese noaptea. Ea cuprindea Buenos Aires-ul, dar şi — ca o imensă corabie — întreaga America. Nu-l miră acest sentiment de măreţie : cerul din Santiago de Chile era un cer străin, dar îndată ce curierul pornea spre Santiago de Chile, peste tot, de la un cap la altul al liniei, se trăia sub aceeaşi boltă adîncă. Celuilalt curier, căruia ei îi pîndeau acum vocea la receptoarele TFF, pescarii din Patagonia îi vedeau lucind luminile de

bord. Această neliniște pe care ți-o dă un avion în zbor, cînd îl apăsa pe Rivière, apăsa de asemenea și peste toate capitalele și provinciile, o dată cu uruitul motorului.

Bucuros de această noapte senină, își amintea de nopțile acelea de buimăcie, în care avea impresia că avionul se afla în pericol și era atît de greu de salvat. De la postul de radio din Buenos Aires i se urmărea vaietul amestecat cu șuierătura furtunilor. Sub acest muget surd, auriul undei muzicale se pierdea. Și totuși, cîtă disperare putea să încapă în mărunta melodie a unui avion aruncat pieptiș ca o săgeată oarbă către obstacolele nopții !

Rivière se gîndi că locul unui inspector într-o noapte de veghe e la birou

— Caută-l pe Robineau.

Robineau era tocmai pe punctul de a face dintr-un pilot un prieten. La hotel își despachetase valiza în fața lui ; din ea scosese apoi toate acele mărunțișuri prin care un inspector se aseamănă cu restul oamenilor : cîteva cămăși de prost gust, o trusă de toaletă, apoi fotografia unei femei slabe, pe care o atîrnă pe perete. Inspectorul îi mărturisea astfel lui Pellerin, cu umilință, nevoile, gingășiile și regretele lui. Aliniindu-și într-o nemernică dezordine toată averea, el etala în fața pilotului propria-i nimicnicie. O eczemă morală. Își arăta propria-i temniță.

Dar pentru Robineau, ca și pentru toți oamenii, exista și o luminiță. Simțise o mare alinare scoțînd, învelit cu nespusă grijă, din fundul vali-

zei, un săculeţ. L-a mîngîiat vreme multă, fără să scoată un cuvînt. Apoi, desfăcîndu-şi în sfîrşit mîinile :

— Asta l-am adus din Sahara !...

Inspectorul se înroşise de îndrăzneala unei astfel de destăinuiri. Era mîngîiat în decepţiile lui, în nefericirea conjugală şi în toată acea mohorîtă realitate, de nişte biete pietricele negricioase, care-i deschideau parcă o uşă spre mister.

Roşind apoi şi mai mult :

— La fel se găsesc şi în Brazilia...

Şi Pellerin îl bătu pe umăr pe inspectorul ce se pleca deasupra Atlantidei.

Şi tot de ruşine, Pellerin l-a întrebat :

— Vă place geologia ?

— E pasiunea mea.

Doar pietrele în viaţă fuseseră tandre cu el.

Cînd fu chemat, Robineau se întristă, dar redeveni demn.

— Trebuie să vă părăsesc, domnul Rivière are nevoie de mine pentru nişte hotărîri importante.

Cînd Robineau intră în birou, Rivière şi uitase de el. Visa în faţa unei hărţi de perete, pe care era trasată cu roşu reţeaua Companiei. Inspectorul aştepta ordinele. După cîteva lungi minute, Rivière îl întrebă fără să-şi întoarcă faţa către el :

— Ce crezi de harta asta, Robineau ?

Uneori, ieşind din vise, punea de-a dreptul nişte întrebări-enigmă.

— Această hartă, domnule director...

De fapt, inspectorul nu credea nimic, dar, fixînd harta cu un aer sever, inspecta în linii mari Europa şi America. Pe de altă parte, fără să i le mărturisească, Rivière îşi continua meditaţiile: „Aspectul acestei reţele e frumos, dar aspru. Ne-a costat mulţi oameni, oameni tineri. Se impune aci cu autoritatea lucrurilor odată construite, însă cîte probleme nu ridică încă!" Totuşi, pentru Rivière conta, mai mult decît orice, scopul.

Robineau în picioare, alături de el, fixînd mereu harta din faţă, încetul cu încetul se îndrepta de şale. Din partea lui Rivière nu aştepta nici neam de compătimire.

O dată îşi încercase norocul, mărturisindu-şi viaţa ratată din pricina infirmităţii sale caraghioase, iar Rivière îi răspunsese printr-o ironie:

— Dacă asta te împiedică să dormi, îţi va stimula activitatea.

Era doar o jumătate de ironie. Pentru că Rivière avea obiceiul să afirme: „Dacă insomniile unui muzicant îl fac să creeze opere frumoase, atunci ele-s nişte frumoase insomnii". Într-o zi l-a arătat pe Leroux: „Ia uitaţi-vă cît e de frumoasă această sluţenie care goneşte dragostea..." Tot ceea ce avea Leroux mai de preţ se datora poate infirmităţii aceleia, care îl redusese numai la meserie.

— Eşti foarte prieten cu Pellerin?

— Eh...

— Nu-i un reproş.

Rivière făcu stînga împrejur, şi, cu capul plecat, cu paşi mici, îl luă cu sine şi pe Robineau.

Pe buze îi veni un surîs trist, pe care însă Robineau nu-l înțelese.

— Numai că... numai că vezi, dumneata ești șeful.

— Da, zise Robineau.

Rivière se gîndea că astfel, în fiecare noapte se înnoadă în cer un fel de dramă. O slăbire a voințelor ar putea atrage o înfrîngere, s-ar putea ca de acum și pînă în zori ei să aibă de dat o luptă grea.

— Trebuie să rămîi în rolul dumitale.

Rivière își cîntărea cu grijă cuvintele :

— Poate că va trebui să ordoni acestui pilot, în noaptea următoare, o plecare periculoasă : și el va trebui să asculte.

— Da...

— S-ar putea spune că dispui de viața oamenilor, și-a unor oameni care valorează mai mult ca dumneata...

Păru că ezită.

— Asta-i grav.

Mergînd cu pași mici, cîteva clipe Rivière tăcu.

— Dacă te ascultă din prietenie, îi înșeli. Pentru că dumneata însuți n-ai dreptul să le ceri nici un sacrificiu.

— Nu... bineînțeles.

— Iar dacă ei cred că prietenia dumitale îi va scuti de anumite corvezi, îi înșeli de asemeni : vrînd-nevrînd, vor trebui să asculte. Ia loc, te rog.

Rivière îl împinse ușor cu mîna pe Robineau spre biroul lui.

— Trebuie să te pun la locul dumitale, Robineau. Dacă eşti obosit, apoi nu aceşti oameni se cade să te sprijine. Doar dumneata eşti şeful. Slăbiciunea dumitale e ridicolă. Scrie.

— Eu...

— Scrie : „Inspectorul Robineau aplică pilotului Pellerin cutare sancţiune pentru cutare motiv..." O să găseşti un motiv oarecare.

— Domnule director !

— Fă ca şi cum ai înţelege, Robineau. Iubeşte-i pe cei care-i comanzi. Dar fără să le-o spui.

Şi din nou acum, Robineau va pune cu rîvnă să fie curăţate butucele elicelor.

Un teren de ajutor comunica prin TFF : „Avion la vedere. Avionul semnalează : Scădere de regim, voi ateriza."

Se va pierde desigur o jumătate de oră. Rivière cunoscu acea supărare pe care o încerci cînd rapidul opreşte în drum, şi scurgerea minutelor nu-ţi mai aduce prin faţa ochilor raţia sa de cîmpuri. Acul cel mare al pendulei descria acum un spaţiu mort : cîte evenimente ar fi putut cuprinde această deschizătură de compas ! Rivière ieşi ca să mai treacă timpul, iar noaptea-i păru pustie ca un teatru fără actori. „Se pierde o noapte ca asta !" Privea cu ciudă prin fereastră cerul acela curat şi plin de stele, balizajul acela divin, luna aceea, în fine, toată visteria irosită a unei asemenea nopţi.

Dar îndată ce avionul decolă, acea noapte încă mai fu pentru Rivière emoţionantă şi frumoasă. Purta în pîntecele ei viaţa.

Rivière se arăta grijuliu faţă de ea.

— De ce timp o să daţi ? puse el să se întrebe echipajul.

Zece secunde se scurseră :

— Foarte frumos.

Apoi urmară cîteva nume de oraşe depăşite, ce însemnară pentru Rivière în acea luptă, tot atîtea cetăţi cucerite.

VII

O oră mai tîrziu, radio-telegrafistul curierului din Patagonia se simţi parcă săltat binişor, ca de un umăr. Privi în jur : nori grei atingeau stelele. Se aplecă apoi spre pămînt : căuta luminile satelor, asemănătoare acelora ale licuricilor ascunşi în iarbă, dar acum nu mai strălucea nimic în acea iarbă neagră.

Se simţi posac, întrevăzînd o noapte grea : vor fi drumuri şi ocoluri, spaţii cucerite pe care trebuie să le dai înapoi. Nu pricepea tactica pilotului ; avea impresia că mai încolo se vor ciocni de noaptea deasă ca de un zid.

Acum zărea chiar în faţa lor o scînteiere imperceptibilă la marginea orizontului : ca un licăr de forjă. Radio-telegrafistul atinse umărul lui Fabien, dar acesta nici nu mişcă.

Primele valuri ale furtunii îndepărtate izbeau avionul. Săltate uşor, masele metalice parcă apăsau însăşi carnea radio-telegrafistului, apoi părea că dispar, că se topesc, şi timp de cîteva clipe în noapte, el pluti singur. Atunci se încleştă cu amîndouă mîinile de grinzile de oţel.

Şi cum nu mai zărea absolut nimic din lumea toată decît becul roşu din carlingă, se înfioră, simţindu-se coborînd în inima nopţii, fără ajutor, doar sub protecţia unei biete lămpi de miner. Nu îndrăzni să tulbure pilotul spre a şti ce va hotărî şi, aplecat înainte către dînsul, cu mîinile strînse pe oţel, privea la ceafa aceea întunecată.

Din lumina slabă apăreau doar un cap şi nişte umeri nemişcaţi. Acel corp nu era decît o masă întunecată, sprijinită puţin undeva spre stînga, cu faţa spre furtună şi fără îndoială scăldată de fiecare văpaie. Dar radio-telegrafistul nu vedea nimic din acea faţă. Pentru el rămînea de nepătruns tot ceea ce se strîngea, ca sentimente, acolo, să înfrunte o furtună : acea încruntare a chipului, acea voinţă, acea mînie ; tot ce se schimba esenţial între acel chip palid şi acele scurte luciri de acolo, de jos.

Ghicea totuşi puterea ce sta concentrată în nemişcarea acelei umbre şi o îndrăgea. Ea îl mîna fără îndoială către furtună, dar îl şi ocrotea.

Cu siguranţă că mîinile acestea strînse pe comenzi apăsau deja pe vijelie, ca-n ceafa unei

vite, dar umerii plini de forţă rămîneau nemişcaţi şi se simţea acolo într-înşii o rezervă adîncă.

Radio-telegrafistul gîndea că, la urma urmelor, pilotul era răspunzător. Şi acum, dus la galop în spatele călăreţului spre acest incendiu, gusta ceea ce forma aceea întunecată exprima, în faţa lui, sub aspectul materiei şi al greutăţii, ceea ce exprima sub aspectul duratei.

La stînga se lumină un nou cămin, slab ca un far ce pîlpîie.

Radio-telegrafistul schiţă un gest, să atingă umărul lui Fabien, să-l prevină, dar îl văzu întorcîndu-şi uşor capul şi înfruntînd, ochi în ochi, cîteva clipe, noul duşman, pentru ca apoi să-şi reia încet poziţia de la început. Şi iar nu mai rămîneau decît umerii aceia nemişcaţi şi decît ceafa aceea sprijinită de scaunul de piele.

VIII

Rivière ieşise să se plimbe puţin şi ca să mai uite de indispoziţia ce-ncepea iarăşi să-l cuprindă, şi el — care nu trăia de fapt decît pentru acţiune, pentru o acţiune dramatică — simţea acum, destul de ciudat, cum drama se deplasează şi devine personală. Reflectă că micii-burghezi ai orăşelelor duc în jurul chioşcurilor cu muzică o viaţă în aparenţă liniştită, dar uneori plină şi ea de drame : boala, dragostea, doliurile, şi că

poate... Propria lui durere îl învăţa multe lucruri : „Asta deschide anumite ferestre", gîndi.

Apoi, către ora unsprezece seara, respirînd mai uşor, se îndreptă spre birou. El îşi croia încet drum cu umerii printre mulţimea care stătea în faţa intrării cinematografelor. Îşi ridică ochii spre stelele care luceau deasupra străzii strîmte, aproape şterse de reclamele luminoase şi gîndi : „În seara asta, cu cei doi curieri ai mei în zbor, sînt răspunzător de un cer întreg. Steaua asta e un semnal ce mă caută prin această mulţime şi care mă găseşte : iată pentru ce mă simt puţin cam străin, cam singuratic."

Îi veni în minte o frază muzicală : cîteva note ale unei sonate pe care o ascultase ieri împreună cu nişte prieteni. Dar care nu înţeleseseră nimic din ea : „Arta asta ne plictiseşte şi te plictiseşte şi pe dumneata, numai că dumneata nu vrei să recunoşti."

Ca şi astă-seară, se simţise singuratic, dar descoperise de îndată plinătatea unei astfel de solitudini. Mesajul muzicii aceleia venea dintre toţi acei oameni oarecari spre el şi numai spre el, cu gingăşia unui secret. La fel şi cu semnalul de acum al stelei. I se vorbea, de peste atîţia umeri, un limbaj pe care-l înţelegea doar el singur.

Pe trotuar lumea îl împingea încoace şi-ncolo ; şi el mai gîndi : „N-o să mă supăr. Sînt asemenea părintelui unui copil bolnav, care merge prin mulţime cu paşi mărunţi. Duce în sine marea linişte a căminului său."

Își ridică ochii spre fețele oamenilor. Căuta să-i recunoască pe aceia dintr-înșii care-și purtau cu pași mărunți descoperirea sau dragostea și zăbovi cu mintea la singurătatea paznicilor de faruri.

Liniștea birourilor îi plăcu. Le traversă unul după altul, încet, iar pașii îi răsunau solitari. Mașinile de scris se odihneau sub huse. Cu dosarele rînduite înăuntru, stăteau închise dulapurile cele mari. Zece ani de experiență și de muncă. I se păru că vizitează beciurile unei bănci; acolo unde zac bogățiile. Cugeta că fiecare din aceste registre are adunat în el ceva mult mai prețios decît aurul : o forță vie. O forță vie dar adormită, asemeni aurului din bănci.

Undeva îl va întîlni pe singurul secretar de veghe. Un om lucra undeva, pentru ca viața să fie continuă, pentru ca voința să fie continuă, și astfel, din escală în escală, să n-ajungă să se rupă niciodată lanțul de la Toulouse la Buenos Aires.

„Omul acela nu-și cunoaște măreția."

Undeva hăt-aiurea curierii dădeau lupta. Zborul de noapte era acum ca o boală : trebuia să-l veghezi. Trebuia să-i ajuți pe oamenii aceștia care, cu mîinile și cu genunchii, înfruntau acum întunericul piept la piept și care nu mai cunoșteau, nu mai cunoșteau nimic altceva decît niște lucruri mișcătoare, invizibile, și din care trebuia să ieși ca dintr-o mare, doar prin forța brațelor oarbe. Ce mărturii teribile uneori : „Mi-am luminat mîinile ca să le pot vedea..."

Catifea a mîinilor ce nu apare decît în această baie roşie de fotograf. Atîta cît mai rămîne din toată lumea şi atîta cît trebuie salvat.

Rivière împinse uşa biroului întreprinderii. O singură lampă aprinsă crea într-un colţ o pată de lumină. Doar ţăcănitul unei maşini de scris dădea un sens liniştii aceleia, fără să o împlinească însă. Cîteodată zbîrnîia soneria telefonului ; şi atunci secretarul de gardă se ridica şi mergea spre acel apel repetat, încăpăţînat, trist. Secretarul de gardă ridica receptorul şi panica nevăzută se potolea ; era o conversaţie foarte delicată într-un ungher de întuneric. Apoi, netulburat, omul revenea la biroul lui, cu faţa perdeluită de singurătate şi de somn, pecetluind o taină de nedezlegat. Ce ameninţare nu aduce oare un apel care vine din noaptea de afară, atunci cînd doi curieri sînt în curs de zbor ? Rivière se gîndea la telegramele ce ajung la familiile adunate în preajma lămpilor seara, apoi la nenorocirea care, timp de cîteva clipe lungi ca veşnicia aproape, rămîne o taină săpată pe chipul tatălui. O undă întîi fără putere, atît de departe de strigătul trimis, şi-atît de calmă. Îi auzea de fiecare dată ecoul slab vibrînd în acea sonerie discretă. Şi, de fiecare dată, mişcările omului — pe care singurătatea îl făcea lent ca pe-un înotător între două ape, revenind din întuneric spre lampa lui, ca un om care după ce s-a scufundat iese la suprafaţă — îi apăreau pline de taine.

— Lasă. Mă duc eu.

Rivière ridică receptorul şi primi din plin zbîrnîitorul lumii freamăt.

— Aici Rivière.

Un vuiet slab, apoi o voce.

— Vă trec postul de radio.

Un nou vuiet, al fişelor în tablou, apoi o altă voce :

— Aici postul de radio. Vă comunicăm telegramele.

Rivière le nota şi da din cap :

— Bine... Bine...

Nimic important. Mesaje obişnuite de serviciu. Rio de Janeiro cerea o informaţie. Montevideo vorbea de starea timpului, şi Mendoza de material. Erau familiarele zgomote ale casei.

— Şi curierii ?

— Timpul e vijelios. Nu auzim avioanele.

— Bine.

Rivière se gîndea că aici noaptea era curată şi stelele luminoase, dar iată că radio-telegrafiştii descopereau într-însa suflul unor îndepărtate furtuni.

— Pe curînd.

Rivière se ridică şi secretarul se apropie de el :

— Notele de serviciu pentru semnat, domnule...

— Bine.

Rivière îşi descoperea o mare prietenie pentru omul acesta, pe care-l copleşea ca şi pe el greutatea nopţii. „Un camarad de luptă", se gîndea. Nu va şti, de bună seamă, niciodată cît de mult ne uneşte veghea aceasta.

IX

Ajungînd în biroul său personal cu un teanc de hîrtii în mîini, Rivière resimţi acea vie durere în partea dreaptă, care-l tot chinuia de vreo cîteva săptămîni.

„Nu-i bine..."

Se sprijini o clipă de perete :

„E ridicol".

Apoi ajunse la fotoliu.

Se simţea o dată mai mult înlănţuit ca un leu bătrîn şi-l năpădi o mare tristeţe.

„Atîta zbucium ca să ajung aici ! Am cincizeci de ani ; cincizeci de ani — în care mi-am împlinit viaţa, m-am format, am luptat, am schimbat cursul evenimentelor, şi poftim, ce mă preocupă acum şi ce pune pe de-a-ntregul stăpînire pe mine şi devine mai important decît orice pe lume... E ridicol."

Aşteptă, se şterse puţin de sudoare şi, după ce se ostoi, se apucă de lucru.

Răsfoia încet notele.

„Am constatat că la Buenos Aires, în timpul demontării motorului 301... aplicăm o sancţiune gravă responsabilului."

Semnă.

„Escala din Florianopolis nerespectînd instrucţiunile..."

Semnă.

„Mutăm disciplinar pe şeful aerogării, Richard, care..."

Semnă.

Apoi — dat fiind că durerea dintr-o parte, amorţită, dar prezentă într-însul şi nouă ca un nou sens al vieţii, îl obliga să se gîndească la sineşi — deveni aproape amar.

„Sînt drept sau nedrept ? Nu ştiu. Dacă lovesc, apoi panele scad. Responsabilul nu e omul, ci altceva, un fel de putere nedesluşită pe care n-o putem atinge niciodată, dacă nu atingem lumea toată. Dacă aş fi foarte drept, un zbor de noapte ar fi de fiecare dată un risc de moarte."

Îl apucă un fel de lehamite la gîndul că trasase cu atîta asprime drumul acesta. Se gîndi că mila e bună. Şi răsfoi mai departe notele, absorbit de visul lui."

„...cît despre Roblet, începînd de azi, el nu mai face parte din personalul nostru."

Îi veni în minte bătrînul cumsecade şi conversaţia din seara aceea :

— Un exemplu, ce vrei, e un exemplu.

— Dar domnule... dar domnule... O dată, o singură dată, gîndiţi-vă ! şi am lucrat o viaţă întreagă !

— E nevoie de un exemplu.

— Dar domnule !... Priviţi, domnule !

Apărură atunci portofelul acela uzat şi acea foaie veche de ziar în care se vedea Roblet tînăr fotografiat, în picioare, lîngă un avion.

Rivière vedea mîinile bătrîne tremurînd pe imaginea acelei glorii naive.

— Asta-i din 1910, domnule... Eu am făcut aici montajul primului avion din Argentina ! Aviaţia de la 1910... Domnule, asta înseamnă douăzeci de ani ! Atunci, cum puteţi spune... Şi

tinerii, domnule, ce vor mai rîde la atelier !... Or să rîdă c-o poftă !

— Asta mi-e totuna.

— Şi copiii mei, domnule, am copii !

— Ţi-am spus : Îţi ofer un loc de lucrător.

— Dar demnitatea mea, domnule, demnitatea mea ! Vedeţi, domnule, douăzeci de ani de aviaţie, un muncitor bătrîn ca mine...

— De lucrător.

— Refuz, domnule, refuz !

Şi mîinile bătrîne tremurau, iar Rivière întorsese ochii de la acea piele zdrenţuită, bătătorită şi frumoasă.

— De lucrător.

— Nu, domnule, nu... vreau să vă mai spun...

— Poţi pleca.

Rivière gîndi : „Nu pe el l-am concediat aşa, brutal, ci răul de care nu era responsabil poate, dar care trecea prin el".

„Căci evenimentelor le poruncim, gîndi Rivière, şi ele ascultă, şi pe ele le creăm. Iar oamenii sînt nişte biete lucruri, şi-i creăm şi pe ei. Ori îi îndepărtăm, atunci cînd răul trece printr-înşii."

— Vreau să vă mai spun...

Ce mai voia să spună bietul bătrîn ? Că i se răpeau vechile-i bucurii ? Că iubea sunetul sculelor pe oţelul avioanelor, că avea să-i văduvească viaţa de o mare poezie şi apoi... că trebuie totuşi să trăiască ?

„Sînt foarte obosit", gîndi Rivière. Febra urca în el, mîngîietoare. Bătea cu degetele în foaia de hîrtie şi gîndea : „Chipul acestui bătrîn tovarăş

mi-era drag..." Şi Rivière îi revăzu în gînd mîinile. Se gîndi la mişcarea slabă pe care ele o schiţau ca să se împreuneze. Ar fi fost de-ajuns să spună : „Bine. Bine. Rămîi." Rivière îşi închipuia revărsarea de bucurie care ar fi cuprins atunci acele bătrîne mîini. Şi acea bucurie pe care o exprimau, adică ar fi exprimat-o, nu faţa, ci mîinile acelea bătrîne de muncitor, i se păru a fi lucrul cel mai frumos de pe lume. „Să rup nota ?" Şi familia bătrînului, şi întoarcerea lui seara, şi apoi acel gram de orgoliu modest :

— Ei, te menţine ?

— I-auzi colo ! Păi doar eu am făcut montajul primului avion în Argentina !

Şi tinerii n-ar mai fi rîs, şi prestigiul recucerit al bătrînului...

„Rup ?"

Sună telefonul şi Rivière ridică.

Un timp lung, apoi acea rezonanţă, acea adîncime pe care vîntul şi spaţiul o dădeau vocilor omeneşti. În sfîrşit, cineva vorbi :

— Aici terenul. Cine-i acolo ?

— Rivière.

— Domnule director, 650 e pe pistă.

— Bine.

— În fine, totu-i gata, dar a trebuit în ultima clipă să refacem circuitul electric, legăturile erau defectuoase.

— Bine. Cine a montat circuitul ?

— Vom verifica. Dacă permiteţi, o să luăm măsuri de sancţionare : o pană la lumina de bord ar putea fi ceva grav !

— Bineînţeles.

Rivière gîndi : „Dacă nu smulgi răul cînd dai peste el, oriunde ar fi, atunci survin pene de lumină : e o crimă să-l treci cu vederea cînd el singur își descoperă din întîmplare instrumentele : Roblet va pleca."

Secretarul — care n-a văzut nimic — bate într-una la mașină.

— Ce faci ?

— Contabilitatea chenzinei.

— De ce nu-i gata ?

— Eu...

— O să vedem.

„E curios cum evenimentele se ridică deasupra, și cum iese în evidență o mare forță ascunsă, la fel cu aceea care înalță fruntea pădurilor virgine și care crește, care forțează, care țîșnește de pretutindeni în jurul marilor opere." Rivière se gîndea la acele temple pe care niște liane tare mărunte le fac să se prăbușească.

„O operă mare..."

Se gîndi apoi, ca să se liniștească : „Îi iubesc pe toți oamenii ăștia, dar nu contra lor mă strădui crîncen. Ci doar împotriva a ceea ce trece prin ei..."

Inima-i bătea cu repezi zvîcniri, ce-l făceau să sufere.

„Nu știu dacă e bine ceea ce am făcut. Nu cunosc valoarea exactă a vieții omenești, nici pe-a dreptății, nici pe-a amărăciunii. Și nu știu exact nici cît valorează bucuria unui om. Nici prețul unei mîini care tremură, nici mila, nici blîndețea..."

Visă :

„Viața e atît de contradictorie încît în ea te descurci cum poți... Dar să durezi, să creezi, să-ți transformi trupul cel pieritor..."

Rivière reflectă, apoi sună.

— Telefonează pilotului de la curierul pentru Europa. Să vină să mă vadă înainte de-a pleca.

Își spunea :

„Nu trebuie ca el să facă degeaba o cale-ntoarsă. Dacă nu-mi scutur bine oamenii, noaptea i-ar nelinişti într-una."

X

Trezită de telefon, nevasta pilotului își privi soțul și gîndi :

— Îl mai las să doarmă puțin.

Admira pieptul gol și bine făcut, ce parcă semăna cu o frumoasă corabie.

El se odihnea în acest pat liniștit, ca într-un port, și, pentru ca nimic să nu-i tulbure somnul, ea mîngîia cu degetul această cută, această umbră, acest talaz, răspîndea liniștea peste acest pat, așa precum marea e potolită de-un deget divin.

Apoi se ridică, deschise fereastra și primi vîntul în față. Camera domina orașul Buenos Aires.

O casă vecină, unde se dansa, răspîndea niște melodii pe care le aducea vîntul, căci era ora plăcerilor și a odihnei. Orașul își strîngea oa-

menii în cele o sută de mii de fortărețe ale sale : totul era calm și sigur ; dar acestei femei i se părea că în curînd se va striga : „La arme !" și că doar un singur bărbat se va duce : al ei. El încă se odihnea, dar repaosul lui era repaosul teribil al rezervelor care vor intra în linia întîia. Orașul acesta adormit nu-l ocrotea : luminile lui îi vor părea zadarnice atunci cînd se va ridica, zeu tînăr, din cenușile lor. Îi privea brațele vînjoase, care peste o oră vor ține în puterea lor soarta curierului pentru Europa, brațe răspunzătoare de ceva atît de vast, cum ar fi soarta unui oraș. Și femeia a fost tulburată. Omul acesta, în mijlocul acestor milioane de oameni, era singurul pregătit pentru o astfel de stranie jertfă. Simți o amărăciune. Căci se rupea de asemenea și de căldura ei. Îl hrănise, îl păzise și îl mîngîiase nu pentru ea, ci pentru această noapte care i-l va lua, pentru lupte, pentru spaime, pentru victorii despre care ea n-o să știe nimic. Mîinile astea drăgăstoase nu erau decît îmblînzite, iar adevăratele lor trude erau ascunse în taine. Cunoștea zîmbetele acestui om și atențiile lui de amant, dar nu-i știa, în vîrtej de furtună, furiile dumnezeiești. Îl împovăra cu lanțuri calde : de muzică, de dragoste, de flori, dar, în momentul fiecărei plecări, aceste legături — fără ca el să dea măcar impresia că încearcă vreo părere de rău — cădeau.

Bărbatul deschise ochii.

— Cît e ceasul ?

— Miezul nopții.

— Cum e timpul ?

— Nu ştiu...

Se dădu jos din pat. Se duse încet spre fereastră, întinzîndu-se.

— N-o să-mi fie prea frig. Care-i direcţia vîntului ?

— De unde vrei să ştiu eu ?...

Se apecă :

— Sud. E foarte bine. Aşa o să ţină cel puţin pînă în Brazilia.

Băgă de seamă luna şi se simţi bogat. Apoi coborî ochii spre oraş.

Nu-l găsi nici plăcut, nici luminos, nici cald. Vedea cum i se scurge deja nisipul zadarnic al luminilor.

— La ce te gîndeşti ?

Se gîndea la eventuala ceaţă dinspre Porto Allegre.

— Am tactica mea. Ştiu pe unde s-o iau.

Se apleca într-una. Respira din străfunduri, ca înainte de-a se azvîrli, gol, în mare.

— Nici măcar nu eşti trist... Şi pentru cîte zile te duci ?

Opt, zece zile. Nu ştia nici el. Trist, nu ; de ce ? Cîmpiile, oraşele, munţii... I se părea că pleacă liber ca să le cucerească. Se mai gîndea că în mai puţin de-o oră va stăpîni şi apoi o să azvîrle cît colo Buenos Aires-ul.

Zîmbi :

„Oraşul ăsta... voi fi atît de repede departe de el. E frumos să pleci noaptea. Tragi de maneta de gaze, cu faţa îndrumată spre sud, şi zece secunde mai tîrziu răstorni peisajul cu faţa spre nord. Oraşul nu mai e decît un fund de mare."

Ea se gîndea la tot ceea ce trebuie să părăseşti pentru a putea cuceri.

— Nu-ţi iubeşti căminul ?

— Ba ţin la casa mea...

Dar soţia lui îl şi vedea pe drum. Umerii ăştia largi parcă şi sprijineau cerul.

Ea i-l arătă.

— Ai timp frumos, drumul ţi-e presărat cu stele.

El rîse :

— Da.

Ea-i puse mîna pe umăr şi se înfioră simţindu-i-l rece : carnea asta era oare ameninţată ?...

— Eşti foarte puternic, dar vezi, fii prudent !

— Prudent, bineînţeles...

Şi rîse iar.

Apoi se-mbrăcă. Pentru această sărbătoare căuta stofele cele mai aspre, hainele de piele cele mai grele, îmbrăcîndu-se ca un ţăran. Şi cu cît devenea mai greoi, cu atît ea îl admira mai mult. Îi strîngea singură cureaua, îi trăgea cizmele.

— Cizmele astea mă supără.

— Uite-le atunci pe celelalte.

— Caută-mi un şnur pentru lampa portativă.

Ea îl privea. Cu mîna ei îi potrivea pînă şi ultimul amănunt al armurii : totul cădea perfect

— Eşti foarte frumos.

Îl văzu că se piaptănă cu grijă.

— Pentru stele ?

— Ca să nu mă simt bătrîn.

— Sînt geloasă...

El rîse şi o sărută, strîngînd-o la pieptul hainelor lui apăsătoare. Apoi, cu braţele întinse, o ridică, aşa cum ai ridica o fetiţă, şi, rîzînd mereu, o culcă :

— Acum dormi !

Şi închizînd uşa în urmă, făcu în stradă, în mijlocul necunoscutului norod al nopţii, primul pas al cuceririi sale.

Ea rămînea pe loc. Privea, tristă, florile, cărţile, atmosfera aceea plăcută, care pentru el nu mai era acum decît un fund de mare.

XI

Rivière îl întîmpină :

— La ultima cursă mi-ai făcut o poznă. Ai făcut stînga-mprejur, deşi datele meteo erau bune : ai fi putut trece. Ţi-a fost frică ?

Surprins, pilotul tace. Îşi freacă mîinile încet, una de alta. Apoi, ridicîndu-şi capul, îl priveşte pe Rivière drept în faţă :

— Da.

Lui Rivière îi e milă în sinea lui de acest băiat atît de curajos, căruia i-a fost frică. Pilotul încearcă să se scuze.

— Nu mai vedeam nimic. Desigur, mai departe... poate... TFF zicea... Dar lampa de bord slăbise şi nu-mi mai vedeam mîinile. Am vrut să aprind lampa de poziţie, să văd cel puţin aripa : n-am văzut nimic. Mă simţeam ca în fundul

unei gropi adînci din care cu greu mai poţi ieşi. Atunci a început şi motorul să vibreze.

— Nu.

— Nu ?

— Nu. De atunci l-am examinat. Şi merge perfect. Dar totdeauna ai impresia că un motor vibrează în clipa cînd ţi-e frică.

— Dar cui nu i-ar fi fost frică ! Munţii mă apăsau. Cînd am vrut să iau înălţime, am întîlnit nişte curenţi puternici. Ştiţi cum e cînd nu vezi nimic... şi curenţii... În loc să urc, am pierdut o sută de metri. Nu mai vedeam nici giroscopul, nici măcar manometrele. Îmi făcea impresia că regimul motorului scade, că se încălzeşte, că presiunea uleiului slăbeşte... Şi astea toate în beznă, ca o boală. Am fost tare fericit cînd am văzut un oraş luminat.

— Ai prea multă imaginaţie. Du-te.

Şi pilotul iese.

Rivière se-nfundă în fotoliul lui şi-şi plimbă mîna prin părul cărunt.

„E cel mai curajos dintre toţi oamenii mei. Ceea ce a reuşit el în seara aia e foarte frumos, dar trebuie să-l izbăvesc de frică..."

Apoi, deoarece îl ispitea din nou slăbiciunea :

„Ca să te faci iubit, e suficient să compătimeşti. Eu nu compătimesc de loc sau măcar ascund c-o fac. Totuşi mi-ar plăcea să fiu înconjurat de prietenia şi de căldura oamenilor. Un medic le întîlneşte în meseria lui. Dar eu servesc evenimentelor. Eu trebuie să făuresc oamenii pentru ca să le fie de folos. Cît de bine o simt, această

lege neclară, seara, în biroul meu, în faţa foilor de drum. Dacă voinţa mea slăbeşte, dacă las evenimentele bine determinate să-şi urmeze cursul, atunci, în chip misterios, se nasc şi incidentele. Ca şi cînd doar simpla mea voinţă ar împiedica avionul să se rupă în zbor, sau furtuna să întîrzie curierul din drum. Sînt uneori surprins de puterea mea."

Şi reflectă mai departe :

„Dar poate că e limpede. Aşa şi cu continua luptă a grădinarului faţă de peluza lui. Doar greutatea mîinii sale împinge îndărăt, în pămîntul care necurmat o zămisleşte, pădurea primitivă."

Şi cugetă la pilot :

„Îl izbăvesc de frică. Eu nu-l atacam pe el, ci prin el atacam acea rezistenţă care paralizează oamenii în faţa necunoscutului. Dacă-i dau ascultare, dacă-l compătimesc, dacă-i iau în serios aventura, va crede pe drept cuvînt că se întoarce dintr-o ţară de mistere, ori tocmai de mister ne este frică. Trebuie ca oamenii să coboare în acest puţ întunecos, şi revenind, să spună că n-au întîlnit nimic. Trebuie ca omul acesta să coboare în cel mai adînc miez al nopţii, în tot adîncul ei, şi chiar şi fără lampa asta mică de miner, care şi-aşa tot nu luminează decît mîinile şi aripa, dar care dă la o parte cu o lungime de braţ necunoscutul."

Totuşi, în această luptă, Rivière şi piloţii lui erau legaţi în sinea lor de o fraternitate tăcută. Erau oamenii unei aceleiaşi tagme, încercînd împreună aceeaşi dorinţă de a învinge. Şi Rivière

își amintește de alte lupte pe care le-a dus cîndva pentru cucerirea nopții.

Cercurilor oficiale le era teamă, ca de o junglă neexplorată, de acest întunecos teritoriu. A lansa un echipaj cu două sute de kilometri pe oră împotriva furtunilor și ceţurilor și obstacolelor materiale, pe care noaptea le are într-însa fără să le arate, li se părea o aventură îngăduită numai aviației militare: părăsești un teren pe-o noapte senină, bombardezi și revii pe același teren. Dar serviciile regulate vor da greș noaptea. „Pentru noi — a replicat Rivière — e o problemă de viață sau de moarte, căci noi pierdem în fiecare noapte avansul cîștigat peste zi asupra căilor ferate și vapoarelor."

Rivière a ascultat plictisit cum se vorbea de bilanțuri, de asigurări și mai ales de opinia publică. „Opinia publică o conduci..." riposta el! Și gîndea: „Ce de timp pierdut! E ceva... ceva care trece înainte de toate astea. Ceea ce e viu răstoarnă totul spre a trăi și creează, ca să trăiască, propriile sale legi. E irezistibil!" Rivière nu știa nici cînd, nici cum va începe aviația comercială zborurile de noapte, dar trebuia să se pregătească soluția asta inevitabilă.

Își amintește de mese verzi, în fața cărora ascultase cu bărbia-n pumni atîtea obiecții, cu un ciudat sentiment de forță. I se păreau zadarnice și condamnate dinainte de către viață. Își simțea propria-i forță strînsă într-însul ca o greutate. „Argumentele mele sînt hotărîtoare și voi învinge, gîndea Rivière. E de altfel cursul firesc al evenimentelor." Cînd i s-au cerut soluții per-

fecte, care să îndepărteze toate riscurile : „Experienţa va dezvălui legile — a răspuns — cunoaşterea legilor nu precede niciodată experienţa."

Şi după un an întreg de luptă, Rivière învinsese. Unii spuneau : „din cauza credinţei lui", alţii : „din pricina tenacităţii şi a puterii sale de urs dezlănţuit", dar, după el, era mai simplu : învinsese pentru că pedala în direcţia cea bună.

O, dar cîte precauţii la început! Avioanele nu plecau decît cu o oră înainte de zori şi nu aterizau decît cel mult la o oră după apusul soarelui. Şi doar cînd Rivière se socoti mai sigur de experienţa sa, abia atunci îndrăzni să-şi împingă în adîncurile nopţii curierii. Abia urmat, aproape dezaprobat, el ducea acum o luptă solitară.

Rivière sună pentru a cunoaşte ultimele mesaje ale avioanelor aflate în zbor.

XII

În acest timp, curierul din Patagonia ataca furtuna, şi Fabien renunţa să o ocolească. O socotea prea întinsă, deoarece linia fulgerelor se înfunda spre interiorul ţării şi scotea la iveală fortăreţe de nori. Va încerca să treacă pe dedesubt şi, dacă lucrurile vor merge rău, se va hotărî să bată cale întoarsă.

Citi înălţimea : o mie şapte sute de metri. Apăsă cu palmele pe comenzi, pentru a începe s-o reducă. Motorul vibră foarte tare şi avionul se zgudui. Fabien corectă din cap unghiul de coborîre, apoi, pe hartă, verifică înălţimea colinelor : cinci sute de metri. Pentru a-şi păstra libertatea de acţiune, va zbura la şapte sute de metri.

Îşi sacrifica înălţimea cum ţi-ai juca la cărţi averea.

O rafală coborî avionul care dîrdîia şi mai tare. Fabien se simţea ameninţat de avalanşe invizibile. Se închipui făcînd cale întoarsă şi dădea iar peste o sută de mii de stele, dar nu viră nici cu un grad.

Fabien îşi calcula sorţii : era vorba, probabil, de-o furtună locală, pentru că escala următoare — Trelew — semnala un cer acoperit doar pe trei sferturi. Era vorba să stea numai douăzeci de minute în acest beton negru. Şi totuşi, pilotul era neliniştit. Aplecat pe stînga împotriva maselor de vînt, încerca să recunoască luminile confuze care circulă chiar şi în nopţile cele mai opace. Dar nu mai erau măcar lumini. Ci doar schimbări de densitate în desimea beznelor. Sau poate numai o oboseală a ochilor.

Desfăcu un bilet primit de la radio-telegrafist :

— Unde sîntem ?

Fabien ar fi dat orice s-o ştie. Răspunse :

— Nu ştiu. Traversăm o furtună, cu busola.

Se aplecă iar. Era stingherit de flacăra eşapamentului, agăţată de motor ca un buchet de foc, şi atît de palidă încît lumina lunii ar fi acoperit-o,

dar care acum, în acest neant, absorbea toată lumea celor văzute. O privi. Era strîns împletită de vînt, ca flacăra unei torţe.

La fiecare treizeci de secunde, Fabien îşi vîra capul în carlingă spre a verifica giroscopul şi compasul. Nu mai îndrăznea să aprindă slabele lămpi roşii care-l orbeau pentru multă vreme, însă toate instrumentele cu cifre de radium dădeau o lumină pală ca de astre. Acolo, în mijlocul àcelor şi cifrelor, pilotul încerca o siguranţă înşelătoare : cea din cabina unui vapor peste care gonesc valurile. Noaptea şi tot ce aducea ea — stînci, epave, coline — curgea la fel împotriva avionului, cu aceeaşi uluitoare fatalitate.

„Unde sîntem ?" întrebă din nou operatorul.

Fabien ieşea iar la suprafaţă şi relua veghea-i teribilă, proptit pe partea stîngă. Nu mai ştia cît timp şi cîte eforturi îi vor trebui să iasă din acele întunecoase încleştări. Aproape că se îndoia că va mai scăpa cîndva, deoarece îşi juca viaţa pe această fiţuică de hîrtie murdară şi mototolită, pe care o desfăcuse şi o citise de o mie de ori, spre a-şi hrăni speranţa : „Trelew : cer acoperit pe trei sferturi, vînt slab dinspre vest". Dacă Trelew era pe trei sferturi acoperit, atunci îi vor zări luminile prin norii destrămaţi. Afară doar de cazul în care...

Slaba lumină promisă mai departe îl obliga să continue ; totuşi, deoarece se îndoia, mîzgăli pentru radio-telegrafist : „Nu ştiu dacă voi putea trece. Află-mi dacă în spate e tot frumos".

Răspunsul îl consternă :

„Commodoro semnalează : Întoarcere imposibilă. Furtună."

Începea să ghicească ofensiva neobişnuită care, pornind de la Cordilierii Anzilor, se lăsa în jos către mare. Ciclonul va devasta oraşele, înainte ca el să le poată atinge.

— Întreabă ce timp e la San Antonio.

— San Antonio a răspuns : „Se ridică vînt din vest şi furtună la vest. Cerul patru sferturi acoperit." San Antonio aude foarte rău din cauza paraziţilor. De altfel, şi eu aud rău. Cred că o să fiu obligat să cobor imediat antena, din pricina descărcărilor. Vă întoarceţi ? Ce-aveţi de gînd ?

— Dă-mi pace. Cere timpul din Bahia Blanca.

— Bahia Blanca a răspuns : „Prevedem, pînă-n douăzeci de minute, furtună puternică din vest pe Bahia Blanca".

— Cere timpul din Trelew.

— Trelew a răspuns : „Uragan cu treizeci de metri pe secundă din vest şi rafale de ploaie".

— Comunică la Buenos Aires : „Sîntem blocaţi din toate părţile, furtuna se desfăşoară pe o mie de kilometri, nu mai vedem nimic. Ce trebuie să facem ?"

Pentru pilot, noaptea asta era fără margini, pentru că nu ducea către nici un port (păreau toate inaccesibile) şi nici către zori : benzina se va termina într-o oră şi patruzeci de minute. Căci vor fi obligaţi, mai devreme sau mai tîrziu, să se cufunde ca orbii în această beznă.

O, de-ar fi putut apuca zorile...

Fabien se gîndea la zori ca la o plajă de nisip aurit pe care ar fi eşuat în urma încercărilor acestei grele nopţi. Sub avionul ameninţat, ar fi răsărit ţărmul cîmpiilor. Liniştit, pămîntul şi-ar fi adus fermele adormite şi turmele şi colinele. Toate epavele care acum se rostogoleau în beznă ar fi devenit nevătămătoare. De-ar putea, cum ar mai înota către ziuă!

Se gîndi că e împresurat. Totul avea să se rezolve, în bine sau în rău, în această beznă.

Aşa e. A avut impresia de vreo cîteva ori, cînd se apropia de zi, că intră în convalescenţă.

Dar la ce bun să-ţi pironeşti ochii pe est, unde hălăduia soarele: era între ei o noapte aşa de adîncă încît n-or s-o poată escalada nicidecum.

XIII

— Curierul din Asuncion merge bine. Va sosi către ora două. Prevedem însă o întîrziere mare a curierului din Patagonia, care pare să aibă greutăţi.

— Bine, domnule Rivière.

— E posibil să nu-l mai aşteptăm pentru a da ordin de decolare avionului pentru Europa: imediat după sosirea celui din Asuncion să ne cereţi instrucţiuni. Fiţi pregătiţi.

Rivière recitea acum telegramele de protecţie a escalelor din nord. Ele deschideau perspectiva

unui drum cu lună pentru curierul Europei : „Cer senin, lună plină, fără vînt". Munţii Braziliei, clar conturaţi pe fondul luminat al cerului, îşi aruncau drept, în vîltorile de argint ale mării, deasa lor coamă de păduri negre. Aceste păduri peste care, fără să le coloreze, plouă necontenit razele de lună. Şi tot negre ca nişte evape erau în mare şi insulele. Iar pe întreg lungul drumului, aceeaşi nesecată lună : o fîntînă de lumină.

Dacă Rivière ar ordona plecarea, echipajul curierului pentru Europa ar intra într-o lume molcomă, ce-ar străluci îmbietor de-a lungul nopţii întregi. O lume în care nimic n-ar amenința echilibrul maselor de umbră şi de lumină. Şi în care nu s-ar strecura nici chiar mîngîierea acelor vînturi nevinovate, care numai dacă se răcoresc puţin pot să întoarcă pe dos un cer întreg în cîteva ore.

Dar el şovăia în faţa strălucirii acesteia, ca un prospector în faţa unor ţinuturi de aur interzise. Evenimentele din sud arătau că greşeşte Rivière, singurul apărător al zborurilor de noapte. Adversarii lui ar ieşi, dintr-un dezastru al său în Patagonia, cu o poziţie morală atît de puternică încît poate chiar şi încrederea lui Rivière ar rămîne, începînd din acea clipă, neputincioasă ; căci încrederea lui Rivière nu era zdruncinată : o fisură în opera lui îngăduise drama, dar drama arăta doar fisura şi atît, nedovedind nimic altceva. „Poate că sînt necesare posturi de observaţie în vest... O să vedem." Se mai gîndea : „Am aceleaşi temeinice argumente ca să insist, ba chiar o pricină mai puţin de eventuale accidente

e însăşi aceea care s-a arătat". Căci înfrîngerile îi întăresc pe cei tari. Din nenorocire, împotriva oamenilor se joacă un joc în care contează prea puţin sensul real al lucrurilor. Se cîştigă sau se pierde după aparenţe, se marchează nişte nenorocite de puncte. Şi te trezeşti deodată legat fedeleş doar de-o aparenţă de înfrîngere.

Rivière sună.

— Bahia Blanca tot nu ne comunică nimic prin TFF ?

— Nu.

— Cheamă-mi escala la telefon.

Cinci minute mai tîrziu, se informa :

— De ce nu ne transmiteţi nimic ?

— Nu auzim curierul.

— Tace ?

— Nu ştim. Prea multe furtuni. Chiar dacă ar transmite, nu l-am auzi.

— Trelew aude ?

— Pe Trelew nu-l auzim noi.

— Telefonaţi.

— Am încercat : linia e tăiată.

— Ce timp e la voi ?

— Ameninţător. Fulgere la vest şi la sud. Foarte apăsător.

— Vînt ?

— Încă slab, dar numai pentru zece minute. Fulgerele se apropie repede.

O tăcere.

— Bahia Blanca ? Auziţi ? Bun. Chemaţi peste zece minute.

Şi Rivière răsfoi telegramele escalelor din sud. Toate semnalau aceeaşi tăcere a avionului. Unele nu mai răspundeau nici chemării din Buenos Aires, şi, pe hartă, se mărea zona provinciilor amuţite, în care orăşelele pesemne că îndurau ciclonul, cu toate uşile închise şi cu fiecare casă de pe străzile lor fără lumină tot atît de ruptă de lume şi de pierdută în noapte ca o navă. Numai zorile le vor scăpa.

Totuşi Rivière, aplecat peste hartă, păstra încă speranţa de a descoperi un refugiu de cer senin, pentru că ceruse starea cerului prin telegrame la poliţia a peste treizeci de oraşe de provincie şi răspunsurile începuseră să sosească. Pe două mii de kilometri posturile de radio aveau ordinul — în cazul în care unul din ele prinde vreun apel al avionului — să avertizeze în următoarele treizeci de secunde Buenos Aires-ul, care urma să le comunice, pentru a-i fi transmisă lui Fabien, poziţia refugiului.

Secretarii, convocaţi pentru ora unu noaptea, se aflau iar în birourile lor. Aici au auzit un zvon misterios, că s-ar putea să fie suspendate zborurile de noapte şi că însuşi curierul pentru Europa nu ar mai decola decît la ziuă. Vorbeau pe şoptite de Fabien, de ciclon, de Rivière mai ales. Îl ghiceau acolo, aproape de tot, zdrobit puţin cîte puţin de acea dezminţire din partea naturii a temerarelor sale planuri.

Dar deodată toate vocile tăcură. Rivière îşi făcea intrarea pe uşa care da în biroul lui, înfăşurat în manta, cu pălăria mereu pe ochi,

veşnic călător. Făcu un pas liniştit către şeful biroului :

— E ora unu şi zece, hîrtiile curierului pentru Europa sînt în regulă ?

— Am... am crezut...

— Dumneata nu trebuie să crezi, ci să execuţi.

Se întoarse încet spre o fereastră deschisă, cu mîinile încrucişate la spate.

Un secretar îl ajunse din urmă :

— Domnule director, obţinem răspunsuri puţine. Ni se semnalează că în interior sînt deja distruse multe linii telegrafice...

— Bine.

Nemişcat, Rivière privea noaptea.

Aşadar, fiecare mesaj ameninţa curierul. Fiecare oraş, atunci cînd putea să răspundă, înainte de-a i se distruge liniile, semnala drumul ciclonului, ca pe cel al unei invazii. „Vine din interior, de la Cordilieri. Mătură tot drumul către mare..."

Rivière găsea stelele prea strălucitoare şi aerul prea umed. Ce noapte ciudată ! Se tulbura deodată, apărîndu-i pete, ca pe carnea unui fruct luminos. Stelele în totalitatea lor încă mai stăpîneau cerul de peste Buenos Aires, dar asta nu era decît o oază de-o clipă. Un port de aiurea, dinafara razei de acţiune a echipajului. Noapte ameninţătoare, pe care un vînt viclean o atingea şi o putrezea. Noapte anevoie de învins.

Undeva, prin adîncurile ei, un avion era în pericol : cei de pe bord se agitau neputincioşi.

XIV

Nevasta lui Fabien telefonă.

În noaptea fiecărei întoarceri, ea calcula drumul curierului din Patagonia : „Acum decolează de la Trelew..." Şi adormea iar. Apoi, puţin mai tîrziu : „Trebuie că se apropie de San Antonio. Şi-i vede luminile..." Atunci se scula, dădea la o parte perdelele şi cerceta cerul : „O, şi toţi norii ăştia care-l încurcă..." Uneori luna se plimba ca un păstor. Şi tînăra femeie se culca din nou, liniştită de lună şi de stele, de toate aceste mii de prezenţe din jurul soţului ei. Către ora unu ea-l simţea pe aproape. „Trebuie că nu mai e prea departe, că vede Buenos Aires-ul..." Atunci se scula iar şi-i pregătea masa, cafeaua fierbinte : „E aşa de frig acolo sus..." Ea îl primea totdeauna ca şi cînd ar fi coborît dintr-un vîrf de munte înzăpezit : „Nu ţi-e frig ? — Nu ! — Totuşi, încălzeşte-te..." Către unu şi un sfert totul era pregătit. Atunci telefona.

În noaptea aceea, ca şi în celelalte, ea se interesă :

— A aterizat Fabien ?

Secretarul care o asculta se tulbură puţin :

— Cine întreabă ?

— Simone Fabien.

— A ! un moment...

Secretarul, neîndrăznind să spună nimic, trecu receptorul şefului de birou.

— Cine-i acolo ?

— Simone Fabien.

— A !... ce doriți, doamnă ?
— Soțul meu a aterizat ?
Fu o tăcere care trebuie că păru inexplicabilă, apoi i se răspunse simplu :
— Nu.
— Are întîrziere ?
— Da...
O nouă tăcere.
— Da... o întîrziere.
— Vai !...
Era un „Vai !" de carne rănită. O întîrziere nu înseamnă nimic... nu-i nimic... dar cînd se prelungește...
— Vai !... Și la ce oră va fi aici ?
— La ce oră va fi aici ? Nu... Nu știm.
Ea se lovea acum de-un zid. Nu primea decît însuși ecoul întrebărilor sale.
— Vă rog, răspundeți-mi ! Unde se află ?...
Această inerție o durea. Se întîmpla ceva acolo, dincolo de zid.
Se hotărîră :
— A decolat de la Commodoro la ora nouăsprezece și treizeci.
— Și de-atunci ?
— De-atunci ?... Foarte întîrziat... Foarte întîrziat din cauza timpului rău...
— A ! Timpul rău...
Ce nedreptate, ce înșelătorie în această lună tolănită leneș acolo, deasupra Buenos Aires-ului ! Tînăra femeie își aminti deodată că trebuiau abia două ore ca să ajungă de la Commodoro la Trelew.

— Şi zboară de şase ore spre Trelew ! Dar vă trimite mesaje ? Ce spune ?...

— Ce ne spune ? Desigur, că pe-un asemenea timp... înţelegeţi... mesajele lui nu se aud.

— Un asemenea timp !

— Atunci, ne-am înţeles, doamnă, vă vom telefona de îndată ce vom şti ceva.

— A ! nu ştiţi nimic...

— La revedere, doamnă...

— Nu ! nu ! Vreau să vorbesc cu directorul !

— Domnul director e foarte ocupat, doamnă, e într-o şedinţă...

— A ! nu-mi pasă ! Mi-e absolut egal ! Vreau să-i vorbesc !

Şeful de birou se şterse de sudoare :

— Un moment...

Împinse uşa lui Rivière :

— Doamna Fabien doreşte să vă vorbească.

„Iată, gîndi Rivière, iată de ce mă temeam." Elementele efective ale dramei începeau să se arate. Se gîndi pentru început să le recuze : mamele şi nevestele nu intră în sălile de operaţie. Emoţia e de asemenea înăbuşită şi pe vapoarele în pericol. Ea nu ajută la salvarea oamenilor. Cu toate acestea acceptă :

— Dă legătura cu biroul meu.

El ascultă acea voce slabă, îndepărtată, tremurătoare şi imediat îşi dădu seama că nu va putea să-i răspundă. Ar fi fost nespus de fără rost, pentru amîndoi, să se înfrunte.

— Doamnă, vă rog, calmaţi-vă ! E atît de frecvent, în meseria noastră, să aşteptăm ştirile timp îndelungat.

Ajunsese la acea graniţă unde se punea nu numai problema unei mici nenorociri particulare, ci însăşi aceea a acţiunii. În faţa lui Rivière se posta nu soţia lui Fabien, ci un alt sens al vieţii. Rivière nu putea decît să asculte şi să compătimească acea slabă voce, acel cîntec atît de trist, dar potrivnic. Căci nici acţiunea, nici fericirea individuală nu admit o împărţeală : ele sînt în conflict. Femeia aceasta vorbea şi ea în numele unei lumi absolute şi al datoriilor şi drepturilor ei. Acelea ale unei lumini de lampă pe o masă de seară, ale unei cărni care îşi cere carnea sa, ale unei patrii de speranţe, de dragoste, de amintiri. Ea îşi cerea bunul ei şi avea dreptate. Şi el, Rivière, avea dreptate, însă el nu putea opune nimic adevărului acestei femei. Îşi descoperea propriul adevăr, inexprimabil şi inuman, la lumina unei biete lămpi familiare.

— Doamnă...

Dar ea nu mai asculta. I se părea că s-a prăbuşit parcă la picioarele lui, după ce zadarnic îşi irosise de perete, încercînd reazim, mîinile-i slabe.

Un inginer îl întrebase într-o zi pe Rivière, în timp ce se aplecau peste un rănit, alături de un pod în construcţie : „Merită podul ăsta preţul unei feţe zdrobite ?" Nici unul dintre ţăranii pentru care se deschidea acel drum n-ar fi acceptat să se mutileze atît de îngrozitor acea faţă, numai pentru a se scuti de făcut un ocol graţie ce-avea să se înalţe. Şi totuşi se construiesc poduri. Inginerul mai adăugase : „Interesul

general e alcătuit din interese particulare : el nu justifică nimic în plus". „Şi, cu toate astea, i-a răspuns mai tîrziu Rivière, deşi viaţa omenească e ceva de nepreţuit, noi ne comportăm totdeauna ca şi cînd ar mai fi ceva care depăşeşte în valoare viaţa omenească... Dar ce anume ?"

Şi lui Rivière, gîndindu-se la echipaj, i se strînse inima. Acţiunea, chiar aceea de a construi un pod, sfărîmă fericiri ; şi Rivière nu mai putea să nu se întrebe : „Dar în numele a ce ?"

„Oamenii ăştia, se gîndea, care poate vor dispărea, ar fi putut trăi fericiţi." El şi vedea parcă feţe aplecate în sanctuarul de aur al lămpilor de seară. „În numele cui i-am smuls eu de-acolo ?" În numele cui i-a smuls el din fericirea lor individuală ? Prima lege nu e oare aceea de a ocroti aceste fericiri ? Dar el însuşi le zdrobea. Şi totuşi, într-o bună zi, sanctuarele de aur dispar şi ele, neapărat, ca nişte miraje. Bătrîneţea şi moartea le distrug mai nemilos decît el însuşi. Dar poate există altceva, şi mai durabil, de salvat ; şi poate că tocmai pentru ca să salveze acea parte a omului lucrează Rivière ? Dacă nu, acţiunea nu-şi află justificare.

„Să iubesti, să iubeşti numai, ce situaţie fără ieşire !" Rivière avu sentimentul obscur al unei îndatoriri mai mari decît aceea de a iubi. Ori poate era vorba tot de-o dragoste, dar cu totul altfel decît celelalte. Îi reveni o frază : „E vorba să-i faci veşnici..." Unde citise el asta ? „Ceea ce urmăreşti în tine însuţi moare." Îşi aduse aminte de un templu al zeului soarelui, la vechii incaşi

din Peru. Pietrele acelea drepte așezate pe munte. Fără ele, ce-ar fi rămas dintr-o civilizație puternică, ce apăsa acum, cu greutatea pietrelor sale, pe umerii omului de azi, ca o remușcare? „În numele cărei asprimi sau al cărei dragoste bizare, conducătorul popoarelor de odinioară, constrîngînd mulțimile să clădească pe munte acel templu, îi sili astfel să-și clădească propria lor veșnicie?" Rivière revăzu iar, ca prin vis, mulțimile acelor orășele, care se plimbă seara în jurul chioșcurilor cu muzică: „Acest fel de fericire, acest jug..." gîndi el. Conducătorului de popoare de altădată, deși nu i-a fost poate milă de suferința omului, i-a fost însă o imensă milă de moartea acestuia. Nu de moartea lui individuală, ci milă de speța pe care ar ștergeo marea de nisip. Și el punea poporul său să ridice măcar niște pietre, pe care deșertul n-o să le îngroape.

XV

Această hîrtie împăturită poate că o să-l salveze: cu dinții strînși, Fabien o desfăcu.

„Imposibil să mă înțeleg cu Buenos Aires. Nu mai pot nici măcar să manipulez, simt scînteile pînă-n degete."

Fabien, enervat, vru să răspundă, dar cînd mîinile-i părăsiră comenzile ca să scrie, un fel

de val puternic îi străbătu corpul : talazurile îl ridicau înlăuntrul celor cinci tone de metal în care era, şi-l clătinau. Renunţă la scris.

Mîinile i se crispară din nou asupra talazului, şi-l micşorară.

Fabien respira puternic. Dacă radio-telegrafistul dădea jos antena de frica furtunii, Fabien avea să-i spargă capul la sosire. Trebuia cu orice preţ să intre în legătură cu Buenos Aires, ca şi cum s-ar mai fi putut, de la o mie cinci sute de kilometri, să i se arunce un cap de funie în adîncul abisului acela. În lipsa unei lumini tremurătoare, sau a unei lămpi de han aproape de prisos, care însă ar fi dovedit pămîntul ca un far, el simţea nevoia măcar a unei voci, a uneia singure cel puţin, venite dintr-o lume care ajunsese să nu mai existe pentru dînsul. Pilotul ridică şi mişcă pumnul în dreptul luminii roşii, spre a-l face pe celălalt din spate să înţeleagă această realitate tragică, dar celălalt, aplecat peste spaţiul pustiit, cu oraşe îngropate, cu lumini moarte, nu-l văzu.

Fabien ar fi urmat toate poveţele, numai cu condiţia să-i fi fost strigate de cineva. Se gîndea : „Şi dacă mi s-ar spune să mă rotesc în cerc m-aş roti în cerc, şi dacă mi s-ar spune să merg drept spre sud..." Şi cînd te gîndeşti că pe undeva existau sălaşuri paşnice, dulci sub umbrele lungi de lună. Camarazii lui de acolo de jos le ştiau, pricepuţi ca nişte savanţi ce se află, aplecaţi deasupra hărţilor, atotputernici, la adăpostul lămpilor lor frumoase ca nişte fluturi. Dar el ce ştia înafara curenţilor şi a nopţii ce

împingea împotrivă-i torentul ei negru, cu viteza unei avalanşe ! Nu era posibil să se abandoneze doi oameni în nori, printre trombe şi flăcări. Nu era posibil. I se va ordona lui Fabien : „Direcţia la două sute patruzeci de grade..." Iar el va stabili direcţia la două sute patruzeci de grade. Dar era singur.

Avu impresia că şi materia devine îndărătnică. La fiecare salt, motorul vibra atît de tare încît toată masa avionului era cuprinsă ca de-un frison de mînie. Fabien îşi sleia puterile ca să stăpînească avionul, cu capul înfundat în carlingă, în faţa orizontului giroscopic, căci în afară nu mai deosebea cerul de pămînt, pierdut ca într-o beznă în care totul era amestecat, o beznă de început de lume. Dar àcele indicatoarelor de poziţie oscilau din ce în ce mai repede, deveneau greu de urmărit. Deja pilotul, înşelat de ele, se descurca anevoie, pierdea din înălţime, se afunda puţin cîte puţin în bezna aceea. Citi înălţimea : „Cinci sute de metri". Era nivelul dealurilor. Parcă le simţea valurile ameţitoare alergînd spre el. Şi înţelegea că toate masele acelea de pămînt, dintre care şi cea mai mică l-ar fi zdrobit, păreau ca smulse din ţîţînile lor, deşurubate, începînd să se învîrte bete în preajmă-i. Şi iată că porneau în jurul său un soi de dans adînc, ce-l strîngea din ce în ce mai mult.

Şi atunci s-a decis. Riscînd să capoteze, va ateriza oriunde. Iar pentru a evita cel puţin dealurile, lansă unica rachetă luminoasă de care dispunea. Racheta luă foc, descrise un arc, lumină un şes şi se stinse : era marea.

Îl fulgeră un gînd : „Pierdut. Cu toată corecţia de patruzeci de grade, sînt totuşi în derivă. E un ciclon. Unde-o fi pămîntul ?" Coti drept spre vest. Se gîndi : „Acum, fără rachetă, înseamnă moarte sigură." De altfel, tot trebuia să se întîmple într-o bună zi. Şi camaradul său de acolo din spate... „Cu siguranţă că a dat jos antena." Dar pe pilot nu-l mai înciuda asta. Dacă şi-ar ridica mîinile, viaţa amîndurora s-ar scurge din ele imediat, ca o pulbere zadarnică. Ţinea în mîinile lui atît inima vie a camaradului său cît şi pe-a sa. Şi deodată mîinile lui îl îngroziră.

În mijlocul acelor vîrtejuri în chip de lovituri de berbec, spre a-i potoli zguduiturile, s-a agăţat de volan cu toate puterile, căci de nu, ele ar fi putut rupe cablurile de comandă. Şi se crampona tot mereu de el. Iată însă că nu-şi mai simţea de loc mîinile, amorţite de efort. Vru să-şi mişte degetele, ca să-şi dea seama că există : nu-şi dădu seama dacă fusese sau nu ascultat. Braţele i se terminau cu ceva străin : cu nişte băşici insensibile şi moi. Se gîndi : „Trebuie să-mi închipui cu tărie că strîng..." Dar dacă putea gîndul ajunge pînă la mîini — asta n-o mai ştia. Şi cum zguduiturile volanului le simţea doar în durerile umerilor, bombăni : „O să-mi scape. Or să mi se descleşteze mîinile..." Se îngrozi însă că şi-a îngăduit să rostească asemenea cuvinte, părîndu-i-se că de data asta mîinile ascultă de puterea ascunsă a presupunerii şi se desfac încet, în beznă, spre a-l preda.

Ar fi putut să lupte încă şi să-şi încerce norocul : nu există o fatalitate exterioară. Dar există o fatalitate interioară : vine o clipă în care descoperi că eşti vulnerabil ; şi atunci erorile te îmbie ca o ameţeală.

Ori, aceea fu clipa în care, deasupra capului lui, printr-o spărtură a furtunii, ca o nadă aducătoare de moarte din fundul unei capcane, licăriră nişte stele.

Şi-a dat seama că era o cursă : vezi trei stele printr-o gaură, urci spre ele, şi după aceea nu mai poţi coborî, şi rămîi acolo să ronţăi stele...

Dar simţea atîta sete de lumină încît urcă.

XVI

Urca orientîndu-se mai bine printre curenţi, graţie reperelor pe care i le ofereau stelele. Magnetul lor palid îl atrăgea. Trudise atît de mult în goana după o lumină, că n-ar mai fi abandonat-o nici măcar pe cea mai ştearsă. De dragul chiar al luminii unui han, s-ar fi învîrtit pînă la moarte în jurul acestui semn de viaţă de care era flămînd. Şi iată că acum suia spre pajişti de lumină.

Se ridică, puţin cîte puţin, în spirală, în acel puţ care se deschisese deasupra lui şi se închidea repede sub el. Pe măsură ce suia, norii îşi pierdeau mîzga lor de beznă şi veneau împotrivă-i ca nişte valuri din ce în ce mai curate şi mai albe. În sfîrşit, Fabien ieşi din străfunduri.

Surpriza lui fu enormă : era o lumină care-l orbea. A trebuit, cîteva clipe, să închidă ochii. N-ar fi crezut niciodată că norii, noaptea, ar putea orbi. Dar luna plină şi toate constelaţiile din jur îi prefăceau în valuri strălucitoare.

Avionul căpătase deodată, chiar în clipa cînd ieşise la lumină, un calm ce părea de necrezut. Nu-l mai mişca nici un suflu. Ca o barcă ce trece de dig, pătrundea acum în ape adăpostite. Era prins într-un loc necunoscut din cer şi ascuns, ca golful ostroavelor fericite. Sub el, furtuna alcătuia o altă lume, groasă de trei mii de metri şi străbătută de rafale, de trombe de apă şi de fulgere, dar care spre astre arăta o faţă de cristal şi de zăpadă.

Fabien avea impresia că a pătruns în nişte lumi de dincolo, stranii, pentru că totul devenea luminos : mîinile, hainele, aripile. Pentru că lumina nu cobora din astre, ci se desprindea de sub el şi dimprejurul lui, din toate acele noiane de alb mult.

Norii aceia de sub el reflectau toată neaua primită de la lună. La fel cei din dreapta şi din stînga, înalţi cît nişte turnuri. Parcă străbătea un lapte de lumină, în care se scălda echipajul. Fabien, întorcîndu-se, văzu că radio-telegrafistul îi surîdea.

— Merge mai bine ! striga el.

Dar vocea se pierdea în zgomotul zborului, numai zîmbetele lor corespondau. „Am înnebunit de tot că surîd, gîndea Fabien. Sîntem pierduţi."

Cu toate acestea, o mie de brațe ascunse îi dăduseră drumul. I se desfăcuseră toate legăturile, ca unui întemnițat pe care-l lași să meargă singur, o bucată de vreme, printre flori.

„E prea frumos", gîndi Fabien. Rătăcea acum printre stelele adunate laolaltă, mai numeroase ca într-o comoară, într-o lume în care nimic altceva nu era viu, absolut nimic altcineva decît el, Fabien, și camaradul său. Erau asemeni hoților din acele orașe de basm, zidiți în sala comorilor, de unde nu vor mai putea să plece niciodată. Hoinăresc printre înghețatele giuvaiere, fără măsură de bogați, dar sortiți pieirii.

XVII

Unul din radio-telegrafiștii din Commodoro Rivadavia, escală din Patagonia, făcu un gest brusc și toți cei care stăteau de pază, neputincioși, la post, se strînseră în jurul acestui om și se aplecară.

Se aplecară peste o hîrtie albă ca obrazul și luminată puternic. Mîna operatorului ezita încă, și creionul abia se mișca încoace și încolo. Mîna operatorului ținea încă literele prizoniere, dar degetele-i și începuseră să tremure.

— Furtuni ?

Radiotelegrafistul făcu „da" din cap. Țîrîitul lor îl împiedica să înțeleagă.

Apoi notă cîteva semne indescifrabile. După aceea nişte cuvinte. În fine, s-a putut restabili şi textul :

„Blocaţi la trei mii opt sute de metri deasupra furtunii. Zburăm în plin spre vest, către interior, deoarece am derivat deasupra mării. Sub noi totul e astupat. Nu ne dăm seama dacă mai sîntem încă deasupra mării ori ba. Comunicaţi dacă furtuna se întinde şi în interior."

Pentru a transmite această telegramă la Buenos Aires, a trebuit, din cauza furtunilor, să se facă ştafetă din post în post. Mesajul înainta prin noapte, asemeni unui foc ce se aprinde din turn în turn.

Buenos Aires dădu răspunsul :

— Furtună generală în interior. Cîtă benzină v-a rămas ?

— O jumătate de oră.

Şi această frază urcă pînă la Buenos Aires, din post de veghe în post de veghe.

Echipajul era condamnat să se afunde, mai înainte de trecerea a treizeci de minute, într-un ciclon care-i va tîrî cu el pînă-n pămînt.

XVIII

Şi Rivière meditează. Nu mai are nici o speranţă : acest echipaj se va prăbuşi undeva în noapte.

Rivière își amintește de-o imagine care l-a impresionat cîndva în copilărie : un eleșteu era golit spre a se găsi un înecat. Nici acum n-o să se găsească nimic, mai înainte ca imensitatea aceasta de beznă să se fi retras de peste pămînt, înainte de-a se ridica iar spre lumină aceste nisipuri, aceste cîmpii, aceste grîne. Și niște simpli țărani vor descoperi poate doi copii cu cotul îndoit peste față, și părînd că dorm, azvîrliți pe iarba și aurul unui peisaj liniștit. Dar noaptea îi va fi înecat.

Rivière se gîndește la comorile îngropate în adîncurile nopții ca niște mări fabuloase... Acești meri de noapte, care așteaptă ziua cu toate florile lor, flori ce încă nu folosesc la nimic. Noaptea-i bogată, plină de arome de miei adormiți și de flori ce încă n-au culori.

Încet-încet, vor sui spre zi brazdele grase, copacii uzi, lucernele proaspete. Dar printre dealurile, acum inofensive, și cîmpii, și miei, doi copii vor părea că dorm în înțelepciunea lumii. Și ceva se va fi scurs din lumea vizibilă în cealaltă.

Rivière o știa pe soția lui Fabien neliniștită și plină de dragoste : această dragoste abia îi fusese dăruită, ca o jucărie unui copil sărac.

Rivière se gîndește la mîna lui Fabien, care-i mai ține încă — pentru cîteva minute — destinul printre comenzi. Mîna asta care a mîngîiat. Mîna asta care s-a așezat pe un piept iscînd în el tumultul ca o mînă dumnezeiască. Mîna asta care s-a așezat pe o față, și a schimbat-o. Mîna asta care era miraculoasă.

Şi Fabien rătăceşte, deasupra splendorii unei mări de nori, în noapte, dar ceva mai jos e eternitatea. S-a pierdut printre constelaţiile în care locuieşte singur. Mai ţine încă lumea în mîini şi o leagănă la pieptul lui. Strînge în volan greutatea bogăţiei omeneşti şi plimbă disperat, de la o stea la alta, comoara inutilă, pe care, în cele din urmă, tot va trebui s-o predea...

Rivière se gîndeşte că încă îl mai ascultă un post de radio. Singură o undă muzicală, o modulaţie minoră îl mai leagă încă pe Fabien de lume. Nici un vaiet. Nici un strigăt. Ci doar cel mai curat sunet pe care l-a făurit vreodată disperarea.

XIX

Robineau îl smulge din singurătate :

— Domnule director, m-am gîndit... am putea poate încerca...

Nu avea nimic să propună, dar îşi mărturisea într-un fel bunăvoinţa. Ar fi ţinut atît de mult să găsească o soluţie, şi o căuta oarecum ca pe aceea a unui rebus. Găsea totdeauna soluţii pe care Rivière însă nu le asculta niciodată : „Vezi dumneata, Robineau, în viaţă nu există soluţii. Există forţe în mers : trebuie să le creezi şi soluţiile urmează de la sine." În consecinţă, Robineau îşi limita rolul la a crea o forţă în

mers, în corporaţia mecanicilor. O umilă forţă în mers, ce apără de rugină butucii elicelor.

Dar evenimentele acestei nopţi îl găseau pe Robineau dezarmat. Titlul său de inspector n-avea nici o putere asupra furtunilor, nici asupra unui echipaj fantomă, care, ce-i drept, nu se mai zbătea pentru o primă de punctualitate, ci pentru a scăpa de o singură sancţiune, ce le anula pe toate cele ale lui Robineau : moartea.

Şi, inutil acum, Robineau rătăcea prin birouri, fără nici un rost.

Soţia lui Fabien ceru să fie anunţată. Mînată de nelinişte, ea aştepta în biroul secretarilor să fie primită de Rivière. Secretarii ridicau pe furiş ochii spre faţa ei. Şi ea încerca un soi de ruşine, privind cu teamă în jur : aici totul o respingea. Oamenii ăştia care-şi continuau lucrul, ca şi cum ar fi călcat pe un corp omenesc, dosarele acestea unde viaţa omenească, suferinţa omenească nu lăsau decît o rămăşiţă de cifre seci. Căuta nişte semne care să-i fi vorbit de Fabien. Pentru că la ea totul reflecta absenţa lui : patul pregătit, cafeaua servită, un buchet de flori... Nu descoperea nici un semn. Aici totul se opunea milei, prieteniei, amintirii. Singura frază pe care o auzi, pentru că nimeni nu ridica vocea în prezenţa ei, fu înjurătura unui funcţionar care cerea un borderou. „...Borderoul dinamurilor, ce naiba ! pe care le expediem la Santos." Ridică ochii spre omul acela, cu expresia unei uimiri nesfîrşite. Apoi spre peretele unde era întinsă o hartă. Buzele îi tremurau puţin, abia.

Își dădu seama, stingherită, că ea înfățișa acolo un adevăr potrivnic, aproape regreta că a venit, ar fi vrut să se ascundă și, de teamă să nu fie prea băgată în seamă, se reținea chiar să tușească ori să plîngă. Se simțea nelalocul ei acolo, necuviincioasă, ca și cînd ar fi fost goală. Dar adevărul ei era atît de puternic încît fugitivele priviri urcau pe furiș, neobosite, să i-l citească pe față. Femeia asta era foarte frumoasă. Ea revela oamenilor lumea sfîntă a fericirii. Ea revela oamenilor ce materie augustă atingi, fără să știi, cînd făptuiești. Sub atîtea priviri, ea închise ochii. Căci chipul ei le arăta tuturor ce tihnă poți distruge fără să știi.

Rivière o primi.

Venea să pledeze timid pentru florile ei, pentru cafeaua pregătită, pentru carnea trupului ei tînăr. În acel birou, și mai friguros încă, o apucă din nou tremurul ușor al buzelor. Și ea își descoperea, în acea altfel de lume inexprimabilă, propria-i realitate. Tot ceea ce simțea că se înalță într-însa, ca o dragoste aproape sălbatică — atît era de fierbinte — și ca devotament, îi părea că începe să capete acolo o înfățișare inoportună, egoistă. Îi veni să fugă :

— Vă deranjez...

— Doamnă, îi spuse Rivière, nu mă deranjați nicidecum. Din nenorocire, doamnă, și dumneavoastră și eu nu avem altceva mai bun de făcut decît să așteptăm.

Femeia dădu ușor din umeri, gest căruia Rivière îi înțelese sensul : „Ce rost mai are lampa, masa pregătită, florile pe care le voi regăsi..."

Într-o zi, o tînără mamă îi mărturisise lui Rivière : „Moartea copilului meu încă n-am reuşit s-o înţeleg. Dar dureroase sînt lucrurile astea mici, hainele lui care-mi ies în cale sau, noaptea, cînd mă trezesc din somn, acea duioşie care-mi umple inima şi care e de prisos de acum înainte ca şi laptele, de altfel..." Şi pentru această femeie, la fel, moartea lui Fabien va începe abia de mîine, cu fiecare gest devenit de acum încolo inutil, cu fiecare lucru. Fabien îşi va părăsi căminul pe încetul. Rivière ascundea o milă adîncă.

— Doamnă...

Tînăra femeie se retrăgea, cu un surîs aproape umil, fără să-şi dea seama de propria ei forţă.

Rivière se reaşeză, niţel îngreuiat.

„Ea mă ajută totuşi să descopăr ceea ce căutam..."

Bocănea distrat cu degetele în telegramele de protecţie ale escalelor din nord. Gîndea.

„Nu pretindem să fim veşnici, dar măcar să nu vedem cum actele şi lucrurile îşi pierd deodată sensul. Vidul ce ne-nconjoară se arată atunci..."

Privirile-i căzură pe telegrame :

„Şi iată potecile pe unde vine moartea către noi ; mesajele acestea care acum nu mai au nici o noimă..."

Privi la Robineau. Acest om mediocru, devenit acum inutil, nici el nu mai avea nici un sens. Şi Rivière îi spuse aproape aspru :

— Trebuie să-ţi dau eu de lucru ?

Apoi Rivière împinse uşa dinspre sala secretarilor, şi dispariţia lui Fabien, evidentă, îl izbi

din nişte semne pe care doamna Fabien nu ştiuse să le remarce. Fişa *RB 903* — avionul lui Fabien — figura deja pe tabloul de perete în coloana materialului indisponibil. Secretarii care pregăteau actele curierului pentru Europa, ştiind că va întîrzia, lucrau fără spor. De pe teren se cereau prin telefon instrucţiuni pentru echipele care acum vegheau fără nici un scop. Funcţiunile vitale se încetiniseră. „Moartea, iat-o !" gîndi Rivière. Opera lui era asemenea unui vas cu pînze rămas în pană pe mare, din lipsa prielniciei vîntului.

Auzi vocea lui Robineau :

— Domnule director... erau căsătoriţi de şase săptămîni...

— Du-te şi lucrează.

Rivière privea la secretari şi, dincolo de ei, la lucrători, la mecanici, la piloţi, la toţi cei care-l ajutaseră în opera lui, cu credinţa unor pionieri. Se gîndi la orăşelele de odinioară care, auzind vorbindu-se de „Insule", îşi construiau o corabie. Ca s-o încarce cu toată speranţa lor. Ca oamenii să-şi poată vedea nădejdea deschizîndu-şi pînzele pe ape. Toţi crescuţi, toţi desprinşi de ei înşişi, toţi descătuşaţi de-o corabie. „Poate că scopul să nu justifice nimic, dar acţiunea eliberează de moarte. Oamenii aceştia dăinuiau prin corabia lor."

Şi Rivière va mai lupta şi împotriva morţii, de îndată ce va reda telegramelor întregul lor sens, echipelor de pază neliniştea, şi piloţilor

scopul lor dramatic. De îndată ce viaţa va reînsufleţi această operă, aşa precum vîntul reînsufleţeşte o corabie cu pînze pe mare.

XX

Commodoro Rivadavia nu mai aude nimic, dar la o mie de kilometri de acolo, douăzeci de minute mai tîrziu, Bahia Blanca captează un al doilea mesaj :

„Coborîm. Intrăm în nori..."

Apoi următoarele două cuvinte dintr-un text confuz apărură la postul din Trelew :

„...vede nimic..."

Aşa sînt undele scurte. Le prinzi acolo, dar aici rămîi surd. Apoi, din senin, totul se schimbă. Acest echipaj, a cărui poziţie e necunoscută, se vesteşte deja faţă de cei vii, dinafara spaţiului, dinafara timpului, dar pe foile albe ale posturilor de radio au şi ajuns să scrie nişte fantome.

Oare s-a terminat benzina, sau pilotul îşi joacă ultima carte înainte de accident : să ajungă la pămînt fără să capoteze ?

Vocea din Buenos Aires ordonă la Trelew :

— Intrebaţi-l !

Postul de recepţie TFF seamănă cu un laborator : nicheluri, arămuri şi manometre, reţea de conductori. Operatorii de gardă în bluze albe,

tăcuţi, par aplecaţi deasupra unei simple experienţe.

Cu degetele lor delicate ating instrumentele, explorează cerul magnetic, vraci ce caută vîna de aur.

— Nu răspunde ?

— Nu răspunde.

Poate că vor prinde din zbor această notă care ar fi un semn de viaţă. Dacă avionul şi luminile de bord suie printre stele, poate că vor auzi cîntînd steaua aceasta...

Clipele se scurg. Se scurg într-adevăr ca sîngele. Oare zborul mai continuă ? Fiecare clipă duce cu sine o şansă. Şi iată că timpul ce se scurge pare că distruge. Aşa cum în douăzeci de secole atinge un templu, îşi croieşte drum prin granit şi preface apoi templul în pulbere, iată că secole întregi de uzură se adună acum în fiecare secundă şi ameninţă un echipaj.

Fiecare secundă duce cu ea cîte ceva.

Această voce a lui Fabien, acest rîs al lui Fabien, acest zîmbet. Liniştea îşi măreşte împărăţia. O linişte din ce în ce mai grea se aşterne peste acest echipaj ca greutatea unei mări.

Cineva remarcă atunci :

— Ora unu şi patruzeci. Ultima picătură de benzină : e imposibil să mai poată zbura.

Şi se aşterne pacea.

Pe buze se simte ceva amar şi fad, ca la un sfîrşit de călătorie. S-a săvîrşit ceva despre care nu ştii nimic, ceva cam dezgustător. Şi printre toate aceste nicheluri şi aceste artere de aramă se simte însăşi tristeţea ce domneşte peste uzi-

nele părăginite. Tot acest material pare apăsător, fără rost, trecut la rebut : o povară de ramuri moarte.

Nu mai rămînea decît să se aştepte ziua.

În cîteva ore, peste întreaga Argentină se va revărsa ziua, şi oamenii aceştia rămîn acolo, ca pe-un mal, în faţa năvodului de care trag, trag încet, şi în care nu ştiu ce-ar putea fi.

Rivière, în biroul său, încearcă acea destindere pe care ţi-o îngăduie doar marile dezastre, cînd fatalitatea îl eliberează pe om. A alarmat poliţia unei provincii întregi. Altceva nu poate să facă, trebuie să aştepte.

Dar ordinea trebuie să guverneze chiar şi în casa morţilor. Şi Rivière îi face semn lui Robineau :

— Telegramă pentru escalele din nord : „Prevedem o întîrziere importantă a curierului din Patagonia. Pentru a nu întîrzia prea mult curierul pentru Europa, o să blocăm curierul de Patagonia cu următorul curier pentru Europa."

Se apleacă puţin înainte. Dar face un efort şi îşi aminteşte de ceva important. A ! da. Şi pentru a nu uita ce şi-a amintit :

— Robineau.

— Domnule Rivière ?

— Redactează o notă. Se interzice piloţilor de a depăşi o mie nouă sute de ture : îmi masacrează motoarele.

— Bine, domnule Rivière.

Rivière se apleacă puţin mai mult. Are nevoie, înainte de orice, de singurătate :

— Şi acum du-te, Robineau. Du-te, dragă... Iar Robineau se sperie de această egalitate în fața umbrelor.

XXI

Robineau rătăcea acum cu melancolie prin birouri. Viața Companiei se oprise, deoarece acest curier prevăzut pentru ora două urma să fie decomandat şi nu va mai pleca decît la ziuă. Funcționarii încă vegheau cu fețele posomorîte, dar veghea lor era inutilă. Încă se mai primeau, în ritm regulat, mesajele de protecție ale escalelor din nord, dar spusele lor „cer senin", „lună plină" şi „vînt absent" trezeau imaginea unei lumi sterpe. Un deşert de lună şi de pietre. În timp ce Robineau, fără să-şi dea seama de altminteri de ce, răsfoia un dosar la care lucra şeful de birou, îl zări pe acesta stînd în picioare în fața lui, aşteptînd cu un respect insolent ca să i-l dea înapoi, cu aerul de a spune: „Cînd veți binevoi, nu-i aşa? e al meu..." Atitudinea aceea a unui inferior îl şocă pe inspector, dar nu-i veni nici o replică şi, iritat, îi întinse dosarul. Şeful de birou se întoarse şi se aşeză cu mare noblețe. „Ar fi trebuit să-l învăț minte", gîndi Robineau. Atunci, pentru a-şi compune o atitudine, făcu vreo cîțiva paşi gîndindu-se la dramă. Drama aceasta va face să cadă în diz-

grație o anumită politică, și Robineau plîngea un îndoit doliu.

Apoi îi veni în minte imaginea unui Rivière închis acolo în biroul lui și care-i spusese : „Dragul meu..." Niciodată un om nu simțise în așa grad lipsa unui sprijin. Și pe Robineau îl apucă o imensă milă față de el. Încercă în minte cîteva fraze șterse, menite să compătimească, să ușureze. Îl însuflețea un sentiment pe care el îl socotea frumos. Și atunci bătu încet. Nu răspunse nimeni. În liniștea aceea nu îndrăzni să bată mai tare și împinse ușa. Rivière era acolo. Robineau intră la el, poate pentru prima oară aproape ca de la egal la egal, oarecum ca un prieten, sau — după cum își închipuia mintea lui — ca sergentul ce se apropie, sub focul gloanțelor, de generalul rănit și-l însoțește în învălmășeala înfrîngerii și devine fratele lui în exil. „Sînt cu dumneavoastră, orice s-o întîmpla", părea că spune Robineau.

Dar Rivière tăcea și, cu capul plecat, își privea mîinile. Iar Robineau, în picioare în fața lui, nu mai îndrăzni să spună nimic. Chiar doborît, leul îl intimida. Robineau căuta cuvinte din ce în ce mai pline de devotament, dar de fiecare dată cînd ridica ochii întîlnea acel cap încovoiat pe trei sferturi, părul acela cărunt și buzele acelea pungite de atîta amărăciune ! În sfîrșit, se hotărî :

— Domnule director...

Rivière ridică încet capul și-l privi. Rivière ieșea dintr-un vis atît de adînc, atît de îndepărtat, încît poate că nici nu remarcase încă prezența lui Robineau. Și nimeni n-a știut vreodată ce

a visat, ori ce a simţit, şi nici ce doliu se aşternuse în inima lui. Rivière îl privi mult timp pe Robineau, ca pe un martor viu al unei întîmplări. Şi Robineau fu stingherit. Cu cît Rivière îl privea mai mult, cu atîta pe buzele sale se schiţa o ironie de neînţeles. Cu cît Rivière îl privea pe Robineau, cu atît Robineau roşea mai tare. Şi cu atît mai mult i se părea lui Rivière că Robineau venise acolo spre a aduce, cu o bunăvoinţă mişcătoare şi din nefericire spontană, o mărturie despre prostia oamenilor.

Pe Robineau îl cuprinse zăpăceala. Nici sergentul, nici generalul, nici gloanţele nu mai aveau ce căuta aici. Se întîmpla ceva inexplicabil. Rivière tot îl mai privea. Atunci, Robineau, fără să-şi dea seama, îşi rectifică puţin atitudinea şi scoase mîna din buzunarul stîng. Rivière îl privea într-una. În sfîrşit, cu o jenă fără margini, Robineau rosti atunci, fără să ştie de ce :

— Am venit să primesc dispoziţiile dumneavoastră.

Rivière îşi scoase ceasul şi zise simplu :

— E ora două. Curierul din Asuncion va ateriza la două şi zece. Dă ordin curierului pentru Europa să decoleze la două şi un sfert.

Şi Robineau răspîndi surprinzătoarea noutate : nu se suspendau zborurile de noapte. Şi Robineau se adresă şefului de birou :

— Să-mi aduci dosarul la control.

Iar cînd şeful de birou fu în faţa sa :

— Aşteaptă.

Şi şeful de birou aşteptă.

XXII

Curierul din Asuncion semnala că vine la aterizare.

Rivière, chiar şi în orele cele mai rele, îi urmărise bunul mers din telegramă în telegramă. Era pentru el, în mijlocul acelei zăpăceli, revanşa încrederii sale, era dovada. Acest zbor izbutit anunţa, prin telegramele lui, mii de alte zboruri la fel de izbutite. „Doar nu sînt cicloane în fiecare noapte." Şi Rivière mai gîndea : „Odată trasat drumul, nu se poate să nu-l urmezi".

Din escală în escală, coborînd din Paraguay ca dintr-o minunată grădină, plină de flori, de căsuţe mici şi de ape domoale, avionul aluneca pe marginea unui ciclon, care nu-i întuneca nici o stea. Nouă pasageri, înfăşuraţi în pledurile lor de călătorie, îşi lipeau fruntea de fereastră, ca de-o vitrină plină cu bijuterii, deoarece oraşelele Argentinei îşi resfirau deja în noapte tot aurul lor, sub celălalt aur, mai palid, al oraşelor de stele. Pilotul, în faţă, susţinea cu propriile-i mîini încărcătura preţioasă de vieţi omeneşti, ochii săi larg deschişi şi plini de lună fiind ai unui păstor de capre. Buenos Aires umplea orizontul cu focul său trandafiriu, şi curînd va străluci cu toate pietrele lui, ca o comoară fabuloasă. Din degetele sale, prin cer, radio-telegrafistul lăsă să zboare ultimele telegrame, ca notele finale ale unei sonate pe care ar fi cîntat-o bucuros, şi căreia Rivière îi înţelegea melodia, apoi coborî antena, se întinse niţel, căscă şi surîse : soseau.

Aterizînd, pilotul dădu peste pilotul curierului pentru Europa, rezemat cu mîinile în buzunare de avionul său.

— Tu urmezi ?

— Da.

— Patagonia a venit ?

— N-o mai aşteptăm : a dispărut. Timpul e frumos ?

— E foarte frumos. Fabien a dispărut ?

Au vorbit puţin. O imensă fraternitate îi scutea de fraze.

Se transbordau, în avionul pentru Europa, sacii de tranzit din Asuncion, şi pilotul, mereu nemişcat, cu capul dat pe spate şi ceafa sprijinită de carlingă, privea stelele. Simţea cum naşte în el o forţă imensă şi îl apucă o nespus de bună dispoziţie.

— Încărcat ? întrebă o voce. Atunci, contact.

Pilotul nu mişcă. I se punea motorul în mers. Va simţi în umerii lui, sprijiniţi de avion, cum avionul trăieşte. În sfîrşit, se liniştea după atîtea ştiri false : va pleca... nu va pleca... va pleca ! Gura i se întredeschise şi dinţii îi străluciră în lumina lunii ca ai unei tinere sălbăticiuni.

— Atenţie, noaptea, auzi ?

Nu auzi sfatul camaradului său. Cu mîinile în buzunare, cu capul dat pe spate, privind spre nori, spre munţi, spre fluvii şi mări, iată că începu să rîdă liniştit. Un rîs slab, dar care trecea prin el ca briza printr-un arbore şi-l făcea să tresară cu întreg trupul. Un rîs slab, dar mult mai tare decît aceşti nori, decît aceşti munţi, decît aceste fluvii şi mări.

— Ce te-a apucat ?

— Imbecilul ăsta de Rivière care m-a... care-şi închipuie că mi-e frică !

XXIII

Într-un minut va depăşi Buenos Aires, şi Rivière, care-şi reîncepe lupta, vrea să-l asculte. Să-l asculte cum se iscă, huie puternic şi dispare, ca formidabilul freamăt al unei armate în marş către stele.

Cu braţele încrucişate, Rivière trece printre secretari. În faţa unei ferestre se opreşte, ascultă şi rămîne pe gînduri.

Dacă ar fi suspendat o singură plecare, cauza zborurilor de noapte ar fi fost pierdută. Dar, luînd-o înaintea celor slabi, care mîine îl vor renega, Rivière a dat drumul în noapte altui echipaj.

Victorie... înfrîngere... vorbele acestea n-au nici un sens. Viaţa e dedesubtul unor astfel de imagini, şi-şi pregăteşte imagini noi. O victorie slăbeşte un popor, o înfrîngere trezeşte un altul. Înfrîngerea pe care a încercat-o Rivière e poate un angajament care-i apropie adevărata victorie. Evenimentul în mers contează.

Peste cinci minute posturile TFF vor înştiinţa escalele. Şi pe-o întindere de cincisprezece mii de kilometri freamătul vieţii va rezolva toate problemele.

Se şi înalţă un cîntec de orgă : avionul.

Şi Rivière, cu pas agale, se-ntoarce la munca lui, printre secretarii pe care privirea sa puternică îi face să se plece. Rivière cel Mare, Rivière Învingătorul, care îşi duce împovărarea biruinţei lui.

Pilot de război

Maiorului Alias, tuturor camarazilor mei din Escadrila Aeriană de Mare Recunoaştere 2/33 şi, îndeosebi, căpitanului observator Moreau şi locotenenţilor observatori Azambre şi Dutertre, care mi-au fost rînd pe rînd, în cursul tuturor zborurilor de război din timpul campaniei 1939—1940, tovarăşi de bord — şi cărora le rămîn, pentru întreaga-mi viaţă, prieten credincios.

I

Fără îndoială, visez. Sînt la liceu. Am cincisprezece ani. Îmi rezolv cu răbdare problema de geometrie. Cu coatele pe biroul ăsta negru, mă folosesc cuminte de compas, de riglă, de raportor. Sînt silitor şi liniştit. Nişte camarazi, lîngă mine, vorbesc încet. Unul din ei înşiră cifre pe o tablă neagră. Unii, mai puţin serioşi, joacă bridge. Cînd şi cînd, mă afund mai adînc în vis şi azvîrl cîte-o privire pe fereastră. O ramură de copac se leagănă blînd în soare. Privesc îndelung. Sînt un elev împrăştiat... Încerc o plăcere gustînd soarele acesta, ca şi savurînd mirosul copilăresc al pupitrului, al cretei, al tablei. Mă închid cu atîta bucurie în copilăria aceasta atît de ocrotită! Ştiu bine: mai întîi e copilăria, liceul, camarazii, apoi vine ziua cînd se dau examenele. Cînd se primeşte o diplomă. Cînd se trece, cu o strîngere de inimă, pe sub o anumită poartă, dincolo de care, dintr-o dată, eşti bărbat. Atunci pasul calcă mai apăsat pămîntul. Îţi şi croieşti drumul în viaţă. Primii paşi ai drumului tău. În sfîrşit, îţi vei încerca armele împotriva unor duşmani adevăraţi. Rigla, echerul,

compasul le vei folosi pentru a clădi lumea, ori spre a învinge vrăjmaşul. Gata cu joaca !

Ştiu că îndeobşte un licean nu se teme să înfrunte viaţa. Un licean tropăie de nerăbdare. Zbuciumul, primejdiile, amărăciunile unei vieţi de bărbat nu intimidează inima unui licean.

Dar iată-mă-s un licean ciudat. Sînt un licean care-şi cunoaşte fericirea şi care nu-i atît de grăbit să înfrunte viaţa...

Dutertre trece. Îl invit.

— Aşază-te colo, am să-ţi arăt o scamatorie cu cărţile...

Şi sînt fericit să-i găsesc asul de pică.

În faţa mea, pe un birou negru ca şi al meu, stă — cu picioarele spînzurate — Dutertre. Rîde. Surîd cu modestie. Pénicot ni se alătură şi pune braţul pe umărul meu :

— Aşadar, bătrînul meu prieten ?

Dumnezeule, ce duioase sînt toate acestea !

Un supraveghetor (supraveghetor o fi ?...) deschide uşa ca să strige doi camarazi. Ei îşi lasă rigla, compasul, se ridică şi ies. Îi urmărim cu privirea. Pentru ei liceul s-a sfîrşit. Li se dă drumul în viaţă. Ştiinţa lor va folosi. Or să-şi încerce, ca nişte bărbaţi, asupra adversarilor, formulele calculelor învăţate. Ciudat liceu, din care fiecare pleacă la rîndul său. Şi fără cine ştie ce rămas-bun. Aceşti doi camarazi nici măcar nu s-au uitat la noi. Totuşi, întîmplările vieţii poate că-i vor duce chiar mai departe de China. Atît de mult mai departe ! Cînd viaţa, după liceu, îi risipeşte pe oameni, îşi pot ei jura să se revadă ?

Plecăm capul, noi cei care încă mai trăim în pacea caldă a clocitoarei...

— Ascultă, Dutertre, astă-seară...

Dar aceeaşi uşă se deschide a doua oară. Şi aud ca un verdict :

— Căpitanul de Saint-Exupéry şi locotenentul Dutertre, la domnul maior.

S-a sfîrşit liceul. Asta-i viaţa.

— Tu ştiai că-i rîndul nostru ?

— Pénicot a zburat azi-dimineaţă.

Plecăm fără-ndoială în misiune, de vreme ce ne cheamă. Sîntem la sfîrşitul lui mai, în plină retragere, în plin dezastru. Echipajele sînt sacrificate aşa cum s-ar zvîrli pahare de apă într-un incendiu de pădure. Cum s-ar putea cîntări riscurile, cînd totul se prăbuşeşte ? Mai sîntem încă, pentru întreaga Franţă, cincizeci de echipaje de Mare Recunoaştere. Cincizeci de echipaje de cîte trei oameni, dintre care douăzeci şi trei la noi, în Escadrila 2/33. În trei săptămîni am pierdut şaptesprezece echipaje din douăzeci şi trei. Ne-am topit ca ceara. I-am spus ieri locotenentului Gavoille :

— O să vedem asta după război.

Şi locotenentul Gavoille mi-a răspuns :

— Doar n-aveţi pretenţia, domnule căpitan, să vă mai aflaţi în viaţă după război ?

Gavoille nu glumea. Ştim prea bine că nu se poate altcum, decît să fim zvîrliţi în văpaie, chiar dacă gestul e inutil. Sîntem cincizeci, pentru întreaga Franţă. Pe umerii noştri se bizuie toată strategia armatei franceze ! Există o pădure uriaşă care arde, şi cîteva pahare de apă de jertfit, ca ea să fie stinsă : vor fi jertfite.

Aşa şi este corect. Cine se gîndeşte să se plîngă ? Nu s-a auzit niciodată, la noi, să se răspundă altceva decît : „Bine, domnule maior. Da, domnule maior. Mulţumesc, domnule maior. S-a înţeles, domnule maior." Dar există o impresie care le domină pe toate celelalte, în cursul acestui sfîrşit de război. Este impresia absurdului. Totul trozneşte în jurul nostru. Totul se prăbuşeşte. Şi într-o atît de mare măsură încît însăşi moartea pare absurdă. În vălmăşagul ăsta, moartea e lipsită de seriozitate...

Intrăm la maiorul Alias (el mai comandă şi azi, la Tunis, aceeaşi Escadrilă 2/33).

— Bună ziua, Saint-Ex. Bună ziua, Dutertre. Luaţi loc !

Ne aşezăm. Maiorul întinde o hartă pe masă şi se întoarce către planton :

— Du-te de-mi adu buletinul meteorologic.

Pe urmă tocăne cu creionul în masă. Îl observ. E tras la faţă. N-a dormit. A făcut naveta, în maşină, în căutarea unui stat-major fantomă, statul-major al diviziei, statul-major al subdiviziei... A încercat să lupte cu magaziile de aprovizionare care nu livrau piesele de schimb. A fost prins pe drum în vălmăşaguri de maşini care nu mai puteau înainta. A pus de asemenea la cale ultimele mutări, căci ne schimbăm terenul ca nişte pui de bogdaproste, urmăriţi de-un portărel neînduplecat. Alias a izbutit de fiecare dată să salveze avioanele, camioanele şi zece tone de materiale. Dar îl ghicim la capătul puterilor, la capătul nervilor.

— Ei bine, iată...

Tocăne mereu în masă şi nu se uită la noi.

— E tare plicticos...

Apoi dă din umeri.

— E o misiune plicticoasă. Dar ţin la ea cei de la statul-major. Ţin mult la ea... Am discutat, dar ţin la ea... Asta e.

Dutertre şi cu mine privim prin fereastră, un cer liniştit. Aud cotcodăcind găinile, căci biroul maiorului e instalat într-o fermă, aşa cum biroul de informaţii e instalat într-o şcoală. Nu voi pune în cumpănă vara, fructele ce se coc, puii care cresc văzînd cu ochii, grînele ce se înalţă, cu moartea atît de apropiată. Nu văd întrucît liniştea verii ar contrazice moartea, nici de ce blîndeţea lucrurilor ar fi ironie. Dar o idee vagă naşte în mine : „E o vară care se strică. O vară rămasă în pană..." Am văzut batoze părăsite. Secerători-legători părăsite. În şanţurile şoselelor, maşini în pană părăsite. Sate părăsite. O anumită fîntînă dintr-un sat îşi pierdea apa. Apa limpede se prefăcea în băltoacă, ea, care-i costase pe oameni atîtea griji. M-a năpădit deodată o imagine absurdă. Aceea a orologiilor stricate. A tuturor orologiilor stricate. Orologii ale bisericilor de la ţară. Orologiile din gări. Pendulele de pe căminele din casele goale. Şi, în vitrina unui ceasornicar fugit, cimitirul acela de pendule moarte. Războiul... pendulele nu mai sînt întoarse. Nu se mai strînge sfecla. Vagoanele nu se mai repară. Şi apa, care era captată pentru potolirea setei ori pentru albit frumoasele dantele de duminică ale ţărăncilor, se risipeşte în băltoacă pe dinaintea bisericii. Şi se moare vara...

E ca şi cum aş fi bolnav. Acest medic mi-a spus chiar acum : „E tare plicticos..." Ar trebui aşadar să te gîndeşti la notar, la cei ce rămîn după tine. De fapt, am înţeles, Dutertre şi cu mine, că e vorba de-o misiune de sacrificiu :

— Date fiind împrejurările prezente, încheie maiorul, nu se poate ţine prea mult seama de risc...

Desigur. Nu se „poate prea mult". Şi nimeni nu-i de vină. Nici noi, că ne simţim melancolici. Nici maiorul, că nu-i în apele lui. Nici statul-major, că dă ordine. Maiorul bombăne, fiindcă ordinele acestea sînt absurde. O ştim şi noi, dar şi statul-major o ştie. Dă ordine fiindcă trebuie să dea ordine. În vreme de război, un stat-major dă ordine. Le încredinţează unor chipeşi cavaleri sau, mai modern, unor motociclişti. Acolo unde domneau vălmăşagul şi deznădejdea, fiecare dintre aceşti chipeşi cavaleri descalecă de pe un bidiviu înspumat. El arată Viitorul, precum steaua Magilor. Aduce Adevărul. Şi ordinele reconstruiesc lumea.

Aceasta e schema războiului. Panorama de poze colorate a războiului. Şi fiecare-şi dă osteneala, pe cît de bine poate, să facă războiul să semene a război. Cu evlavie. Fiecare se sileşte să joace ca lumea, conform regulelor. Cine ştie, s-ar putea ca astfel acest război să binevoiască să semene cu un război.

Şi pentru ca să semene a război, sînt jertfite, fără scopuri precise, echipajele. Nici unul nu-şi

mărturiseşte că războiul acesta nu seamănă a nimic, că nimic din el nu are sens, că nici o schemă nu i se potriveşte şi că se trage cu gravitate de nişte sfori care nu mai au legătură cu marionetele. Statele-majore trimit cu convingere ordine care nu vor ajunge niciunde. Ni se cer informaţii cu neputinţă de cules. Aviaţia nu-şi poate asuma sarcina de a explica războiul statelor-majore. Aviaţia, prin observaţiile sale, poate controla nişte ipoteze. Dar nu mai există ipoteze. Şi de fapt se cere, de la vreo cincizeci de echipaje, ca ele să modeleze un chip unui război care nu are nici unul. Se vine la noi ca la un trib de cărturărese. Mă uit la Dutertre, observatorul meu cărturărească. Îi obiecta ieri unui colonel de la divizie : „Şi cum aş putea, la zece metri înălţime şi cu cinci sute treizeci de kilometri pe oră, să vă reperez poziţiile ? — Ei asta-i, doar o să vedeţi de unde se trage în voi ! Dacă se trage, înseamnă că poziţiile sînt nemţeşti."

— M-am stricat de rîs, încheie Dutertre, după convorbire.

Căci soldaţii francezi n-au văzut niciodată avioane franceze. Există vreo mie, răspîndite de la Dunkerque pînă-n Alsacia. Mai bine am spune : că s-au diluat în infinit. Iată de ce, cînd pe front trece un aparat în rafală, el este cu siguranţă german. Mai bine să se silească să-l doboare înainte de a-şi fi azvîrlit bombele. Numai cît se aude bubuitul său, şi se şi dezlănţuie mitralierele şi tunurile cu tragere rapidă.

— Cu o asemenea metodă, adăuga Dutertre, tare preţioase or să mai fie informaţiile lor !... Şi se va ţine seama de ele, căci într-o schemă de război se cuvine să ţii seama de informaţii !...

Da, dar şi războiul s-a stricat.

Din fericire — o ştim bine — nu se va ţine de loc seama de informaţiile noastre. Nu le vom putea transmite. Drumurile vor fi blocate. Telefoanele vor fi deranjate. Statul-major se va fi mutat în pripă. Informaţiile importante asupra poziţiei inamicului le va furniza însuşi inamicul. Discutam, cu vreo cîteva zile în urmă, lîngă Laon, asupra eventualei poziţii a frontului. Trimitem la general un locotenent de legătură. La jumătatea drumului, între baza noastră şi general, maşina locotenentului se izbeşte de-a curmezişul şoselei de-un cilindru compresor, în spatele căruia se adăpostesc două maşini blindate. Locotenentul întoarce. Dar o salvă de mitralieră îl omoară pe loc şi răneşte şoferul. Blindatele erau germane.

În fond, statul-major seamănă cu un jucător de bridge pe care l-ar fi întrebat cineva dintr-o încăpere vecină :

— Ce trebuie să fac cu dama de pică ?

Cel din odaia de alături ar da din umeri. Nevăzînd cît de cît jocul, ce-ar putea el răspunde ?

Dar un stat-major n-are dreptul să dea din umeri. Dacă încă mai deţine controlul cîtorva elemente, el trebuie să le puie în mişcare, ca

să nu le scape din mînă şi ca să încerce toate şansele, atîta vreme cît durează războiul. Deşi asemeni unui orb, el trebuie să acţioneze şi să-i facă pe alţii să acţioneze.

Dar e greu să atribui un rol, la întîmplare, unei dame de pică. Noi şi constataserăm cu mirare, la început, apoi ca pe-o evidenţă, pe care am fi putut-o prevedea, că atunci cînd începe destrămarea nu-i de lucru. Îl credem pe învins copleşit de-un torent de probleme, folosind, spre a le rezolva, pîna la ultima limită, infanteria, artileria, tancurile şi avioanele... Dar înfrîngerea escamotează în primul rînd problemele. Despre joc nu mai ştim nimic. Nu mai ştim la ce să folosim avioanele, tancurile, dama de pică...

O aruncăm la întîmplare, pe masă, după ce ne-am spart capul să-i descoperim un rol util. Domneşte neliniştea, iar nu înfrigurarea. Numai biruinţa se înfăşoară în vălurile înfrigurării. Biruinţa organizează, biruinţa clădeşte. Şi fiecare gîfîie, cărîndu-şi pietrele. Dar înfrîngerea cufundă oamenii într-o atmosferă de incoerenţă, de plictiseală şi mai ales de superficialitate.

Căci mai întîi sînt neserioase misiunile ce ni se cer. Zi de zi mai neserioase. Mai scăldate în sînge şi mai lipsite de seriozitate. Cei care dau ordine nu mai pot să se împotrivească lunecării muntelui, decît aruncînd ultimele lor atu-uri pe masă.

Dutertre şi cu mine sîntem atu-uri şi ascultăm de maior. Ne expune programul de după-amiază.

Ne trimite să zburăm la şapte sute de metri altitudine deasupra parcurilor de tancuri din regiunea Arras, după ce ne-am întors dintr-un zbor lung făcut la zece mii de metri, cu o voce cu care parcă ne-ar spune :

— O s-o luaţi apoi pe a doua stradă la dreapta, pînă daţi de colţul primei pieţe ; acolo e o tutungerie de unde o să-mi cumpăraţi chibrituri...

— Bine, domnule maior.

Nici mai mult nici mai puţin folositoare — misiunea. Nici mai mult nici mai puţin lirice — vorbele care o poruncesc.

Îmi spun : „Misiune de sacrificiu". Mă gîndesc... mă gîndesc la multe. Voi aştepta noaptea, dacă mai trăiesc, ca să mă gîndesc. Dar dacă mai trăiesc... Cînd o misiune e uşoară, se întoarce unul din trei. Cînd e puţin mai „plicticoasă", devine, de bună seamă, mai greu să te întorci. Şi aici, în biroul maiorului, moartea nu mi se pare nici augustă, nici maiestuoasă, nici eroică, nici sfîşietoare. Ea nu-i decît un semn al dezordinei. Un efect al dezordinei. Grupul ne va pierde, aşa cum îţi pierzi bagajele în talmeş-balmeşul unei schimbări de tren.

Nu că n-aş gîndi despre război, despre moarte, despre sacrificiu, despre Franţa, cu totul altceva, dar îmi lipseşte conceptul călăuzitor, limbajul limpede. Gîndesc prin contradicţii. Adevărul meu e alcătuit din bucăţele, şi nu le pot cuprinde cu gîndul decît pe rînd. Dacă mai trăiesc, voi aştepta noaptea ca să gîndesc. Preaiubita

noapte. Noaptea raţiunea doarme, iar lucrurile se mărginesc să existe. Cele cu adevărat importante îşi reiau forma, supravieţuiesc distrugerilor înfăptuite de analizele de peste zi. Omul îşi adună laolaltă părţile împrăştiate şi devine iarăşi un arbore liniştit.

Ziua se petrec certurile în căsnicie, pe cîtă vreme noaptea cel ce s-a certat regăseşte Dragostea. Căci dragostea e mai puternică decît vîrtejul acesta de vorbe. Şi omul îşi sprijină coatele de fereastră, sub stele, din nou răspunzător de copiii care dorm, de pîinea de mîine, de somnul femeii care se odihneşte acolo, atît de delicată, de trecătoare şi de fragilă. Dragostea nu se discută. Ea există. Vină, noapte, ca să mi se arate vreo evidenţă care să merite dragostea ! Ca să mă gîndesc la civilizaţie, la soarta omului, la sensul — înlăuntrul patriei mele — al prieteniei. Ca să mă doresc în slujba unui adevăr poruncitor, cu toate că, poate, inexprimabil încă...

Pentru moment sînt întru totul asemeni creştinului părăsit de har. Îmi voi juca rolul, împreună cu Dutertre, cinstit, asta-i sigur, dar aşa cum salvezi riturile cînd ele nu mai au conţinut. Cînd zeul s-a retras din ele. Voi aştepta noaptea, dacă n-am să pier încă, pentru ca să umblu niţel pe jos, pe şoseaua care taie satul, înfăşurat în singurătatea-mi preaiubită, ca să-mi dau seama de ce trebuie să mor.

III

Mă trezesc din vis. Maiorul mă surprinde auzindu-l rostind o propoziţiune ciudată :

— Dacă misiunea asta vă plictiseşte prea din cale-afară... dacă nu vă simţiţi în formă, eu pot...

— Dar, domnule maior...

Maiorul ştie prea bine că o asemenea propunere e absurdă. Cînd însă un echipaj nu se mai întoarce, îţi aminteşti de gravitatea chipurilor din momentul plecării. Şi interpretezi ca pe-un semn al presimţirii gravitatea aceea. Şi te învinovăţeşti că n-ai luat-o în seamă.

Scrupulele maiorului îmi amintesc de Izrael. Alaltăieri, la fereastra biroului de informaţii, fumam. Cînd l-am văzut pe fereastră, Izrael mergea, nu se-ncurca. Avea nasul roşu. Un ditai nasul, foarte evreiesc şi foarte roşu. Am fost izbit deodată de nasul acela roşu al lui Izrael.

Îi nutresc o adîncă prietenie acestui Izrael, la al cărui nas priveam. Era unul dintre cei mai curajoşi piloţi dintre camarazii din Grup. Unul dintre cei mai plini de curaj şi dintre cei mai modeşti. Atît i se tot vorbise despre prudenţa evreiască, încît ajunsese să-şi ia curajul drept prudenţă. E prudent să fii învingător.

Îi observai aşadar nasul mare şi roşu, care nu luci ochilor mei decît o clipă, dată fiind repeziciunea pasului care-l fura pe Izrael — cu nas cu tot — privirilor mele. Fără să vreau să glumesc, m-am întors către Gavoille :

— De ce face un astfel de nas ?
— Maică-sa i l-a făcut, răspunse Gavoille. Dar adăugă :
— Ciudată misiune la altitudine joasă ! Urmează să zboare.
— A !
Şi bine-nţeles seara mi-am amintit, cînd încetasem să mai aşteptăm întoarcerea lui Izrael, de nasul acela care, înfipt în obrajii unei feţe cu desăvîrşire impasibile, exprima de unul singur — cu un soi de genialitate — cea mai apăsătoare dintre preocupări. Dacă ar fi trebuit să ordon eu plecarea lui Izrael, imaginea acelui nas m-ar fi obsedat multă vreme, ca un reproş. Izrael, desigur, nu întîmpinase ordinul de plecare decît printr-un : „Da, domnule maior ! Bine, domnule maior ! Am înţeles, domnule maior !" Lui Izrael, desigur, nu-i tresărise nici un muşchi al feţei, dar, încet, pe furiş, mişeleşte, nasul i se încinsese. Izrael reuşea să-şi controleze toate celelalte trăsături ale feţei, nu însă şi culoarea nasului. Iar nasul abuzase de asta, ca să se manifeste în tăcere, pe propria-i socoteală. Fără voia lui Izrael, nasul său îi arătase maiorului puternica lui dezaprobare.
Poate că tocmai de aceea maiorului nu-i place să-i trimită pe cei pe care-i presupune copleşiţi de presimţiri. Presimţirile înşeală mai totdeauna, dar dau ordinelor de război un ton de osîndă. Alias e un şef, nu un judecător.
Tot aşa s-a întîmplat mai ieri cu adjutantul T.
Pe cît era Izrael de curajos, pe-atît de accesibil fricii era T. E de altminteri singurul om din cîţi

am cunoscut care simţea într-adevăr frica. Cînd i se dădea lui T. un ordin de război, ordinul acela declanşa într-însul un ciudat soi de ameţeală ce urca tot şi tot mai sus. Era ceva simplu, de neînvins, şi lent. Şi T. înţepenea treptat, dinspre picioare către cap. De pe chip îi dispărea orice expresie. Iar ochii începeau să-i lucească.

Spre deosebire de Izrael, al cărui nas mi se păruse atît de plouat, ruşinat pare-se de moartea probabilă a lui Izrael, şi totodată iritat de-a binelea, în T. nu se stîrneau de loc mişcări lăuntrice. El nu reacţiona... se transforma. După ce sfîrşeai să-i vorbeşti lui T., descopereai că pur şi simplu ai aprins în el spaima. Spaima începea să-i împrăştie pe chip un soi de lumină egală. Şi, din clipa aceea, pe T. nimic nu-l mai putea atinge. Simţeai lărgindu-se, între univers şi el, un deşert de indiferenţă. Niciodată, nicăieri, la nimeni n-am mai cunoscut o asemenea forţă de extaz.

— N-ar fi trebuit nicidecum să-l las să plece în ziua aceea, spunea mai tîrziu maiorul.

În ziua aceea, cînd maiorul îi anunţase lui T. plecarea, acesta nu numai că pălise, dar începuse să şi surîdă. Pur şi simplu să surîdă. Aşa fac poate cei torturaţi, cînd într-adevăr călăul întrece măsura.

— Nu te simţi bine. Te voi înlocui...

— Nu, domnule maior. Pentru că e rîndul meu, domnule maior, e rîndul meu.

Şi T., în poziţie de drepţi în faţa maiorului, îl privea ţintă, fără să se mişte.

— Dar dacă nu te simţi sigur pe dumneata...

— E rîndul meu, domnule maior, e rîndul meu.

— Ia ascultă, T...

— Domnule maior...

Omul era stană de piatră.

Iar Alias :

— Atunci l-am lăsat să plece.

Ceea ce urmă n-a fost explicat niciodată. Pe T., mitralior pe bordul aparatului, l-a atacat un vînător duşman. Dar vînătorul, blocîndu-i-se mitralierele, a făcut stînga-mprejur. Pilotul şi T... şi-au vorbit pînă în apropierea bazei, fără ca pilotul să fi remarcat ceva anormal. Dar cu cinci minute înainte de sosire, pilotul n-a mai primit nici un răspuns.

Şi T. fu găsit seara cu craniul sfărîmat de ampenajul avionului. Sărise cu paraşuta în condiţii dezastruoase, în plină viteză, şi asta pe teritoriul nostru, cînd nu-l ameninţa nici o primejdie. Întîlnirea cu vînătorul jucase rolul unei chemări irezistibile.

— Mergeţi de vă îmbrăcaţi, ne spune maiorul, şi luaţi-vă zborul la orele cinci şi treizeci.

— La revedere, domnule maior.

Maiorul răspunde printr-un gest vag. Superstiţie ? Cum ţigara mi s-a stins şi-mi scotocesc în zadar buzunarele, îmi spune :

— De ce n-ai niciodată chibrite ?

Asta aşa-i. Şi ies cu acest fel de rămas-bun, întrebîndu-mă : „Oare de ce n-am niciodată chibrite ?"

— Misiunea asta îl supără, remarcă Dutertre.

Eu gîndesc : „Puţin îi pasă !" Dar nu la Alias mă gîndesc, formulînd nedreapta glumă. Sînt şocat de-un adevăr pe care nimeni nu-l mărturiseşte : viaţa Spiritului este intermitentă. Singură viaţa Inteligenţei este permanentă, sau aproape. Există puţine variaţii în posibilităţile mele de a analiza. Dar Spiritul nu consideră obiectele, el consideră sensul care leagă obiectele între ele. Obrazul care se descifrează printr-însele. Şi Spiritul trece de la plină viziune la absolută orbire. Pentru cel ce-şi iubeşte conacul, vine ceasul cînd nu mai află într-însul decît o îngrămădeală de obiecte disparate. Pentru cel ce-şi iubeşte femeia, soseşte ora cînd din dragoste nu mai vede decît griji, supărări şi constrîngeri. Pentru cel ce iubea cutare muzică, vine ceasul cînd ea nu-i mai spune nimic. Vine ceasul, ca de pildă acum, cînd nu-mi mai înţeleg ţara. O ţară nu e suma lucrurilor, a obiceiurilor, a materialelor, pe care inteligenţa mea le poate oricînd cuprinde. Ea este o Fiinţă. Şi vine ora cînd mă descopăr orb faţă de Fiinţe.

Maiorul Alias şi-a petrecut noaptea la general, discutînd logică pură. Logica pură şubrezeşte viaţa Spiritului. Apoi l-a istovit drumul cu nesfîrşitele sale blocări de circulaţie. Apoi a găsit, întorcîndu-se la Grup, o sută de greutăţi materiale, dintre acelea care te rod încetul cu încetul, cum ar fi miile de efecte ale unei alunecări de munte pe care n-o poţi opri. Ne-a convocat, în sfîrşit, ca să ne trimită într-o misiune imposibilă. Sîntem nişte obiecte ale incoerenţei generale. Pentru el, noi nu sîntem

Saint-Exupéry sau Dutertre, înzestraţi cu un fel al lor de a vedea lucrurile sau de a nu le vedea, de a gîndi, de a umbla, de a bea, de a surîde. Noi sîntem nişte frînturi ale unei mari construcţii, căreia pentru a-i descoperi asamblajul, ar fi nevoie de mai mult timp, de mai multă tăcere şi de o perspectivă mai largă. Dacă aş fi suferit de un tic, Alias n-ar mai vedea decît acest tic. N-ar mai expedia peste Arras decît imaginea unui tic. În încurcătura asta de probleme puse, în această prăbuşire, ne-am risipit noi înşine în bucăţi. Această voce. Nasul acesta. Acest tic. Şi bucăţile nu emoţionează.

Nu e vorba aici de maiorul Alias, ci de toţi oamenii. În timpul corvezilor unei înmormîntări, noi îl iubim pe mort, nu sîntem în contact cu moartea. Moartea-i un lucru mare. Ea e o nouă reţea de legături cu ideile, cu obiectele, cu obiceiurile mortului. E o nouă orînduire a lumii. Nimic nu s-a schimbat în aparenţă, dar totul s-a schimbat. Paginile cărţii sînt aceleaşi, dar nu şi înţelesul cărţii. Ca să simţim moartea, nouă ne trebuie să ne închipuim ceasurile cînd aveam nevoie de cel mort. Atunci el lipseşte. Să ne închipuim orele cînd el a avut nevoie de noi. Dar el nu mai are nevoie de noi. Să ne închipuim clipa întîlnirii prieteneşti. Şi să-l descoperim gol. Trebuie să vedem viaţa în perspectivă. Dar nu există nici perspectivă, nici spaţiu în ziua înmormîntării. Mortul e încă din bucăţi. În ziua cînd e înhumat, ne risipim în tropăieli, în strîngerile de mîini ale prietenilor adevăraţi sau falsi, în preocupări materiale. Mortul va muri abia

mîine, în tăcere... El ni se va arăta în plenitudinea lui pentru a se smulge — în plenitudinea lui — substanței noastre. Atunci vom începe a țipa din pricina celui ce se duce și pe care noi nu-l putem reține.

Nu-mi plac imaginile de Epinal ale războiului. Acolo războinicul aspru își strivește în ele o lacrimă și își ascunde tulburarea sub glume acre. E fals. Războinicul de temut nu ascunde nimic. Dacă dă drumul unei glume, înseamnă că lui îi trece prin cap o glumă.

Calitatea omului nu este în cauză. Maiorul Alias e foarte simțitor. Dacă nu ne vom întoarce, va suferi poate mai mult decît un altul. Cu condiția să fie vorba de noi și nu de o sumă de felurite amănunte. Cu condiția ca tăcerea să-i îngăduie această reconstruire. Căci dacă la noapte aprodul care ne urmărește va sili din nou Grupul să se mute, o roată de camion în pană, în noianul de probleme, va amîna pe mai tîrziu moartea noastră. Și Alias o să uite să sufere.

Tot așa, eu care plec în misiune, nu mă gîndesc la lupta Occidentului împotriva nazismului. Mă gîndesc la amănunte imediate. Mă gîndesc la absurditatea unui zbor pe deasupra Arrasului la șapte sute de metri. La zădărnicia informațiilor dorite de la noi. La încetineala îmbrăcatului care îmi pare asemeni toaletei pentru călău. Și mă gîndesc apoi la mănușile mele. Unde dracu să găsesc niște mănuși ? Mi-am pierdut mănușile.

Nu mai văd catedrala pe care o locuiesc.

Mă îmbrac pentru slujba unui zeu mort.

III

— Grăbeşte-te... Unde-mi sînt mănuşile?... Nu... Nu-s alea... caută-le în sacul meu...

— Nu le găsesc, domnule căpitan.

— Eşti un zevzec.

Toţi sînt nişte zevzeci. Ăsta care nu ştie să-mi găsească mănuşile. Şi ăla de la statul-major, cu ideea lui fixă de misiuni la altitudine joasă.

— Ţi-am cerut un creion. De zece minute ţi-am cerut un creion ... N-ai un creion?

— Ba da, domnule căpitan.

Uite unul care e deştept.

— Leagă creionul ăsta cu o sforicică. Şi agaţă-mi sforicica de butoniera asta... Ia spune, mitraliorule, nu prea ai aerul să te grăbeşti...

— Păi sînt gata, domnule căpitan.

— Aha! bine.

Şi observatorul, iată că mă îndrept spre el:

— În regulă, Dutertre? Nu lipseşte nimic? Ai calculat direcţiile?

— Am direcţiile, domnule căpitan...

Bine. Are direcţiile. O misiune de sacrificiu... Vă întreb doar dacă are vreun rost să sacrifici un echipaj pentru nişte informaţii ce nu-s de trebuinţă nimănui şi care, dacă vreunul din noi mai rămîne în viaţă ca să le raporteze, nu vor fi transmise niciodată nimănui...

— Ar trebui să angajeze nişte spirite la statul major...

— De ce?

— Ca să le putem comunica lor, deseară, la o şedinţă de spiritism, informaţiile.

Nu-s prea mîndru de gluma mea, dar mai bombănesc :

— Statele-majore, statele-majore n-au decît să se ducă ele singure să-şi îndeplinească misiunile de sacrificiu, statele-majore !

Căci durează mult ceremonialul îmbrăcării, atunci cînd misiunea pare disperată şi cînd îţi pui harnaşamentul cu atîta grijă ca să te duci să te prăjeşti de viu. Trebuie trudă, nu glumă, ca să îmbraci întreitul ăsta strat de veşminte suprapuse, ca să te împopoţonezi cu o magazie de accesorii pe care le porţi ca un telal, ca să organizezi circuitul de oxigen, circuitul de încălzire, circuitul de legături telefonice între membrii echipajului. Oxigenul îl iau din această mască. Un maţ de cauciuc mă leagă de avion, la fel de esenţial ca un cordon ombilical. Avionul intră în circuitul temperaturii sîngelui meu. Avionul intră în circuitul legăturilor mele cu oamenii. Mi s-au adăugat nişte organe care, într-un fel, se interpun între mine şi inima mea. Din minut în minut devin mai greu, mai încărcat, mai dificil de mînuit. Mă învîrt dintr-o bucată şi, dacă mă aplec să-mi strîng curelele ori să trag fermoarele care se închid anevoie, scrîşnesc din toate balamalele. Fracturile vechi mă dor.

— Dă-mi o altă cască. Ţi-am mai spus de douăzeci şi cinci de ori pînă acum că n-o mai vreau pe-a mea. E prea strîmtă.

Căci, Dumnezeu ştie prin ce mister, craniul se umflă la altitudine mare. Şi o cască tocmai pe

măsură cînd eşti jos, pe pămînt, îţi strînge oasele ca o menghină sus, la zece mii de metri în aer.

— Dar casca dumneavoastră nu e tot aia, domnule căpitan. Pe aia am schimbat-o...

— A ! Bine.

Căci bombănesc la orice şi la toate, fără nici un fel de remuşcări. Am şi de ce ! Toate acestea n-au, de altminteri, nici o importanţă. Într-o asemenea clipă, treci chiar prin centrul acelui lăuntric deşert despre care vorbeam. Aici nu-s decît sfărîmături. Nu mi-e ruşine nici măcar că doresc minunea care ar schimba desfăşurarea întîmplărilor acestei după-amiezi. O pană la laringofon, de pildă. Sînt veşnic în pană laringofoanele ! Marfă de bazar ! O pană de laringofon ar salva misiunea noastră de la jertfire...

Căpitanul Vezin mă întîmpină cu un aer întunecat. Căpitanul Vezin îl întîmpină pe fiecare dintre noi, înainte de plecare în misiune, cu un aer întunecat. Căpitanul Vezin are la noi sarcina de a întreţine legăturile cu organele de pîndă ale avioanelor inamice. Rolul său e să ne informeze asupra mişcărilor lor. Vezin e un prieten pe care-l îndrăgesc foarte, dar este o cobe. Îmi pare rău că mi-a ieşit înaintea ochilor.

— Dragul meu, mi se adresează Vezin, e plicticos, e plicticos, e plicticos.

Şi scoate nişte hîrtii din buzunar. Apoi, privindu-mă bănuitor :

— Pe unde ieşi ?

— Prin Albert.

— Evident. Evident. Ah, tare plicticos !
— Nu face pe idiotul ; despre ce e vorba ?
— Nu poţi pleca !
Nu pot pleca !... Tare-i deştept Vezin ăsta ! De ce nu obţine el de la Dumnezeu o pană de laringofon ?
— Nu poţi trece.
— De ce nu pot trece ?
— Fiindcă trei formaţii de vînătoare nemţeşti fac cu schimbul în permanenţă deasupra Albert-ului. Una la şase mii de metri, alta la şapte mii cinci şi alta la zece mii. Nici una nu părăseşte cerul înainte de a-i sosi schimbul. Fac un baraj à *priori*. O să te azvîrli drept în plasă. Şi apoi, uite, priveşte !
Îmi arată o hîrtie pe care a mîzgălit nişte demonstraţii de neînţeles.
Mai bine ar face Vezin să-mi dea pace. Cuvintele „baraj à *priori*" m-au impresionat. Mă gîndesc la semnalele roşii şi la contravenţii. Dar în cazul ăsta contravenţie înseamnă moartea. Mai ales îl detest pe „à *priori*". Am impresia că sînt vizat personal.
Mă silesc din răsputeri să înţeleg. Inamicul îşi apără totdeauna poziţiile à *priori*. Vorbele astea sînt nişte braşoave... Şi-apoi, puţin îmi pasă mie de vînătoare. Dacă cobor la şapte sute de metri, mă va doborî DCA[1]-ul. Nu poate să nu mă nimerească. Devin dintr-o dată agresiv.
— Pe scurt, vii urgent să mă înştiinţezi că existenţa unei aviaţii germane face ca plecarea

---

[1] Artileria antiaeriană.

mea să însemne o mare imprudenţă ! Fugi de-l înştiinţează pe general...

Nu l-ar fi costat cine ştie ce pe Vezin să mă liniştească frumuşel, botezîndu-şi bunăoară faimoasele avioane : „Nişte vînători care dau tîrcoale pe acolo prin apropiere de Albert..."

Înţelesul era exact acelaşi !

IV

Totul e gata. Sîntem la bord. Rămîne să încercăm laringofoanele...

— Mă auzi, Dutertre ?

— Vă aud bine, domnule căpitan.

— Şi dumneata, mitraliorule, mă auzi bine ?

— Eu... da... foarte bine.

— Dutertre, dumneata îl auzi bine pe mitralior ?

— Îl aud bine, domnule căpitan.

— Mitralior, îl auzi pe locotenentul Dutertre ?

— Eu... da... foarte bine.

— De ce spui mereu : „Eu... da... foarte bine ?"

— Îmi caut creionul, domnule căpitan !

Laringofoanele nu sînt în pană.

— Mitralior, e normală presiunea aerului din butelii ?

— Eu... da... normală...

— Toate trei buteliile ?

— Toate trei buteliile.

— Gata, Dutertre ?
— Gata.
— Gata, mitralior ?
— Gata.
— Atunci îi dăm drumul.
Şi decolez.

V

Spaima se datorează pierderii unei identităţi adevărate. Dacă aştept un mesaj de care depinde fericirea ori disperarea mea, sînt ca zvîrlit în neant. Cîtă vreme plutesc în nesiguranţă, sentimentele şi atitudinile mele sînt o deghizare trecătoare. Timpul încetează să mai alcătuie, clipă cu clipă, aşa cum clădeşte arborele, adevăratul personaj care va sălăşlui în mine peste o oră. Acest eu necunoscut îmi vine în întîmpinare dinafară, ca o fantomă. Atunci simt o senzaţie de spaimă. Vestea proastă aduce nu spaima, ci suferinţa : e cu totul altceva.

Dar iată că timpul a încetat să se scurgă în gol. Sînt înscăunat, în sfîrşit, în funcţia mea. Nu mă mai proiectez într-un viitor fără chip. Nu mai sînt cel care va intra poate în vrilă în vîrtejul incendiului. Viitorul nu mă mai obsedează, ca o fantasmă străină. El este zămislit, de aici înainte, picătură cu picătură, din actele săvîrşite de mine. Eu sînt cel care controlează compasul ca să menţin 313°. Cel care reglează mersul elicelor

şi încălzirea uleiului. Sînt nişte griji imediate şi sănătoase. Sînt griji casnice, micile datorii ale zilei care-ţi iau pofta să îmbătrîneşti. Ziua devine o casă strălucitoare, duşumea bine lustruită, oxigen bine distribuit. Controlez, într-adevăr, debitul oxigenului, fiindcă urcăm repede. Şase mii şapte sute de metri.

— Vine oxigenul, Dutertre ? Te simţi bine ?

— Bine, domnule căpitan.

— Hei ! mitralior, oxigenul vine ?

— Eu... da... în regulă, domnule căpitan...

— N-ai mai găsit creionul ?

Devin de asemenea cel ce apasă pe butonul S şi pe butonul A în vederea controlării mitralierelor mele. Fiindcă veni vorba...

— Hei ! mitralior, n-ai cumva un oraş foarte mare îndărăt, în cîmpul dumitale de tragere ?

— Ee... nu, domnule căpitan !

— Atunci dă-i drumul. Încearcă-ţi mitralierele.

Îi aud rafalele.

— A mers bine ?

— A mers bine.

— Toate mitralierele ?

— Ee... Da... toate.

Trag la rîndul meu. Mă întreb unde s-or fi ducînd gloanţele acestea pe care, fără scrupul, le semănăm în cuprinsul cîmpiilor noastre. Ele nu ucid niciodată pe nimeni. Pămîntul e mare.

Astfel, fiecare clipă mă hrăneşte cu conţinutul ei. Sînt cam la fel de puţin înspăimîntat ca un fruct ce se pîrguie. Desigur, condiţiile de zbor se vor schimba în jurul meu. Condiţiile şi pro-

blemele. Dar sînt cuprins în zămislirea acestui viitor. Timpul mă plămădește puțin cîte puțin. Copilul nu se înspăimîntă nici pe departe că zămislește, răbduriu, un moșneag. El e copil și-și vede de joaca lui de copil. Mă joc și eu. Număr cadranele, manetele, butoanele, pîrghiile regatului meu. Număr o sută trei instrumente de verificat, de tras, de întors ori de împins. (De-abia se poate spune c-am trișat, numărînd de două ori comanda mitralierelor : ea are o piuliță de siguranță.) Îl voi uimi, desearǎ, pe fermierul care mă găzduiește. Am să-i spun :

— Știi dumneata cîte instrumente trebuie să controleze un pilot din ziua de azi ?

— De unde vreți să știu ?

— Nu-i nimic. Spune și dumneata o cifră.

— Păi, ce cifră vreți să vă spun ?

Căci fermierul meu e cu desăvîrșire lipsit de tact.

— Spune o cifră oarecare !

— Șapte.

— O sută trei !

Și voi fi mulțumit.

Liniștea mea mai e alcătuită și din faptul că toate instrumentele cu care eram împovărat și-au luat locul lor și și-au primit înțelesul. Toate aceste măruntaie de tuburi și de cabluri au devenit o rețea de circulație. Sînt un organism pe măsura avionului. Avionul îmi fabrică bunăstarea, cînd întorc cutare buton care îmi încălzește treptat oxigenul și veșmintele. De altminteri, oxigenul e prea fierbinte și-mi frige nasul. La rîndul său, oxigenul acesta e debitat, în func-

ție de altitudine, de către un instrument complicat. Și avionul este cel ce mă hrănește. Faptul ăsta mi se părea inuman înainte de zbor, iar acum, alăptat chiar de avion, simt pentru el un soi de duioșie filială. Un fel de duioșie de sugaci.

Cît despre greutatea mea, ea s-a împărțit pe puncte de sprijin. Triplul meu strat de veșminte suprapuse, parașuta grea din spate, apasă pe scaun. Șoșonii uriași stau pe palonier. Mîinile cu mănuși groase și țepene, atît de neîndemînatice jos pe sol, manevrează volanul cu ușurință. Manevrează volanul... Manevrează volanul...

— Dutertre !...

— ...tan ?

— Verifică-ți mai întîi contactele. Nu te-aud decît sporadic. Mă auzi ?

— ...vă... 'ud... căp...

— Mai smucește-ți puțin mustăria ! Mă auzi ?

Glasul lui Dutertre devine iarăși limpede.

— Vă aud foarte bine, domnule căpitan !

— Bun. Ei bine, află că astăzi din nou îngheață comenzile : volanul se învîrte greu ; cît despre palonier, a înțepenit de tot !

— Mare bucurie. Ce altitudine avem ?

— Nouă mii șapte.

— Ce temperatură ?

— Patruzeci și opt de grade. Dar la dumneata, oxigenul merge ?

— Merge, domnule căpitan.

— Mitralior, vine oxigenul ?

Nici un răspuns.

— Mitralior, hei !

Nici un răspuns.

— Îl auzi, Dutertre, pe mitralior ?

— N-aud nimic, domnu'le căpitan...

— Cheamă-l !

— Mitralior, hei ! mitralior !

Nici un răspuns.

Dar înainte de a începe să cobor, zdruncin brutal avionul ca să-l trezesc pe celălalt, dacă doarme.

— Domnule căpitan ?

— Dumneata ești, mitraliorule ?

— Eu... eh... da...

— Nu ești sigur ?

— Ba da !

— De ce nu răspundeai ?

— Încercam radioul. Am întrerupt contactul !

— Ești un ticălos ! Trebuia să-mi dai de veste ! Am fost gata să cobor : te credeam mort !

— Eu... nu.

— Te cred pe cuvînt. Dar să nu-mi mai joci renghiuri de-astea ! Anunță-mă, pentru Dumnezeu, înainte de-a întrerupe contactul !

— Iertare, domnule căpitan. Înțeles, domnule căpitan, voi anunța.

Căci organismul nu simte pana de oxigen. Ea se manifestă doar printr-o vagă euforie, care duce în cîteva secunde la leșin și în cîteva minute la moarte. Permanentul control al debitului acestui oxigen e prin urmare indispensabil, la fel ca și controlul — de către pilot — al stării pasagerilor.

Prin urmare, pişc puţin cîte puţin tubul de alimentare al măştii, ca să simt în nări aburii calzi aducători de viaţă.

În fond, îmi fac meseria. Nu simt nimic altceva decît plăcerea fizică a actelor alimentate cu sensuri care-şi ajung lor însele. Nu mă-ncearcă nici sentimentul unei mari primejdii (cu mult mai neliniştit eram în timp ce mă îmbrăcam), nici sentimentul unei mari datorii. Lupta dintre Occident şi nazism devine de astă dată, raportată la actele mele, o acţiune asupra manetelor, pîrghiilor, robinetelor. E bine aşa. Dragostea faţă de Domnul, la paracliser, devine dragoste pentru aprinsul lumînărilor. Paracliserul umblă cu paşi egali printr-o biserică pe care nu o vede şi e mulţumit să facă să înflorească, rînd pe rînd, sfeşnicele. După ce sînt aprinse toate, îşi freacă mîinile. E mîndru de sine.

Am reglat admirabil mersul elicelor şi-mi ţin direcţia cu o aproximaţie de cel mult un grad. Pe Dutertre, dacă se uită cît de cît la compas, asta trebuie să-l minuneze.

— Dutertre, am... direcţia după busolă... în regulă ?

— Nu, domnule căpitan. Derivă prea mult. Înclinaţi la dreapta.

Cu atît mai rău !

— Domnule căpitan, trecem peste linii. Încep să fotografiez. La altimetrul dumneavoastră ce altitudine e ?

— Zece mii.

VI

— Căpitan... busola !

Exact. Am înclinat la stînga. Şi asta nu întîmplător... Ceea ce mă respinge e oraşul Albert. Îl ghicesc, foarte departe, înainte. Dar el a şi început să mă apese, cu toată greutatea „barajului său *à priori*". Ce memorie se ascunde oare în adîncul mădularelor ? Trupul meu şi-aminteşte de accidentele de zbor suferite, de fracturi de craniu, de come vîscoase ca siropul, de nopţi de spital. Trupului meu îi e teamă de lovituri. El caută să evite Albert-ul. Cînd nu-l supraveghez, o ia la stînga. Cîrmeşte spre stînga, asemenea unui cal bătrîn ce s-ar feri, viaţa întreagă, de-un obstacol care, odată, l-a înspăimîntat. Şi e vorba chiar de trupul meu... nu de spiritul meu... Atunci cînd sînt distrat, trupul meu profită pe furiş şi escamotează Albert-ul. Căci nu simt nimic care să fie din cale-afară de neplăcut. Nu mai doresc să scap de misiune. Îmi spuneam : „Laringofoanele vor fi în pană. Mi-e somn. Voi dormi." Îmi făuream din acest pat al leneviei o imagine minunată. Dar în adîncul meu ştiam de asemenea că de la o misiune neîndeplinită nu pot aştepta nimic altceva decît cel mult un fel de acră stinghereală. E ca şi cum o mutaţie necesară ar fi dat greş.

Asta îmi aminteşte de liceu... Cînd eram un băieţel...

— ...căpitan !

— Ce-i ?

— Nu, nimic... mi s-a părut că văd...

Nu-mi place de loc ce i s-a părut că vede. Da... cînd eşti mic, la liceu, te trezeşti tare devreme. Te trezeşti la şase dimineaţa. E frig. Te freci la ochi şi suferi dinainte la gîndul amărîtei lecţii de gramatică. De aceea visezi să te îmbolnăveşti şi să te trezeşti la infirmerie unde călugăriţele cu bonete albe îţi vor aduce la pat ceaiuri îndulcite. Îţi faci mii de iluzii despre acest paradis. Atunci, desigur, dacă aveam un guturai, tuşeam ceva mai mult decît ar fi fost cazul. Şi din infirmeria unde mă trezeam, auzeam sunînd clopotul pentru alţii. Dacă trişam niţel prea mult, clopotul ăla mă pedepsea amarnic : mă prefăcea în fantomă. Suna, înafara orelor adevărate, cele ale austerităţii claselor, ale tumultului recreaţiilor, ale căldurii sălilor de mese. El le fabrica celor vii, acolo afară, o densă existenţă, bogată în necazuri, în nerăbdări, în explozii de bucurie şi de regrete. Iar eu eram frustrat, uitat, îngreţoşat de ceaiurile fade, de patul jilav, de orele fără chip.

Nu-i nimic de aşteptat de la o misiune nedusă la îndeplinire.

VII

Desigur, cîteodată, ca bunăoară astăzi, misiunea nu poate da satisfacţii. Este evident că ne jucăm de-a jocul care imită războiul. Ne jucăm

de-a hoţii şi vardiştii. Ţinem corect seama de morala din cărţile noastre de istorie, de regulile din manualele noastre. De pildă, am umblat azi-noapte, în maşină, pe teren. Şi santinela de gardă — potrivit consemnului — a scos baioneta în faţa maşinii care, la fel de bine, putea fi un tanc. Ne jucăm de-a baioneta scoasă în faţa tancului.

Cum să ne exalte şaradele acestea cam crude, în care evident facem figuraţie, cînd ni se cere să susţinem rolul atribuit pînă la moarte ? E prea serioasă moartea pentru o şaradă.

Cine s-ar îmbrăca în exaltare ? Nimeni. Însuşi Hochedé, care-i un fel de sfînt, care a atins starea aceea de dăruire permanentă ce-i fără îndoială desăvîrşirea omului, Hochedé însuşi se refugiază în tăcere. Camarazii care se-mbracă tac, aşadar, posaci ; iar asta nicidecum din pudoare eroică. Ursuzenia nu ascunde nici o exaltare. Ea spune ceea ce spune. Şi o recunosc. Este ursuzenia locţiitorului care nu pricepe nimic din ordinele ce i le-a dictat un stăpîn absent. Şi care totuşi rămîne credincios. Toţi camarazii visează la liniştita lor odaie, dar nu este — la noi — nici unul care ar prefera cu adevărat să se ducă să doarmă.

Căci important nu e să te înflăcărezi. Nu rămîne, în înfrîngere, nici o speranţă de exaltare. Important e să te îmbraci, să urci la bord, să decolezi. Ceea ce gîndeşti în tine nu are nici o importanţă. Iar copilul pe care l-ar exalta ideea lecţiilor de gramatică mi s-ar părea lipsit de

simplitate şi suspect. Important e să te pregăteşti în vederea unui scop care, deocamdată, nu se arată. Acest scop nu e de loc al Inteligenţei, ci al Spiritului. Spiritul ştie să iubească, dar doarme. Ispita, ştiu tot atît de bine din ce e făcută, ca un Părinte al Bisericii. A fi ispitit înseamnă a fi tentat — cînd Spiritul doarme — să te supui argumentelor Inteligenţei.

La ce slujeşte să-mi angajez viaţa în această alunecare a unui munte ? Nu ştiu. Mi s-a repetat de o sută de ori : „Lasă-te vărsat ici sau dincolo. Acolo îţi e locul. Vei fi mai folositor acolo decît într-o escadrilă. Piloţi pot fi formaţi cu miile..." Demonstraţia era peremptorie. Toate demonstraţiile sînt peremptorii. Inteligenţa mea o accepta, dar instinctul meu biruia inteligenţa.

De ce mi se părea raţionamentul acesta iluzoriu, deşi nu aveam ce să-i împotrivesc ? Îmi spuneam : „Intelectualii se ţin deoparte, ca borcanele cu dulceaţă în rafturile Propagandei, ca să fie mîncaţi după război..." Ăsta nu era un răspuns !

Şi azi, ca şi camarazii mei, am decolat împotriva tuturor raţionamentelor, a tuturor evidenţelor, a tuturor reacţiilor clipei. Va veni, desigur, ceasul cînd îmi voi da seama că aveam dreptate împotriva raţiunii mele. Dacă trăiesc, m-am jurat că am să fac acea nocturnă plimbare pe la mine prin sat. Atunci, poate, mă voi obişnui, în sfîrşit, eu însumi. Şi o să văd.

Poate nu voi avea nimic de spus despre ceea ce o să văd. Cînd o femeie mi se pare frumoasă, n-am nimic de spus despre ea. O văd doar că

surîde. Intelectualii demontează chipul, pentru ca să-l explice frîntură cu frîntură, dar le scapă surîsul, nu-l mai văd.

A cunoaşte nu e nici a demonta, nici a explica. Înseamnă să ai acces la viziune. Dar, ca să vezi, se cuvine mai întîi să participi. Grea ucenicie...

Toată ziua satul meu mi-a rămas invizibil. Înainte de misiune era vorba de pereţi de paiantă şi de ţărani mai mult sau mai puţin murdari. Acum e vorba de niţel pietriş la zece kilometri sub mine. Iată satul meu.

Dar, la noapte, poate, un cîine de pază se va trezi şi o să latre. Mi-a plăcut întotdeauna vraja unui sat care vorbeşte, în vis, prin glasul unui singur cîine de pază, în cuprinsul limpede al nopţii.

Nu sper de loc că mă voi face înţeles şi-mi este şi cu totul indiferent. Să mi se arate doar, cu porţile zăvorîte peste proviziile de grîne, peste vite, peste obiceiuri, satul meu care şi-a aşternut să doarmă !

Întorşi de la cîmp, după ce au strîns masa, şi-au culcat copiii şi au suflat în lampă, ţăranii se vor topi în sînul tăcerii lui. Şi nu va mai fi nimic decît — sub scorţoasele-i cearşafuri frumoase de la ţară — încetele mişcări ale respiraţiei, ca rămăşiţele de hulă, după furtună, pe mare.

Dumnezeu suspendă folosinţa bogăţiilor pe durata bilanţului nocturn. Moştenirea ţinută în rezervă îmi va apărea astfel mai limpede, cînd oamenii se vor odihni, cu mîinile deschise de

necruţătorul joc al somnului care desface degetele pînă la ziuă.

Atunci poate că voi contempla ceea ce nu are nume. Voi fi mers ca un orb pe care palmele mîinilor lui l-au purtat spre foc. El nu va şti să-l descrie şi totuşi l-a găsit. Astfel, poate, se va arăta ceea ce se cuvine ocrotit, ceea ce nu se vede, însă durează, precum jeraticul dedesubtul cenuşii nopţilor de la sat.

Nu avem nimic de nădăjduit de la o misiune nedusă la îndeplinire. Ca să poţi înţelege un simplu sat, trebuie mai întîi...

— Căpitane !

— Da ?

— Şase vînători, în faţă la stînga, şase !

Cuvintele au răsunat ca un tunet.

Trebuie... trebuie... mi-ar place totuşi să fiu răsplătit la timp. Mi-ar place să am dreptul la dragoste. Mi-ar place să ştiu pentru cine mor...

VIII

— Mitralior !

— Căpitane ?

— Ai auzit ? Şase vînători, în faţă la stînga, şase !

— Înţeles, căpitane !

— Dutertre, ne-au văzut ?

— Văzut. Virează spre noi. Sîntem cu cinci sute de metri deasupra lor.

— Mitralior, ai auzit ? Sîntem cu cinci sute de metri deasupra lor. Dutertre ! Îs încă departe ?

— ...cîteva secunde...

— Mitralior, ai auzit ? Îi vom avea în coadă peste cîteva secunde.

Iată-i acolo, îi şi văd ! Mici. Ca un roi de viespi otrăvite.

— Mitralior ! Vin din flanc. Îi vei zări într-o secundă. Acolo !

— Eu... nu văd nimic. A ! Îi văd !

Eu nu-i mai văd !

— Ne urmăresc ?

— Ne urmăresc !

— Urcă tare ?

— Nu ştiu... Nu cred... Nu !

— Ce hotărîţi, domnule căpitan ?

Dutertre e cel care a vorbit.

— Ce vrei să hotărăsc ?

Şi tăceam.

Nu e nimic de hotărît. Îl priveşte numai pe Dumnezeu. Dacă aş vira, aş scurta intervalul care ne desparte. Cum mergem drept către soare, şi cum la mare altitudine nu te ridici cu cinci sute de metri fără a pierde cîţiva kilometri faţă de pradă, se prea poate ca, înainte de-a ajunge la înălţimea noastră, unde-şi vor regăsi viteza, să ne fi pierdut în lumina soarelui.

— Mitralior, tot aşa ?

— Tot.

— Cîştigăm teren faţă de ei ?

— Ei... nu... da !

E treaba proniilor şi a soarelui.

În vederea eventualei ciocniri (deşi o Escadrilă de Vînătoare mai curînd asasinează decît luptă), mă străduiesc, zbătîndu-mă împotrivă-i cu toţi muşchii, să-mi deblochez palonierul îngheţat. Încerc o ciudată senzaţie, dar încă am în ochi vînătorii. Şi apăs cu toată greutatea pe comenzile ţepene.

O dată mai mult, îmi dau seama că sînt, de fapt, mult mai puţin emoţionat în cursul acestei acţiuni, care totuşi îmi impune o aşteptare absurdă, decît eram în vreme ce mă echipam. Încerc şi o mînie. O furie binefăcătoare.

Dar nici o beţie a jertfei. Mi-ar place să muşc.

— Mitralior, îi lăsăm în urmă ?

— Îi lăsăm, domnule căpitan.

O să fie bine.

— Dutertre... Dutertre...

— Domnule căpitan ?

— Nu... nimic.

— Ce s-a întîmplat, domnule căpitan ?

— Nimic... Credeam că... nimic...

Nu le voi spune nimic. Nu este un renghi pe care să li-l pot juca. Dacă intru în vrilă, or vedea — nici vorbă. Or vedea ei, dacă intru în vrilă...

Nu e firesc să fiu leoarcă de sudoare pe-un frig de 50°. Nu e firesc. O ! Am şi înţeles ce se petrece : foarte încetinel, încep să leşin. Încetişor de tot...

Văd tabloul de bord. Nu mai văd tabloul de bord. Mîinile mi se înmoaie pe volan. Nu mai

am nici măcar putere să vorbesc. Simt că-mi pierd cunoştinţa. Să simţi că-ţi pierzi cunoştinţa...

Am pişcat maţul de cauciuc. Mi-a venit în nări aburul aducător de viaţă. Nu-i vorba, va să zică, de-o pană de oxigen. E... Da, bineînţeles. Am fost stupid. E palonierul. M-am muncit cu palonierul ca un hamal, ca un camionagiu. La zece mii de metri altitudine, m-am comportat ca un luptător de circ. Dar oxigenul mi-era măsurat. Trebuia să-l folosesc cu discreţie. Plătesc orgia...

Respir cu înaltă frecvenţă. Inima-mi bate tare, foarte tare. E ca un clopoţel firav. Nu voi spune nimic celor din echipaj. Dacă intru în vrilă, or să-şi dea ei destul de repede seama! Văd tabloul de bord... Nu mai văd tabloul de bord... Şi mă simt trist în propria-mi sudoare.

Revin încet de tot la viaţă.

— Dutertre!...

— Domnule căpitan?

Mi-ar plăcea să-i pot încredinţa ceea ce s-a întîmplat.

— Am... crezut... că...

Dar renunţ să continui. Vorbele consumă prea mult oxigen şi cele trei cuvinte mi-au şi tăiat răsuflarea. Sînt un convalescent slăbit, slăbit...

— Ce s-a întîmplat, domnule căpitan?

— Nu... nimic.

— Domnule căpitan, zău că sînteţi enigmatic!

Sînt enigmatic. Dar sînt viu.

— ...nu... ne-au... avut...
— Oh ! domnule căpitan, încă n-o spuneţi !
Să n-o spun încă : mai există Arras-ul.

Aşadar, timp de cîteva minute, am crezut că nu-mi voi mai veni în fire şi totuşi n-am observat în mine teama aceea arzătoare, care, zice-se, albeşte părul. Şi-mi amintesc de Sagon. De mărturia lui Sagon, pe care l-am vizitat la cîteva zile după lupta în care a fost doborît — sînt două luni de atunci — în zona franceză: ce simţise Sagon atunci cînd, vînătorii încadrîndu-l, ţintuindu-l (vorba vine) la stîlpul de execuţie, a crezut că va muri în următoarele zece secunde.

IX

Îl revăd întocmai, întins, pe patul lui de spital. Genunchiul i se agăţase şi se sfărîmase de ampenajul avionului, pe cînd căuta să sară cu paraşuta, dar Sagon n-a simţit şocul. Faţa şi mîinile-i sînt destul de grav arse, dar, la urma urmei, nu i s-a întîmplat nimic îngrijorător. Ne povesteşte binişor păţania sa, cu un glas oarecare, de parcă ar da raportul după o corvoadă.

— ...Văzîndu-mă învăluit de gloanţe luminoase, am înţeles că trăgeau. Tabloul de bord mi s-a sfărîmat. Apoi am zărit niţel fum, o ! nu mult, care părea că vine din faţă. M-am gîn-

dit că era... ştiţi, e acolo un tub de legătură... O, nu ardea prea tare...

Sagon se strîmbă. Chibzuieşte ceea ce vrea să spună. Socoteşte important să ne precizeze dacă ardea tare sau nu prea tare. Şovăie :

— Totuşi... ardea... Atunci le-am spus să sară...

Căci focul, în interval de zece secunde, preface avionul în torţă !

— Am deschis atunci trapa de ieşire. A fost o greşeală. Asta a provocat un curent de aer... focul... Ceea ce m-a pus în încurcătură.

Un cuptor de locomotivă îţi scuipă în pîntec un şuvoi de flăcări, la şapte mii de metri altitudine, şi tu te simţi încurcat ! Nu-l voi trăda pe Sagon exaltîndu-i eroismul ori pudoarea. N-ar recunoaşte nici eroismul acesta, nici această pudoare. Ar spune : „Da ! Da ! m-a pus în încurcătură..." De altminteri, face eforturi vizibile să fie cît mai exact.

Ştiu bine că e minuscul cîmpul conştiinţei. Nu acceptă decît o singură problemă deodată. Dacă, bătîndu-vă, daţi şi primiţi pumni, şi dacă vă preocupă strategia luptei, nu vă dor loviturile primite. Cînd am crezut că mă înec, în timpul unui accident de hidroavion, apa, care era îngheţată, mi s-a părut călduţă. Sau, mai exact, conştiinţa mea nu a fost preocupată de temperatura apei. Ea era absorbită de alte preocupări. Temperatura apei n-a lăsat nici o urmă în amintirea mea. Aşa şi cu conştiinţa lui Sagon — era absorbită de tehnica ieşirii din avion. Universul lui Sagon se mărginea la manivela cu care mînuieşte trapa culisantă, la un anume mîner al

paraşutei, al cărui amplasament îl preocupa, şi la soarta tehnică a echipajului său. „Aţi sărit ?" Nici un răspuns. „Nimeni pe bord ?" Nici un răspuns.

— Am crezut că sînt singur. Am crezut că mă pot desprinde şi eu... (avea deja mîinile şi faţa arse). M-am ridicat, am pus piciorul peste carlingă şi mai întîi m-am menţinut pe aripă. Odată ajuns acolo, m-am aplecat înainte : nu l-am văzut pe observator...

Observatorul, atins mortal de tirul vînătorilor, zăcea în fundul carlingii.

— M-am tras atunci spre spate, şi nu l-am văzut pe mitralior...

Mitraliorul se prăbuşise şi el.

— Am crezut că sînt singur...

Se gîndeşte :

— Dacă aş fi ştiut... aş fi putut să mă întorc iar pe bord... Nu ardea prea tare... Am rămas, aşa, multă vreme pe aripă... Pusesem, înainte de a părăsi carlinga, avionul în cabraj. Zborul era corect, suflul suportabil, şi mă simţeam bine. O ! da, am rămas multă vreme pe aripă... Nu ştiam ce să fac...

Nu doar că i se puneau lui Sagon probleme de nedezlegat : se credea singur la bord, avionul ardea şi vînătorii treceau iarăşi împroşcîndu-l cu proiectile. Ceea ce voia să ne facă să înţelegem Sagon e că nu simţea nici o dorinţă. Nu simţea nimic. Avea tot timpul. Era cufundat într-un soi de vacanţă infinită. Şi, punct cu punct, recunoşteam acea extraordinară senzaţie care însoţeşte cîteodată iminenţa morţii : o va-

canţă neaşteptată... Ce bine dezminte realitatea închipuirile noastre despre o precipitare ce-ţi taie respiraţia ! Sagon rămînea acolo, pe aripa lui, zvîrlit în afara timpului !

— Pe urmă am sărit, spune el, am sărit prost. M-am văzut răsucindu-mă. M-am temut că, deschizînd-o prea devreme, să nu mă încurc în paraşută. Am aşteptat să fiu stabilizat. O, am aşteptat îndelung...

Sagon, va să zică, îşi aminteşte că, de la începutul pînă la sfîrşitul aventurii, a aşteptat. A aşteptat să ardă mai tare. Apoi a aşteptat pe aripă, nu se ştie ce. Şi, în cădere liberă, vertical spre pămînt, încă mai aştepta.

Şi era, fireşte, vorba de Sagon, şi era vorba chiar de un Sagon rudimentar, mai oarecare ca de obicei, de un Sagon niţel nedumerit şi care, deasupra unei prăpăstii, bătea plictisit pasul pe loc.

X

Iată două ore de cînd ne scăldăm într-o presiune exterioară redusă la o treime din presiunea normală. Echipajul, încet-încet, oboseşte. Abia ne vorbim. Am mai încercat o dată sau de două ori, cu prudenţă, o manevră pe palonier. N-am insistat. M-a pătruns de fiecare dată aceeaşi senzaţie, o dulce sfîrşeală.

Dutertre, în vederea virajelor cerute de fotografiere, mă previne cu mult înainte. Mă descurc aşa cum pot, cu ce-mi rămîne din volan. Aplec avionul şi trag spre mine. Şi izbutesc, pentru Dutertre, viraje în douăzeci de episoade.

— Ce altitudine ?

— Zece mii două sute...

Mă gîndesc iar la Sagon... Omul e totdeauna om. Sîntem oameni. Şi, în mine, nu m-am întîlnit niciodată decît pe mine însumi. Sagon nu l-a cunoscut decît pe Sagon. Cel ce moare, moare precum a fost. În moartea unui miner oarecare e un miner oarecare ce moare. Unde se află acea nebunie buimacă pe care, ca să ne uluiască, o scornesc literaţii ?

Am văzut scoţîndu-se un om, în Spania, după cîteva zile de lucru, din pivniţa unei case sfărîmate de-o torpilă. Mulţimea îl înconjura în tăcere şi, mi se părea, cu o bruscă timiditate, pe cel ce se întorcea oarecum dintr-o altă lume, înveşmîntat încă în moloz, pe jumătate abrutizat de sufocare şi de post, asemenea unui monstru stins. Cînd unii prinseră curajul să-i pună întrebări şi în vreme ce el îi asculta, cu atenţie împrăştiată, timiditatea mulţimii se preschimbă într-un soi de stinghereală.

Încercau pe el chei stîngace, căci întrebarea adevărată nimeni nu ştia s-o formuleze. I se spunea : „Ce simţeai ?... Ce gîndeai ?... Ce făceai ?..." Se zvîrleau astfel, la întîmplare, pasarele peste o prăpastie, aşa cum s-ar fi folosit o convenţie rudimentară ca să-l ajungi, în noaptea

lui, pe surdo-mutul pe care ai fi încercat să-l ajuţi.

Dar cînd omul fu în stare să răspundă, zise :

— A, da, auzeam pîrîituri lungi...

Sau încă...

— Eram tare îngrijorat. A durat mult... Da, a durat tare mult...

Sau încă...

— Mă dureau şalele, mă dureau grozav...

Şi omul ăla cumsecade nu ne vorbea decît despre omul cumsecade din el. Ne-a vorbit mai ales despre ceasul pe care şi-l pierduse...

— ...L-am căutat... ţineam mult la el... dar în întuneric...

Şi desigur, viaţa îl învăţase senzaţia timpului ce se scurge, ori dragostea pentru obiectele familiare. Şi el se slujea de omul ce era pentru a-şi simţi universul, chiar dacă era universul unei prăbuşiri în noapte. Şi la întrebarea fundamentală, pe care nimeni nu ştia să i-o pună, dar care călăuzea toate tentativele : „Cine erai ? Cine s-a ivit în tine ?" n-ar fi putut răspunde decît : „Eu însumi..."

Nici o împrejurare nu trezeşte în noi un străin despre care n-am ştiut nimic. A trăi înseamnă a te naşte pe încetul. Ar fi mult prea uşor să împrumutăm suflete de-a gata !

Dintr-o dată o iluminare pare uneori să bifurce un destin. Dar iluminarea nu e decît brusca întrezărire, de către Spirit, a unui drum pe îndelete pregătit. Am învăţat pe-ndelete gramatica. M-am deprins cu sintaxa. Mi-am deşteptat sentimentele. Şi iată că deodată un poem îmi izbeşte inima.

Desigur, nu simt pe moment nici o dragoste, dar dacă astă-seară mi se revelează ceva, însemnă că-mi voi fi adus cu trudă pietrele spre nevăzuta construcţie. Pregătesc o sărbătoare. Nu voi avea dreptul să vorbesc despre neaşteptata ivire în mine a altuia decît mine, de vreme ce pe acest altul decît mine eu îl construiesc.

Nu am nimic altceva de aşteptat de la aventura războiului decît această domoală pregătire. Ea-şi va da roadele mai tîrziu, ca şi gramatica...

Toată viaţa s-a vlăguit în noi, din pricina acestei uzuri domoale. Îmbătrînim. Misiunea îmbătrîneşte. Cît costă altitudinea înaltă ? O oră trăită la zece mii de metri echivalează oare cu o săptămînă, cu trei săptămîni, cu o lună de viaţă organică, de exerciţiu al inimii, al plămînilor, al arterelor ? Puţin îmi pasă, de altminteri. Semileşinurile mele mi-au pus în cîrcă secole : mă scald în seninătatea celor bătrîni. Emoţiile echipării îmi par nespus de îndepărtate, pierdute în trecut. Arras-ul — nesfîrşit de îndepărtat în viitor. Aventura războiului ? Dar unde este aventura războiului ?

Era cît pe-aci să dispar acum zece minute, şi n-am nimic de spus, decît despre acea trecere a minusculelor viespi întrezărite timp de trei secunde. Adevărata aventură ar fi durat o zecime de secundă. Şi la noi, la aviatori, nu te-ntorci, niciodată nu te-ntorci s-o spui.

— Niţel piciorul la stînga, domnule căpitan.

Dutertre a uitat că palonierul meu e îngheţat. Mă gîndesc la o gravură care mă făcea să mă

minunez în copilărie. Pe un fond de auroră boreală, se vedea un extraordinar cimitir de vapoare pierdute, împietrite în mări australe. Ele întindeau, în cenuşia lumină a unui fel de seară veşnică, braţe cristalizate. Într-o atmosferă moartă, ele întindeau încă pînzele care păstraseră amprenta vîntului, ca un pat o amprentă de umăr drag. Dar le simţeai înţepenite şi trosnind.

Aici totul e îngheţat. Comenzile mi-au îngheţat. Mitralierele mi-au îngheţat. Şi cînd l-am întrebat pe mitralior ce se aude cu ale lui :

— Mitralierele dumitale ?...

— S-a zis cu ele, mi-a răspuns.

— A, bun.

În tubul de expiraţie al măştii scuip ace de gheaţă. Din cînd în cînd, prin cauciucul suplu, trebuie să farm dopul de gheaţă care mă înăbuşă. Cînd apăs, îl simt scrîşnind între degete.

— Mitralior, vine oxigenul ?

— Vine...

— Ce presiune în butelii ?

— Ee... Şaptezeci.

— A, bun.

Şi timpul a îngheţat pentru noi. Sîntem trei bătrîni cu bărbi albe. Nimic nu se mişcă. Nimic nu-i urgent. Nimic nu-i crud.

Aventură de război ? Maiorul Alias a crezut într-o zi de datoria lui să-mi spună :

— Străduieşte-te să fii atent !

Atent la ce, domnule maior Alias ? Vînătoarea cade asupră-ţi de deasupra, ca fulgerul. Escadrila

de vînătoare care-ţi zboară deasupra capului, la o mie cinci sute de metri mai sus, descoperindu-te sub ea, operează pe-ndelete. Merge în zig-zag, se orientează, se plasează. Tu încă nu ştii nimic. Eşti şoarecele închis în umbra animalului de pradă. Şoarecele îşi închipuie că trăieşte. Încă mai zburdă prin grîu. Dar el a şi ajuns prizonierul retinei uliului, mai lipit de retina acestuia decît cu pap, căci uliul nu-l va mai slăbi.

Şi tu, tot aşa, continui să pilotezi, să visezi, să cercetezi solul, cînd te-a şi osîndit imperceptibilul semn negru ce s-a format pe-o retină de om.

Cele nouă avioane ale Escadrilei de Vînătoare vor bascula pe verticală, cînd le va veni bine. Au vreme destulă. Or să dea, cu nouă sute de kilometri pe oră, acea uluitoare lovitură de harpon care nu-şi greşeşte niciodată ţinta. O escadrilă de bombardament are o putere de foc care-i dă şanse de apărare, pe cîtă vreme un echipaj de recunoaştere, izolat în largul cerului, nu poate birui niciodată şaptezeci şi două de mitraliere, care de altminteri nu i se vor arăta decît prin luminoasa jerbă a gloanţelor lor.

În aceeaşi clipă în care vei afla că se dă lupta, vînătorul — zvîrlindu-şi veninul dintr-o dată, ca şi cobra, dintr-o dată neutră şi inaccesibilă — se va înălţa deasupra ta. Aşa se leagănă cobrele, îşi improşcă fulgerul otrăvii şi-şi reiau legănarea.

De aceea, dacă Escadrila de Vînătoare a dispărut, de schimbat încă nimic nu s-a schimbat. Nici chipurile nu s-au schimbat. Ele se schimbă acum, cînd cerul e gol și după ce s-a înscăunat pacea. Vînătorul nici nu mai e decît un martor nepărtinitor, în clipa în care, din carotida secționată a observatorului, izbucnește întîiul zvîcnet de sînge, cînd din capota motorului drept se strecoară, nesigură, prima flacără a focului de forjă. Așa și cobra, s-a și strîns la loc în clipa în care veninul ei pătrunde în inimă, iar primul mușchi al feței se schimonosește. Escadrila de Vînătoare nu ucide. Seamănă moartea. Moartea încolțește după ce escadrila a trecut.

Atenție la ce, domnule maior Alias ? Cînd i-am întîlnit pe vînători, n-am avut nimic de hotărît. Puteam să nu-i fi știut. Dacă ar fi fost deasupra capului meu, nu i-aș fi știut niciodată !

Atenție la ce ? Cerul este gol.

Pămîntul e gol.

Nu mai există urmă de om cînd începi să observi de la zece kilometri distanță. Mersurile omului nu se mai pot citi la o astfel de scară. Aparatele noastre de fotografiat cu focar lung ne slujesc aici doar drept microscop. E nevoie de microscop ca să sezisezi nu omul — pe el nu-l poți prinde nici măcar cu ajutorul instrumentului acesta — ci semnele prezenței lui, drumurile, canalele, convoaiele, șlepurile. Omul însămînțează o lamă de microscop. Sînt un savant glacial, și războiul lor nu mai e, pentru mine, decît un studiu de laborator.

— Trag, Dutertre ?

— Cred că trag.

Dutertre habar n-are. Exploziile sînt prea îndepărtate şi petalele de fum se confundă cu solul. Nu pot spera să ne doboare cu un tir atît de neprecis. La zece mii de metri, sîntem — practic — invulnerabili. Ei trag pentru ca să ne situeze şi ca să îndrepte, poate, asupră-ne, vînătoarea. O vînătoare pierdută în ceruri ca o pulbere nevăzută.

Cei de pe sol ne disting din pricina eşarfei de fildeş alb, pe care un avion — dacă zboară la mare altitudine — o poartă după el ca pe-o trenă de mireasă. Zguduirea produsă de trecerea bolidului cristalizează vaporii de apă din atmosferă. Şi depănăm în urma noastră un cirus de ace de gheaţă. Dacă împrejurările de afară sînt prielnice formării norilor, dîra o să se îngroaşe pe încetul şi o să devină nour de seară peste cîmpie.

Vînătorii sînt călăuziţi spre noi prin radioul de bord, prin exploziile gloanţelor, şi apoi de luxul ostentativ al eşarfei noastre albe. Şi totuşi ne scăldăm într-un gol aproape sideral.

Navigăm, ştim bine, cu cinci sute treizeci de kilometri pe oră... Şi cu toate acestea, totul a devenit nemişcare. Viteza se poate vedea pe-un cîmp de curse. Dar aici totul se afundă în spaţiu. Aşa şi pămîntul, în ciuda celor patruzeci şi doi de kilometri pe secundă ai săi, înconjoară cu încetineală soarele. Iroseşte pentru asta un an. La fel şi noi, sîntem încetinel prinşi din

urmă, poate, în acest exerciţiu de gravitaţie. Densitatea războiului aerian ? Fire de colb înlăuntrul unei catedrale ! Fire de colb, atragem poate spre noi cîteva zeci ori cîteva sute de alte fire de colb. Şi toată această cenuşă, ca dintr-un covor scuturat, urcă încet spre soare.

Atent la ce, domnule maior Alias ? Nu văd pe verticală decît bibelouri dintr-o altă epocă, sub un clopot de cleştar pur, care nu tremură. Mă aplec peste vitrine de muzee. Dar ele se şi arată sub o lumină slabă. Foarte departe, în faţa noastră, se află — fără-ndoială — Dunkerque şi marea. Dar pieziş nu desluşesc mare lucru. Soarele-i acum prea jos şi eu domin o întindere de oglindă.

— Vezi ceva, Dutertre, prin porcăria asta ?

— Pe verticală, da, domnule căpitan...

— Hei, mitralior, nici o veste de la vînători ?

— Nici o veste...

De fapt, habar nu am dacă sîntem ori nu urmăriţi şi dacă ne văd sau ba de pe pămînt, tîrînd în urma noastră o întreagă colecţie de fire de păianjen asemănătoare cu acela al nostru.

„Fir de păianjen" mă face să visez. Îmi vine în minte o imagine pe care o socotesc, mai întîi, încîntătoare : „... inaccesibili ca o femeie prea frumoasă, ne urmăm soarta, tîrîndu-ne încet rochia cu trenă de stele de gheaţă..."

— Apăsaţi niţel din picior la stînga !

Asta e realitatea. Dar mă întorc la poezia mea ieftină :

„...acest viraj va provoca virajul unui întreg cer de adoratori..."

Din picior la stînga... din picior la stînga... Ar trebui să şi pot !

Preafrumoasa femeie îşi ratează virajul.

— Dacă cîntaţi... o să leşinaţi... domnule căpitan.

Am cîntat oare ?

De altfel, Dutertre îmi taie orice poftă de muzică uşoară :

— Aproape că am terminat fotografiile. Puteţi coborî curînd înspre Arras.

Voi putea... Voi putea... desigur ! Trebuie să profiţi de ocaziile bune.

Poftim ! Mi-au îngheţat şi manetele de gaze...

Şi îmi spun :

— Săptămîna asta, din trei misiuni, s-a întors una. Există deci o mare densitate a pericolului de război. Totuşi, dacă sîntem dintre cei care se întorc, nu vom avea nimic de povestit. Am trăit altădată aventuri : crearea de linii poştale, dizidenţa sahariană... America de Sud... dar războiul nu-i o aventură adevărată, nu-i decît un *ersatz* de aventură. Aventura se bazează pe bogăţia legăturilor pe care le stabileşte, a problemelor pe care le pune, a creaţiilor pe care le provoacă. Ca să transformi în aventură un simplu joc de rişcă, nu-i de-ajuns să-ţi mizezi la rişcă viaţa şi moartea. Războiul nu este o aventură. Războiul e o boală. Ca şi tifosul.

Poate voi pricepe mai tîrziu că singura aventură adevărată de război a fost cea din camera mea din Orconte.

XI

Locuiam la Orconte, sat din împrejurimile orașului Saint-Dizier, unde Escadrila mea cantonase peste iarna lui '39, care a fost foarte aspră, într-o fermă cu pereții de chirpici. Noaptea temperatura cobora acolo destul de jos încît să prefacă apa din ulciorul de țară în gheață, și primul meu gînd, înainte de-a mă apuca să mă îmbrac, era — firește — să-mi aprind focul. Dar gestul acesta îmi cerea să ies din patul în care îmi era cald și în care mă ghemuiam cu voluptate.

Nimic nu mi se părea mai minunat ca patul ăla simplu de călugăr din acea cameră goală și înghețată. Simțeam acolo preafericirea odihnei după zile grele. Acolo gustam și sentimentul siguranței. Nimic nu mă amenința acolo. Corpul meu era, peste zi, oferit încercărilor altitudinilor înalte și proiectilelor tăioase. El putea fi preschimbat, peste zi, în cuib de suferințe și putea fi pe nedrept sfîrtecat. Peste zi, trupul meu, nu-mi aparținea. Nu-mi mai aparținea. Mădularele puteau să i se ia, sîngele putea să i se scoată. Căci este încă un dar al războiului, acest trup, prefăcut în magazie de accesorii, care încetează de-a mai fi proprietatea ta. Vine aprodul și-ți reclamă ochii. Și tu îi cedezi darul de a vedea. Vine aprodul și-ți reclamă picioarele. Și tu îi cedezi facultatea de a umbla. Vine aprodul,

în mînă cu torţa lui, şi-ţi reclamă toată carnea de pe faţă. Şi tu nu mai eşti decît un monstru, fiindcă — drept preţ de răscumpărare — i-ai cedat darul tău de a surîde şi de a-ţi arăta către oameni prietenia. Şi astfel, acest trup care putea să se arate, chiar în cursul acelei zile, vrăjmaş al meu, şi care putea să-mi facă rău, trupul acesta care se putea preschimba într-o uzină de gemete, iată că-mi era prieten încă, ascultător şi fraternel, puternic încolăcit în cearşafuri, pradă semisomnului său, neîncredinţînd nimic altceva conştiinţei mele decît plăcerea lui de a trăi, decît preafericitul său tors. Dar trebuia să-l scot din pat, să-l spăl cu apă îngheţată, să-l bărbieresc şi să-l îmbrac, spre a-l oferi, dichisit, schijelor de fontă. Şi ieşirea aceasta din culcuş semăna cu smulgerea din căldura braţelor materne, de la sînul mamei, de la tot ce de-a lungul copilăriei îndrăgeşte, mîngîie, apără un trup de copil.

Atunci, după ce cîntărisem îndelung, chibzuisem îndelung, întîrziasem îndelung hotărîrea, cu dinţii strînşi, săream dintr-o dată pînă la soba în care trînteam un vraf de lemne pe care-l stropeam cu benzină. Apoi, odată focul aprins, reuşind să mai străbat din nou camera, mă înfundam iarăşi în culcuşul patului meu, unde-mi regăseam căldura cea bună şi de unde, ghemuit sub pilotă şi cuverturi trase pînă-n dreptul ochiului stîng, supravegheam căminul. Întîi nu se aprindea de loc, pe urmă se vedeau fulgere scurte care luminau tavanul. Pe urmă lucrurile începeau

să se orînduie acolo, înăuntru, ca o sărbătoare care se pregătește. Începea a trosni, a sforăi, a cînta. Era vesel ca un ospăț de nuntă țărănească din clipa în care mulțimea începe să bea, să se înfierbînte, să-și dea coate.

Ori mi se părea că sînt păzit de focul meu blajin ca de un vajnic, harnic și credincios cîine ciobănesc, obișnuit să-și îndeplinească așa cum se cuvine treaba. Încercam, uitîndu-mă la el, o bucurie ascunsă. Și cînd sărbătoarea ajungea la culme, cu acel danț al umbrelor pe tavan și acea muzică aurită și caldă, și cînd prin unghere se și ridicau nălucile de jar, după ce odaia mi se umpluse bine de acel magic iz de fum și de rășină, îmi părăseam dintr-o săritură prietenul de pînă atunci pentru un altul, alergam de la pat la foc, mă duceam către cel mai darnic, și nu prea știu bine dacă-mi prăjeam burta ori îmi încălzeam la el inima. Între două ispite, laș, cedasem celei mai puternice, mai înzorzonate, celei care cu fanfara și fulgerele ei își făcea în mai iscusit chip reclamă.

Astfel de trei ori, mai întîi ca să aprind focul, ca să mă culc din nou și ca să mă întorc apoi să adun recolta flăcărilor, de trei ori clănțănind din dinți, străbătusem stepele goale și înghețate ale odăii mele și cunoscusem ceva din gustul expedițiilor polare. Călătorisem prin deșert spre o preafericită escală și eram răsplătit cu flăcările focului acesta mare, care-și dănțuia în fața mea, pentru mine, dansul său de cîine ciobănesc.

Pare o nimica toată povestea asta. Dar era o mare aventură. Odaia mea îmi arăta, prin transparenţă, ceea ce niciodată n-aş fi ştiut să descopăr într-însa, dacă aş fi vizitat într-o bună zi ca turist acea fermă. Ea nu mi-ar fi destăinuit atunci — abia mobilată cu un pat, cu un ulcior şi cu o biată sobă hodorogită — decît goliciunea-i banală. Aş fi căscat poate cîteva minute. Cum i-aş fi putut deosebi, unele de altele, cele trei provincii, cele trei civilizaţii ale ei — a somnului, a focului şi a deşertului ? Cum aş fi putut presimţi aventura trupului, care e mai întîi un trup de copil aninat la sînul matern şi primit şi ocrotit, apoi un trup de soldat, născut să sufere, apoi un trup de om îmbogăţit de bucuria civilizaţiei focului, care ţine de temelia tribului. Focul cinsteşte oaspetele şi cinsteşte camarazii. Dacă vin să-şi vadă prietenul, ei îşi iau din ospăţul lui partea lor, îşi trag scaunul în apropierea scaunului său şi, vorbindu-i despre problemele zilei, de neliniştile şi corvezile ei, spun, frecîndu-şi mîinile şi îndesîndu-şi pipa : „Un foc e, oricum, o bucurie !"

Dar nu mai există foc care să mă facă să cred în gingăşie. Nu mai există cameră îngheţată care să mă facă să cred în aventură. Mă deştept din vis. Nu mai exisă altceva decît un vid absolut. Nu mai există decît o foarte mare bătrîneţe. Nu mai există decît o voce — cea a lui Dutertre, încăpăţînat în dorinţa lui himerică — care-mi spune :

— Niţel din picior la stînga, domnule căpitan...

XII

Îmi fac corect meseria. Cu toate acestea sînt un echipaj al înfrîngerii. Mă scald în apele înfrîngerii. Înfrîngerea se scurge de pretutindeni, şi în mîna mea ţin chiar un semn al ei.

Manetele gazului au îngheţat. Sînt condamnat să merg cu motorul în plin. Şi iată că cioturile acestea două de fierărie ale mele îmi pun probleme insolubile.

Pe avionul pe care-l pilotez, limita inferioară a pasului elicelor e mult prea joasă. Nu pot pretinde, dacă mă angajez în plin picaj, să evit o viteză de aproape opt sute de kilometri pe oră şi nici ambalarea motoarelor. Dar ambalarea unui motor atrage riscurile ruperii lui.

La nevoie, mi-ar fi cu putinţă să tai contactele. Dar mi-aş pricinui astfel o pană definitivă. Pana asta ar atrage după sine eşecul misiunii mele şi pierderea eventuală a avionului. Nu toate terenurile sînt favorabile aterizării unui aparat care ia contact cu solul la o sută optzeci de kilometri viteză pe oră.

E aşadar esenţial să deşţepenesc manetele. În urma unui prim efort, îi vin de hac celei din stînga. Dar cea din dreapta continuă să se încăpăţîneze.

Mi-ar fi posibil acum să-mi efectuez coborîrea cu o viteză de zbor admisibilă, dacă aş reduce măcar motorul asupra căruia pot acţiona — motorul din stînga. Dar dacă reduc motorul din stînga, o să trebuiască să compensez tracţiunea laterală a motorului din dreapta, care va tinde

— fireşte — să facă să pivoteze avionul spre stînga. Va trebui să reziste la această rotaţie. Dar palonierul, de care depinde această manevră, este îngheţat şi el în întregime. Îmi e interzis, prin urmare, să compensez ceva. Dacă reduc motorul din stînga, intru în vrilă.

Nu voi avea deci altă ieşire decît să-mi asum riscul de a depăşi în cursul coborîrii regimul teoretic de ruptură. Trei mii cinci sute de turaţii : pericol de ruptură.

Toate astea sînt absurde. Nimic nu-i pus la punct. Lumea noastră e făurită din rotiţe care nu se îmbucă între ele. Nu materialele sînt de vină, ci Ceasornicarul. Lipseşte Ceasornicarul.

După nouă luni de război, încă n-am reuşit să facem să fie adaptate la climatul de mare altitudine, de către industriile de care depind, mitralierele şi comenzile temperaturii. Şi nu de nepăsarea oamenilor ne ciocnim. Oamenii, cei mai mulţi, sînt cinstiţi şi conştiincioşi. Inerţia ce o arată e, aproape totdeauna, un efect, iar nu o cauză a ineficacităţii lor.

Ineficacitatea apasă peste noi toţi ca o fatalitate. Apasă peste infanteriştii înarmaţi cu baionete în faţa tancurilor. Apasă peste echipajele care luptă unul împotriva a zece. Apasă chiar şi peste acela care ar avea drept sarcină să modifice comenzile şi mitralierele.

Trăim în pîntecul orb al unei administraţii. O administraţie e o maşină. Cu cît e mai perfecţionată o administraţie, cu atît mai mult eli-

mină arbitrariul uman. Într-o administrație perfectă, în care omul joacă un rol de angrenaj, necinstea, lenea, nedreptatea nu mai au cum face rău.

Dar, așa cum mașina este construită ca să administreze un șir de mișcări prevăzute o dată pentru totdeauna, tot așa nici administrația nu mai creează nimic nou. Ea administrează. Aplică o cutare sancțiune pentru cutare greșeală, ori cutare soluție cutărei probleme. O administrație nu e concepută ca să rezolve probleme noi. Dacă într-o mașină de presat se introduc bucăți de lemn, nu vor ieși mobile. Ar trebui, pentru ca să se adapteze mașina, să aibă un om dreptul să-i dea brînci. Dar într-o administrație concepută ca să facă față inconvenientelor arbitrariului uman, angrenajele refuză intervenția omului. Ele îl refuză pe Ceasornicar.

Fac parte din Grupul 2/33 din noiembrie. Colegii m-au prevenit de cum am picat între ei :

— Ai să te plimbi prin Germania fără mitraliere și fără comenzi.

Apoi, ca să mă consoleze :

— Liniștește-te, nu pierzi nimic cu asta. Vînătoarea te doboară întotdeauna înainte de a-ți fi zărit tu urmăritorii.

În mai, șase luni mai tîrziu, mitralierele și comenzile tot mai îngheață.

Mă gîndesc la o vorbă tot așa de veche ca și țara mea : „În Franța, cînd totul pare pierdut,

o minune salvează Franța". Am înțeles de ce. S-a întîmplat cîteodată, fiindcă un dezastru stricase frumoasa mașină administrativă, așa încît ea să nu mai poată fi reparată, ca mașina să fie înlocuită, în lipsă de ceva mai bun, cu oameni oarecari. Și oamenii au salvat totul.

Cînd o torpilă va fi prefăcut Ministerul Aerului în praf și pulbere, atunci va fi chemat de urgență orice caporal și i se va spune :

— Sînteți însărcinat să dezghețați comenzile. Aveți toate drepturile. Descurcați-vă. Dar dacă peste încă cincisprezece zile tot mai îngheață, veți înfunda ocna.

Poate că atunci comenzile se vor dezgheța.

Cunosc o sută de exemplificări ale racilei acesteia. Comisiile de rechiziționeri dintr-un district din nord, bunăoară, au rechiziționat vaci gonite, cu pui în burtă, prefăcînd astfel abatoarele în cimitire de viței încă nefătați. Nici o rotiță a mașinii, nici un colonel din serviciul de rechiziții nu era îndreptățit să se poarte altcum decît ca o rotiță. Ascultau toți de o altă rotiță, ca într-un ceasornic. Orice revoltă era zadarnică. Iată de ce mașina aceasta, o dată ce a început să se strice, n-a mai făcut altceva decît să taie voioasă vaci cu viței în burtă. Poate era, din două rele, răul cel mai mic. Ar fi putut, stricîndu-se și mai tare, să înceapă să taie colonei.

Mă simt descurajat pînă-n măduva oaselor de această universală destrămare. Dar deoarece mi se pare inutil să fac să sară, în curînd, unul

dintre motoare, mai apăs o dată pe maneta din stînga. Dezgustat cum sînt, exagerez efortul. Apoi mă las păgubaş. Strădania asta m-a costat un nou junghi în inimă. Hotărît lucru, omul nu e construit spre a face cultură fizică la zece mii de metri înălţime. Junghiul acesta este o durere în surdină, un soi de conştiinţă locală ciudat trezită în noaptea organelor.

Motoarele, dacă vor, n-au decît să se sfarme. Mie puţin îmi pasă. Mă căznesc să respir. Mi se pare că n-aş mai respira, dacă aş înceta să fiu atent. Îmi amintesc de foalele de odinioară, cu ajutorul cărora se aţîţa focul. Îmi aţîţ focul. Aş vrea să-l fac „s-o pornească".

Ce ireparabilă stricăciune am săvîrşit? La zece mii de metri, un efort fizic niţel mai greu poate duce la o rupere a muşchilor inimii. O inimă e ceva foarte gingaş. Ea trebuie să ţină mult. E absurd să o foloseşti la munci atît de grosolane. E ca şi cum ai arde diamante ca să coci un măr.

XIII

E ca şi cum s-ar da foc tuturor satelor de la miazănoapte, fără ca — prin distrugerea lor — să ţii în loc, măcar pentru o jumătate de zi, înaintarea germană. Şi totuşi, această provizie de sate, aceste biserici vechi, aceste case bătrîne, şi toată zestrea lor de amintiri, şi duşumelele lor

frumoase, din lemn de nuc lustruit, şi minunatele lor albituri de prin dulapuri, şi dantelele lor de la ferestre — care au fost folosite pînă azi fără să se strice — iată, din Dunkerque pînă în Alsacia, că le văd arzînd.

A arde este o vorbă mare, cînd stai să priveşti lucrurile de la înălţimea a zece mii de metri, căci — deasupra satelor ca şi a pădurilor — nu se vede nimic altceva decît un fum nemişcat, un fel de peltea alburie. Focul nu mai e decît o digestie secretă. La scara de zece mii de metri, timpul e ca încetinit, de vreme ce nu mai există mişcare. Nu mai există flăcări care să trosnească, bîrne care să plesnească, vîrtejuri de fum negru. Nu mai există decît laptele acesta cenuşiu, împietrit în chihlimbar.

Va fi vindecată pădurea aceasta ? Va fi tămăduit acest sat ? Văzut de aici de unde mă aflu, focul roade cu încetineala unei boli.

Şi în privinţa asta mai sînt multe de spus. „Nu vom face economie de sate." Am auzit rostindu-se vorba aceasta. Şi vorba era trebuitoare. Un sat, în cursul unui război, nu e un mănunchi de tradiţii. În mîinile duşmanului, el nu-i decît un cuib de şoareci. Toate îşi schimbă înţelesul. Astfel, anumiţi arbori, în vîrstă de trei sute de ani, adăposteau vechea casă a familiei tale. Dar împiedicau cîmpul de tragere al unui locotenent de douăzeci şi doi de ani. Şi el trimite, deci, vreo cincisprezece oameni să nimicească, la voi acolo, opera timpului. Pentru o acţiune de zece minute, consumă trei sute de ani de răbdare şi de soare, trei sute de ani de cult al

casei şi de logodne sub umbrarele parcului. Tu îi spui :

— Copacii mei !

El nu te aude. Face război. Are dreptate.

Dar iată că se ard satele pentru jocul de-a războiul, aşa cum se taie parcurile şi se sacrifică echipajele, aşa cum se trimite infanteria împotriva tancurilor. Şi domneşte o nelinişte inexprimabilă. Căci nimic nu e de folos la nimic.

Vrăjmaşul a identificat o evidenţă şi o exploatează. Oamenii ocupă puţin loc pe nemărginirea pămîntului. Ca să se înalţe un zid viu neîntrerupt, ar trebui o sută de milioane de soldaţi. Între trupe există, prin urmare, spărturi. Spărturile acestea sînt anulate, în principiu, prin mobilitatea trupelor, dar — din punct de vedere al maşinii blindate — o armată inamică puţin motorizată e ca şi imobilă. Spărturile constituie deci adevărate deschizături. De unde şi această regulă simplă a folosirii tacticii : „Divizia blindată trebuie să se mişte ca apa. Trebuie să se aşeze uşor pe pereţii adversarului şi să înainteze doar acolo unde nu întîmpină rezistenţă." Tancurile apasă astfel asupra pereţilor. Există întotdeauna goluri. Şi tancurile trec întotdeauna.

Dar raidurile acestea de tancuri care circulă cu uşurinţă, din lipsă de care de luptă ce li s-ar putea împotrivi, duc la consecinţe ireparabile, deşi nu provoacă decît distrugeri aparent superficiale (ca, de pildă, capturări de state-majore locale, ruperi de linii telefonice, incendieri de sate). Au jucat rolul agenţilor

chimici care ar distruge nu organismul, ci nervii și ganglionii. Pe teritoriul pe care l-au măturat ca fulgerul, orice armată, chiar dacă pare aproape intactă, și-a pierdut caracterul de armată. S-a prefăcut în cheaguri independente. Acolo unde exista un organism, nu mai există decît o grămadă de organe ale căror legături între ele s-au rupt. Între cheaguri — oricît de combativi ar fi oamenii — inamicul înaintează apoi așa cum are chef. O armată încetează să mai fie eficace cînd nu mai e decît o simplă însumare de soldați.

Nu se fabrică un material în cincisprezece zile. Nici chiar... Cursa înarmărilor nu putea fi decît pierdută. Ne găseam patruzeci de milioane de agricultori în fața a optzeci de milioane de industriași !

Opunem dușmanului un om împotriva a trei. Un avion împotriva a zece sau douăzeci și, de la Dunkerque încoace, un tanc împotriva a o sută. Nu avem răgaz să medităm asupra trecutului. Sîntem martori ai prezentului. Și prezentul este așa. Nici un sacrificiu, niciodată, nicăieri, nu e în stare să încetinească înaintarea germană.

De aceea — din creștetul pînă la temelia ierarhiei civile și militare, de la instalator la ministru, de la soldat la general — domnește un soi de conștiință încărcată care nu știe, nici nu îndrăznește să formuleze. Sacrificiul își pierde orice măreție dacă nu mai e decît o parodie ori o sinucidere. E frumos să te sacrifici : cîțiva mor ca să fie ceilalți salvați. Dăruie focului ceea ce-i al focului, într-un incendiu. Într-o cîmpie fără

tranşee te lupţi pînă la moarte ca să dai salvatorilor tăi răgazul de a sosi la timp. Da, însă focul, orice s-ar face, va cuprinde totul. Dar nu există nici o cîmpie în care să sapi tranşee. Şi nu există nici o speranţă de salvator. Iar celor pentru care te lupţi, pentru care pretinzi tu că te lupţi, li se pare că, pur şi simplu, le pricinuieşti asasinarea, fiindcă avionul — care zdrobeşte oraşele din spatele trupelor — a schimbat chipul războiului.

Voi auzi străini reproşînd mai tîrziu Franţei cele cîteva poduri care nu vor fi fost aruncate în aer, cele cîteva sate care nu vor fi murit. Dar tocmai contrariul, exact contrariul este ceea ce mă izbeşte pe mine atît de nemilos. Imensa noastră bunăvoinţă de a ne astupa ochii şi urechile. Lupta noastră disperată împotriva evidenţei. Cu toate că nimic nu poate folosi la nimic, aruncăm totuşi podurile în aer, aşa, ca să jucăm jocul. Ardem sate adevărate, ca să jucăm jocul. Ca să jucăm jocul, mor oamenii noştri.

Desigur, rămîn multe lucruri date uitării ! Rămîn uitate drumuri, rămîn uitate sate, sînt lăsaţi oamenii să trăiască. Dar drama derutei acesteia e că ea jefuie de orice înţeles faptele. Oricine aruncă în aer un pod nu poate să-l arunce în aer decît cu dezgust. Prin gestul său, acest soldat nu întîrzie înaintarea vrăjmaşului : el fabrică doar un pod năruit. Îşi strică ţara, ca să obţină o frumoasă caricatură de război !

Pentru ca faptele noastre să aibă fervoare, trebuie să li se releve semnificaţia. E frumos să arzi case care îl vor îngropa sub cenuşa lor pe ina-

mic. Dar inamicului, sprijinit de cele o sută șaizeci de divizii ale sale, puțin îi pasă de incendiile și de morții noștri.

Trebuie ca înțelesul pîrjolirii satului să atîrne în cumpănă tot cît înțelesul satului. Dar rolul satului ars nu mai e altceva decît o caricatură de rol.

Trebuie ca înțelesul morții să atîrne în cumpănă tot cît moartea. Că oamenii se bat bine sau rău ? Întrebarea însăși n-are rost ! Se știe că apărarea teoretică a unei așezări mărunte va ține trei ore. Oamenii au totuși ordin să se cramponeze de ea. Fără mijloace de luptă, solicită ei înșiși dușmanului să distrugă acel sat, ca să fie respectate regulile jocului de-a războiul. Ca și adversarul amabil la șah : „Ai uitat să iei pionul ăsta..."

Inamicul va fi, deci, sfidat :

— Noi sîntem apărătorii acestui sat. Dumneavoastră — cei ce dau asaltul. Dați-i drumul !

S-a înțeles. Dintr-o simplă călcătură, o escadrilă terciuie satul.

— Bine jucat !

Există desigur oameni inerți, dar inerția e o formă rudimentară a disperării. Există desigur și oameni care fug. Maiorul Alias însuși, de două sau de trei ori, a amenințat cu revolverul epave jalnice, întîlnite pe drumuri, și care răspundeau anapoda la întrebările lui. Fiecare are atîta poftă să-l țină în mînă pe cel ce poartă răspunderea unui dezastru și, suprimîndu-l, să salveze totul ! Fugarii sînt răspunzători de fugă, fiindcă n-ar

exista fugă fără fugari. Dacă ţinteşti aşadar cu revolverul, totul va fi bine... De fapt, înseamnă să îngropi bolnavii ca să suprimi boala. Maiorul Alias, pînă la sfîrşit, îşi vîra din nou revolverul în buzunar, în propiii săi ochi revolverul acela luînd dintr-o dată o înfăţişare prea pompoasă, ca un fel de sabie de operetă. Alias îşi dădea prea bine seama că soldaţii aceia jalnici erau efecte ale dezastrului, iar nu cauze ale lui.

Ştia prea bine Alias că oamenii aceia sînt la fel, exact la fel celor ce, aiurea, şi azi încă, acceptă să moară. De cincisprezece zile încoace, o sută cincizeci de mii au acceptat. Dar există încăpăţînaţi care pretind să li se furnizeze un bun pretext.

E greu să-l formulezi.

Alergătorul va alerga în cea mai de seamă cursă din viaţa lui împotriva unor alergători de categoria sa. Dar, de la plecare, el îşi dă seama că trage de picior o ghiulea de ocnaş. Colegii concurenţi sînt uşori ca fulgul. Bătălia nu mai înseamnă nimic. Omul abandonează :

— Nu contează...

— Ba da ! Ba da !...

Ce să născoceşti, ca să determini un om să se dăruie, totuşi, în întregime, într-o alergare care nu mai este o alergare ?

Ştie prea bine Alias ce gîndesc soldaţii. Şi ei gîndesc aşa :

— Nu contează...

Alias îşi vîră revolverul la loc şi caută un răspuns satisfăcător.

Nu există decît un singur răspuns satisfăcător. Unul singur. Desfid pe oricine să poată găsi altul :

— Moartea ta nu va schimba nimic. Înfrîngerea e încheiată. Dar se cuvine ca o înfrîngere să se manifeste prin morţi. Ea trebuie să fie un doliu. Eşti de rînd să joci rolul acesta.

— Bine, domnule maior.

Alias nu-i dispreţuieşte pe fugari. Ştie prea bine că răspunsul lui satisfăcător a fost întotdeauna de ajuns. El însuşi acceptă moartea. A fost de ajuns, şi pentru noi, acest satisfăcător răspuns, abia deghizat :

— E foarte plicticos... Dar ţin la asta cei de la statul-major. Ţin foarte mult... asta-i...

— Bine, domnule maior.

Cred pur şi simplu că cei care sînt morţi slujesc drept chezăşie celorlalţi.

XIV

Am îmbătrînit într-atît încît am lăsat totul în urmă. Privesc marea placă oglinditoare a vitrinei mele. Acolo, jos, sînt oamenii. Infuzori pe-o lamelă de microscop. Te pot oare interesa dramele unei familii de infuzori ?

Dacă n-ar fi această durere în inimă, care mi se pare vie, m-aş lăsa pradă adîncului unor visări

vagi, ca un tiran îmbătrînit. Acu zece minute născoceam istoria aceea cu figuranţi. Era fals, să-ţi vină să verşi, nu alta. Cînd am zărit vînătorii, la dulci oftaturi m-am gîndit eu ? M-am gîndit la viespi care împung. Asta da. Erau minuscule, scîrnăviile celea.

Am putut născoci, fără silă, imaginea aia a rochiei cu trenă ! Nu m-am gîndit la o rochie cu trenă, pentru simplul motiv că propria mea urmă nu mi-am putut-o zări niciodată ! Din carlinga aceasta, unde sînt închis ca o pipă în cutia ei, îmi e cu neputinţă să zăresc ceva îndărăt. Privesc înapoi doar prin ochii mitraliorului meu. Şi încă ! Dacă laringofoanele nu-s stricate ! Dar mitraliorul meu nu mi-a spus niciodată : „Iată nişte pretendenţi îndrăgostiţi de noi, care se ţin de rochia noastră cu trenă..."

Nu mai există aici decît scepticism şi jonglerie. Desigur, mi-ar place să cred, mi-ar place să lupt, mi-ar place să birui. Dar în zadar te prefaci că într-adevăr crezi, că lupţi şi că învingi, incendiindu-ţi propriile sate, e greu să scoţi din asta vreo cupă de înflăcărare.

E greu să exişti. Omul nu e decît un ghem de relaţii, şi iată că legăturile mele nu mai preţuiesc cine ştie cît.

Ce anume din mine a rămas în pană ? Care e taina prefacerilor ? Cum se face că, în alte împrejurări, ceea ce mi-e acum abstract şi îndepărtat mă poate zgudui ? Cum se face că o vorbă, un gest, pot să se rotească la nesfîrşit într-o soartă ? Cum se face că, dacă sînt Pasteur,

pînă şi jocul infuzorilor poate să-mi devină atît de patetic încît o lamelă de microscop mi se va părea asemenea unui teritoriu mult mai vast decît pădurea virgină şi-mi va îngădui să trăiesc, aplecat asupră-i, cea mai înaltă dintre formele aventurii ?

Cum se face că punctul acesta negru, care e o casă de oameni, acolo jos...

Şi îmi vine în gînd o amintire.

Cînd eram copilandru... mă întorc adînc în copilăria mea. Copilăria, teritoriul acesta întins, de unde fiecare a ieşit! De unde sînt ? Sînt din copilăria mea. Sînt din copilăria mea ca dintr-o ţară... Aşadar, cînd eram copilandru, am trăit într-o seară o experienţă ciudată.

Aveam cinci sau şase ani. Era ora opt. Ora opt, oră cînd copiii trebuie să doarmă. Mai ales iarna, căci se înnoptează. Totuşi, ai mei mă uitaseră.

Ei bine, era la parterul acelei încăpătoare case de ţară un vestibul care îmi părea uriaş şi în care dădea camera încălzită unde noi, copiii, cinam. Mă temusem totdeauna de acel vestibul, poate din pricina slabei lumini a lămpii care, spre mijloc, abia îl scotea niţel afară din noaptea lui, mai mult semnal decît lampă, din pricina lambriurilor înalte care scîrţîiau cînd era tăcere şi, de asemenea, din pricina frigului. Căci pătrundeai în acel vestibul, din odăi luminoase şi calde, ca într-o peşteră.

Dar în seara aceea, văzîndu-mă dat uitării, m-am lăsat ispitit de demonul răului, m-am înăl-

ţat pe vîrful picioarelor pînă la clanţa uşii, am împins-o încet, am pătruns în vestibul şi m-am dus, fraudulos, să explorez lumea.

Trosnetul lambriurilor, totuşi, îmi păru un avertisment al mîniei cereşti. Zăream vag în penumbră marile panouri mustrătoare. Neîndrăznind să continui, m-am cocoţat cum am putut pe-o consolă şi, sprijinindu-mi spatele de zid, am rămas acolo, cu picioarele atîrnînd, cu inima bătînd, cum o fac toţi naufragiaţii, în plină mare, pe stînca lor.

Tocmai atunci s-a deschis uşa salonului, şi doi unchi, care-mi inspirau o spaimă sfîntă, închizînd uşa în urmă-le peste zgomote şi lumină, începură să se plimbe prin vestibul.

Tremuram că voi fi descoperit. Unul dintre ei, Hubert, era pentru mine întruchiparea severităţii. Un delegat al justiţiei divine. Acest om care n-ar fi dat niciodată o palmă unui copil, îmi repeta, încruntîndu-şi sprîncenele grozave, fiecare dintre crimele mele : „Data viitoare, cînd mă voi duce în America, voi aduce o maşină de biciuit. Totul a fost perfecţionat în America. De aceea copiii acolo sînt cuminţenia însăşi. Şi e odihnitor pentru părinţi..."

Eu nu iubeam America.

Dar iată-i că umblau, fără să mă zărească, în sus şi în jos, de-a lungul acelui vestibul glacial şi parcă fără capăt. Îi urmăream cu ochii şi urechile, ţinîndu-mi răsuflarea, cuprins de ameţeală. „Epoca prezentă", spuneau ei... Şi se îndepărtau cu secretul lor de oameni mari, iar eu îmi repetam : „Epoca prezentă..." Apoi se întorceau

ca un flux care, din nou, şi-ar fi rostogolit spre mine indescifrabilele sale culori. „E-o nebunie, spunea unul către celălalt, e de-a dreptul o nebunie..." Adunam fraza ca pe-un obiect neobişnuit. Şi repetam încet, ca pentru a încerca puterea acestor cuvinte asupra conştiinţei mele de cinci ani : „E-o nebunie, e-o adevărată nebunie..."

Aşadar, refluxul îndepărta unchii. Fluxul îi aducea iar. Acest fenomen, care îmi deschidea asupra vieţii perspective încă prost luminate, se reproducea cu o regularitate astrală, ca un fenomen al gravitaţiei. Eram blocat pentru eternitate pe consola mea, auditor clandestin al unui conciliabul solemn, în cursul căruia cei doi unchi, care ştiau totul, colaborau la zămislirea lumii. Casa putea să mai dureze o mie de ani, şi doi unchi, timp de o mie de ani, cutreierînd în lung un vestibul cu încetineala unui pendul de ceasornic, vor continua să-i dea sentimentul veşniciei.

Punctul acela pe care-l privesc e fără îndoială o casă de oameni la zece kilometri dedesubtul meu. Nu-mi vine de-acolo nici un semn. Şi totuşi e poate acolo o casă încăpătoare de ţară, unde doi unchi umblă încoace şi încolo şi clădesc încet, într-o conştiinţă de copil, ceva la fel de fabulos ca nemărginirea mărilor.

Descopăr la cei zece mii de metri înălţime ai mei un teritoriu de mărimea unei provincii, şi cu toate acestea totul s-a strîmtorat într-atîta încît mă înăbuşă. Am la îndemînă aici mai puţin spaţiu decît aveam în întunecimea aceea.

Am pierdut sentimentul întinderii. Sînt orb față de întindere. Dar e ca și cum mi-ar fi sete de ea. Și mi se pare că ating astfel măsura comună a tuturor aspirațiilor tuturor oamenilor.

Cînd o întîmplare trezește dragostea, totul se orînduiește în om după dragostea aceea, iar dragostea îi aduce sentimentul întinderii. Cînd locuiam în Sahara, dacă niște arabi ivindu-se noaptea în jurul focurilor noastre ne vesteau primejdiile îndepărtate, deșertul se crea și căpăta înțeles. Mesagerii aceia îi clădiseră întinderea. La fel și muzica, atunci cînd e frumoasă. Așa și simpla aromă a unui dulap vechi, cînd trezește și leagă amintiri. Pateticul e sentimentul întinderii.

Dar înțeleg și că nimic din ceea ce privește omul nu se numără, nici nu se măsoară. Întinderea adevărată nu e de loc pentru ochi, ea nu e dată decît spiritului. Ea prețuiește cît prețuiește limbajul, fiindcă limbajul e cel care leagă lucrurile.

Mi se pare că de-acum încolo întrevăd mai bine ce este o civilizație. O civilizație e o moștenire de credințe, de obiceiuri și de cunoașteri, dobîndită pe îndelete în cursul secolelor, greu uneori de dovedit logic, dar care se justifică prin ele însele, precum drumurile, dacă într-adevăr duc undeva, fiindcă îi deschid omului spațiile sale lăuntrice.

O literatură proastă ne-a vorbit despre nevoia evadării. Desigur, recurgi la fuga în călătorie

deoarece cauţi întinderea. Dar întinderea n-o găseşti. Se topeşte. Şi evadarea n-a dus nicăieri niciodată.

Cînd omul are nevoie, spre a se simţi om, să ia parte la alergări, să cînte în cor sau să poarte război, toate acestea încep să fie legături pe care el şi le impune ca să se lege de aproapele său şi de lume. Dar cît de sărace legături! Dacă o civilizaţie e puternică, ea copleşeşte omul, chiar dacă iată-l nemişcat.

În cutare orăşel tăcut, sub cenuşiul unei zile ploioase, zăresc o femeie infirmă care zace zăvorîtă, meditînd lîngă fereastra ei. Cine este? Ce au făcut cu ea? Eu unul voi judeca civilizaţia orăşelului după densitatea prezenţei acesteia. Cît valorăm odată deveniţi imobili?

În dominicanul care se roagă sălăşluieşte o prezenţă densă. Acest om nu e niciodată mai om decît atunci cînd îl vedem prosternat şi împietrit în nemişcarea sa. În Pasteur, care-şi ţine răsuflarea deasupra microscopului, există o prezenţă concentrată. Pasteur nu-i niciodată mai om decît atunci cînd observă. Atunci progresează el. Atunci se grăbeşte. Atunci înaintează cu paşi de uriaş şi, cu toate că stă nemişcat, descoperă întinderea. Astfel, Cézanne, nemişcat şi mut, în faţa schiţei sale, e de-o nepreţuită prezenţă. Niciodată nu-i mai om decît atunci cînd tace, simte şi judecă. Atunci pînza lui devine mai vastă decît marea.

. . . .

Întinderea ce o oferă casa din copilărie, întinderea ce mi-o oferea camera din Orconte,

întinderea ce i-o acorda lui Pasteur cîmpul microscopului său ori întinderea pe care-o deschide fanteziei poemul — iată tot atîtea fragile şi minunate bunuri pe care doar o civilizaţie ştie să le împartă, căci întinderea e pentru spirit, nu pentru ochi, şi nu există întindere fără limbaj.

Dar cum să reînsufleţesc înţelesul limbajului meu în ceasul cînd toate se confundă ? Cînd arborii dintr-un parc sînt totodată corabie pentru generaţiile unei familii şi simplu ecran care stinghereşte artileristul. Cînd teascul bombardierelor care apasă greu asupra oraşelor a făcut să curgă, ca o zeamă neagră, de-a lungul drumurilor, un întreg popor. Cînd Franţa vădeşte dezgustătoarea dezordine a unui furnicar făcut harcea-parcea. Cînd te lupţi nu cu un vrăjmaş palpabil, ci cu paloniere care îngheaţă, cu manete care înţepenesc, cu şuruburi care încetează să se mai învîrte...

— Puteţi coborî !

Pot coborî. Voi coborî. Voi merge peste Arras la altitudine joasă. Am o mie de ani de civilizaţie în spate ca să mă ajute la asta. Dar nu mă ajută. Nu-i, fără îndoială, ceasul răsplătirilor.

La opt sute de kilometri pe oră şi la trei mii cinci sute treizeci de turaţii pe minut, pierd altitudine.

Am părăsit, virînd, un soare polar peste măsură de roşu. În faţa mea, la cinci sau şase kilometri dedesubtul meu, aflu o banchiză de nori în front rectiliniu. O întreagă porţiune din Franţa

e învăluită în umbra lor. Arras-ul e în umbra lor. Îmi închipui că dedesubtul banchizei mele totul e negricios. Se află acolo pîntecul unei mari oale în care, încetinel, fierbe războiul. Drumuri înfundate, incendii, materiale risipite, sate sfărîmate, dezordine... imensă dezordine. Se mişcă absurd, sub norul lor, ca dedesubtul pietrei lor — coropişniţele.

Coborîrea asta seamănă cu o ruină. Va trebui să orbecăim în noroiul lor. Ne întoarcem la un soi de barbarie paradită. Acolo jos totul se descompune ! Sîntem asemeni unor călători bogaţi care, după ce-au trăit îndelung în ţara cu mărgean şi palmieri, se întorc — odată ruinaţi — să se împărtăşească din mediocritatea ţinuturilor de baştină, din mîncările unsuroase ale unei familii zgîrcite, din acreala certurilor casnice, cu portăreii, cu apăsătoarea conştiinţă a grijilor de bani, falsele nădejdi, mutările ruşinoase, aroganţele hotelierului, mizeria şi moartea împuţită în spital. Aici măcar moartea e curată ! O moarte de gheaţă şi de foc. De soare, de cer, de gheaţă şi de foc. Dar acolo, jos, digestia aceea prin humă !

XV

— Direcţia sud, căpitane. Altitudinea — mai bine am lichida-o în zona franceză !

Privind la drumurile astea negre, pe care pot să le şi desluşesc, înţeleg ce înseamnă pacea. Cînd e pace, totul e bine zăvorît în sine. În sat, seara, se întorc ţăranii. În hambare intră grînele. Şi se aşază în dulapuri albiturile bine împăturite. În ceasurile de pace, se ştie unde se găseşte fiecare lucru. Ştii unde dai de fiecare prieten. De asemeni, ştii unde vei merge să dormi deseară. Ah ! pacea moare cînd urzeala începe să se destrame, cînd nu mai ai loc în lume, cînd nu ştii unde să întîlneşti ceea ce ţi-e drag, cînd soţul care umblă pe mare nu s-a întors.

Pacea este citirea unui chip care se întrevede printre lucruri, cînd ele şi-au căpătat înţelesul şi locul. Cînd fac parte din altele, mai vaste decît ele, precum minereurile răzleţe ale pămîntului odată contopite în trupul unui copac.

Dar iată războiul.

Zbor aşadar peste drumurile înnegrite de nesfîrşitul sirop care nu mai încetează să curgă. Este evacuată, zice-se, populaţia. Dar asta demult nu mai e adevărat. Se evacuează singură. Există o contagiune demenţială în exodul ăsta. Căci oare unde se duc vagabonzii aceştia ? O iau spre miazăzi, ca şi cum ar exista acolo locuinţe şi alimente, ca şi cum ar exista acolo iubiri care să-i întîmpine. Dar în miazăzi nu există decît oraşe pline burduf, unde se doarme în hangare şi unde proviziile se epuizează. Unde încetul cu încetul cei mai generoşi devin agresivi graţie absurdităţii acestei invazii care-i înghite puţin cîte puţin, cu încetineala unui fluviu de noroi.

O singură provincie nu poate nici să găzduiască, nici să hrănească întreaga Franţă!

Unde se duc? Ei nu o ştiu! Merg înspre popasuri fantomă, căci de-abia dă caravana aceasta de cîte-o oază, că oaza şi dispare. Fiecare oază se prăbuşeşte la rîndul ei, şi la rîndul ei se varsă în caravană. Şi cînd caravana dă de-un adevărat sat, care se preface că mai trăieşte încă, ea îi şi sleieşte din prima seară toată vlaga. Îl stoarce aşa cum curăţă viermii un os.

Duşmanul înaintează mai repede decît exodul. Maşinile blindate depăşesc în unele puncte fluviul, care — atunci — se îngroaşă şi dă înapoi. Există divizii nemţeşti care bîltîcăie prin terciul ăsta, şi întîlneşti paradoxul surprinzător că într-unele locuri înşişi acei care altminteri ucid îţi dau de băut.

Am cantonat, în răstimpul retragerii, succesiv prin vreo zece sate. Ne-am amestecat cu domoala şleahtă care străbătea încet satele acelea:

— Încotro?

— Nu ştim.

Niciodată nu ştiau nimic. Nimeni nu ştia nimic. Se evacuau. Nici o vizuină nu mai era liberă. Nici un drum nu mai era practicabil. Totuşi se evacuau. Se izbise în nord cu piciorul furnicarul, şi furnicile plecau. Trudnic. Fără panică. Fără speranţă. Fără disperare. Ca din îndatorire.

— Cine v-a dat ordin de evacuare?

Mereu era vorba de primar, de învăţător sau de ajutorul de primar. Cuvîntul de ordine, într-o dimineaţă, spre orele trei, zguduise pe neaşteptate satul:

— Evacuarea.

Se aşteptau. De cincisprezece zile de cînd tot vedeau trecînd refugiaţii, renunţaseră să mai creadă în veşnicia casei lor. Omul, totuşi, de multă vreme încetase de-a mai fi nomad. Îşi clădea sate care dăinuiau cu veacurile. Îşi lustruia mobile care foloseau strănepoţilor. La naşterea lui, casa familială îl primea şi-l adăpostea pînă la moarte, apoi, ca o corabie trainică, de la un mal la altul, îl trecea dincolo, la rîndul său, pe fiu. Dar acum — gata cu locuitul! Plecau, fără ca măcar să ştie de ce!

XVI

Atîrna greu experienţa noastră de drum! Avem cîteodată drept misiune să aruncăm o privire, în răstimpul aceleiaşi dimineţi, peste Alsacia, Belgia, Olanda, Nordul Franţei şi peste mare. Dar grosul problemelor noastre e de natură terestră şi cel mai adesea orizontul nostru se strîmtează într-atîta încît ajunge să se restrîngă la învălmăşelile de la o răscruce. Aşa bunăoară, acum abia trei zile, am văzut — Dutertre şi cu mine — prăbuşindu-se satul în care locuiam.

Nu voi scăpa, fără îndoială, niciodată de amintirea aceea lipicioasă. Către orele şase dimineaţa, ieşind de acasă, dăm — Dutertre şi cu mine — de o dezordine de negrăit. Toate garajele, toate hangarele, toate hambarele au vărsat pe străzile

strîmte cele mai disperate mașini, automobile noi și droști bătrîne care dormeau de cîte cinci-zeci de ani, hodorogite prin prăfăraie, căruțe de cărat fîn și camioane, omnibuze și tulumbe. Găseai în bîlciul ăsta, dacă cercetai bine, dili-gențe ! Toate lăzile cocoțate pe roți sînt dez-gropate. Se deșartă într-însele casele de comorile lor. Comorile sînt transportate de-a valma spre trăsuri, în cerșafuri sfîșiate de hernii. Și iată că nimic nu mai seamănă cu nimic.

Alcătuiseră ceea ce se chema chipul casei. Erau obiectele unui cult al religiilor particulare. Fiecare la locul său, așa cum se cade, devenit necesar prin obișnuințe, înfrumusețat de amin-tiri, își arăta prețul prin sensul patriei lui intime, la a cărei întocmire participa. Dar oamenii le-au crezut prețioase în sine, le-au smuls de la vatra lor, de pe masa lor, din carnea zidului lor, le-au înghesuit grămadă, și iată că nu mai sînt la drum decît niște simple obiecte de bazar care-și vă-desc uzura. Relicvele prețioase, dacă le înghe-sui claie peste grămadă, ajung să-ți întoarcă stomacul pe dos !

În fața noastră ceva se și descompune.

— Dar sînteți nebuni, ăștia de-aici ! Ce se întîmplă ?

Stăpîna cafenelei în care intrăm dă din umeri :

— Se evacuează.

— De ce ? Dumnezeule mare !

— Nu se știe. A zis primarul.

Cafegioaica e tare ocupată. Dă buzna pe scară. Contemplam — Dutertre și cu mine — ulița. De o parte și de alta a camioanelor, a mașinilor,

a căruţelor, a trăsurilor, e un talmeş-balmeş de copii, de saltele şi de ustensile de bucătărie.

Maşinile vechi, îndeosebi ele, stîrnesc jalea. Un cal voinic şi drept, între hulubele unei căruţe, ne dă o senzaţie de sănătate. Un cal nu are nevoie de piese de schimb. O căruţă, dacă ai trei cuie, o repari. Dar toate aceste vestigii ale unei ere mecanice! Adunăturile astea de pistoane, de supape, de magnetouri şi de angrenaje, pînă cînd vor funcţiona ele?

— ...Căpitane... n-ai putea să-mi dai o mînă de ajutor?

— Cum să nu! La ce?

— Să-mi scot maşina din hambar...

O privesc uimit:

— Dumneata... dar cum, dumneata nu ştii să conduci?

— O!... pe drum o să meargă... e mai puţin greu...

Sînt: ea, cumnată-sa şi cei şapte copii...

Pe drum! Pe drum o să înainteze cu douăzeci de kilometri pe zi, în etape de cîte două sute de metri! La fiecare două sute de metri va fi nevoită să frîneze, să stopeze, să debraieze, să ambreieze, să schimbe viteza în încurcătura unui vălmăşag de nepătruns. O să sfarme tot! Şi benzina care-i va lipsi! Şi uleiul! Şi apa chiar, de care-o să uite:

— Atenţie la apă. Radiatorul dumitale pierde apa ca o sită.

— Ah! maşina nu e nouă...

— Va trebui să mergi opt zile... cum ai să poţi?

— Nu ştiu...

Nici n-o să facă zece kilometri şi-o să şi tamponeze trei maşini, o să-şi înţepenească ambreiajul, o să-şi spargă cauciucurile. Atunci ea, cumnată-sa şi cei şapte copii vor începe să plîngă. Atunci ea, cumnată-sa şi cei şapte copii, supuşi unor probleme de peste puterile lor, vor renunţa să hotărască, orice-ar fi să fie, şi se vor aşeza pe marginea drumului să aştepte trecerea unui păstor. Dar păstorii...

Fiindcă... Fiindcă-i de mirare ce lipsă e de păstori! Asistăm — Dutertre şi cu mine — la nişte iniţiative de oi. Şi oile astea pornesc la drum cu o formidabilă hurducătură de material mecanic. Trei mii de pistoane. Şase mii de supape. Întreg materialul scrîşneşte, zgîrie şi se izbeşte. Apa colcăie în cîteva radiatoare. Aşa porneşte la drum, ca vai de lume, caravana asta condamnată! Această caravană fără piese de schimb, fără cauciucuri, fără benzină, fără mecanici. Ce nebunie!

— N-aţi putea rămîne acasă?

— Ah! ce ne-ar mai plăcea să rămînem acasă...

— Atunci de ce plecaţi?

— Ne-a spus...

— Cine v-a spus?

— Primarul...

Mereu primarul.

— Sigur că da. La toţi ne-ar plăcea mai mult să rămînem acasă.

Exact. Nu trăim de loc aici într-o atmosferă de panică, ci într-o atmosferă de corvoadă

orbească. Dutertre şi cu mine profităm de ocazie ca să încercăm a-i trezi pe cîţiva :

— Aţi face mai bine să descărcaţi totul. Măcar o să beţi apă din fîntînile voastre...

— Sigur c-ar fi mai bine !...

— Doar sînteţi liberi s-alegeţi !

Am cîştigat partida. S-a încropit un grup. Ne dau ascultare. Dau din cap încuviinţător.

— ...are, vezi bine, dreptate căpitanul !

Îmi vine un schimb de învăţăcei. L-am convertit pe cantonier, care se înfierbîntă mai năprasnic decît mine :

— Am spus-o eu totdeauna ! Odată porniţi la drum, o să paştem asfalt.

Discută între ei. Cad la învoială. Au să rămînă. Unii se îndepărtează ca să le predice altora. Dar iată-i că se întorc descurajaţi :

— Nu merge. Sîntem siliţi să plecăm şi noi.

— De ce ?

— A plecat brutarul. Cine-o să facă pîinea ?...

Satul şi-a şi pierdut minţile. A crăpat ca un vas de lut, ba ici, ba colo. Totul se va prelinge prin aceeaşi spărtură. Orice nădejde-i spulberată.

Lui Dutertre îi vine o idee :

— Drama e că li s-a vîrît oamenilor în cap că ăsta-i un război anormal. Altădată rămîneau acasă. Războiul şi viaţa se amestecau între ele...

Cafegioaica reapare. Tîrîie un sac.

— Decolăm peste trei sferturi de oră... Mai aveţi un pic de cafea ?

— O ! bieţii băieţi...

Îşi şterge ochii. Deh ! nu ne plînge pe noi. Dar nici măcar pe ea. Plînge de pe-acum de istoveală. Se şi simte înghiţită în dezmăţul unei caravane care, cu fiecare kilometru, se va dezorganiza din ce în ce mai mult.

Mai departe, la întîmplare pe cîmpuri, din cînd în cînd, vînătorii duşmani zburînd pe jos or să scuipe cîte-o rafală de mitraliere peste această turmă jalnică. Dar cel mai de mirare e că, de obicei, vînătorii nu insistă. Iau foc vreo cîteva maşini, dar puţine. Şi numai cîtiva morţi. E un soi de lux, ceva ca un fel de sfat. Ori ca gestul cîinelui care muşcă de gleznă ca să iuţească mersul turmei. În cazul de faţă, ca să semene haos. Dar atunci de ce aceste acţiuni locale, sporadice, care abia se simt ? Vrăjmaşul nu-şi dă decît prea puţină osteneală ca să destrame caravana. E adevărat că ea n-are nevoie de dînsul ca să se destrame. Maşina se destramă spontan. Maşina e concepută pentru o societate potolită, fără denivelări, care dispune de tot timpul ei. Cînd omul nu mai e acolo ca s-o dreagă, ca s-o regleze, ca s-o ungă, maşina îmbătrîneşte cu o ameţitoare repeziciune. Maşinile acestea vor părea, astă-seară, bătrîne de o mie de ani.

Asist, pare-mi-se, la însăşi agonia maşinii.

Uite ăla de colo îşi biciuie calul cu măreţia unui rege. Tronează, revărsat, pe capra lui. Îl bănui, de altfel, că a tras o duşcă mai mult :

— Pari tare mulţumit dumneata !

— E sfîrşitul lumii !

Simt deodată o greaţă mocnită, spunîndu-mi că toţi muncitorii ăştia, toţi oamenii ăştia neînsemnaţi, cu funcţiuni atît de bine definite, cu atît de diverse şi de preţioase calităţi, nu vor mai fi astă-seară altceva decît vermină şi paraziţi. Se vor împrăştia peste cîmpuri şi-or să le devoreze.

— Cine-o să vă hrănească ?

— Nu ştim...

Cum să aprovizionezi milioanele de emigranţi presăraţi de-a lungul drumurilor pe care se circulă cu o viteză de cinci pînă la douăzeci de kilometri pe zi ? Dacă aprovizionarea ar exista, ar fi cu neputinţă s-o îndrumi încotro trebuie !

Amestecul ăsta de omenet şi fierărie mă face să-mi amintesc de deşertul Libiei. Locuiam, Prévot şi cu mine, un peisaj nelocuibil, înveşmîntat în pietre negre care străluceau în soare, un peisaj acoperit cu o platoşă de fier...

Şi privesc la spectacolul ăsta cu un soi de deznădejde : oare un zbor de lăcuste care se abate pe asfalt poate vieţui îndelung ?

— Şi veţi aştepta să plouă, ca să beţi ?

— Nu ştim...

Satul lor, de zece zile, era străbătut neîncetat de refugiaţii dinspre miazănoapte. Ei au fost, vreme de zece zile, martorii acestui nesecat exod. Şi le-a venit rîndul. Îşi iau locul în procesiune. A ! fără încredere :

— Mie mi-ar fi mai pe plac să mor acasă.

— La toţi ne-ar fi mai pe plac să murim acasă.

Şi aşa este. Satul întreg se prăbuşeşte ca un castel de nisip, cînd nimeni n-ar dori de fapt să plece.

Dacă Franţa ar avea rezerve, transportul acestor rezerve ar fi din plin împiedicat din pricina vălmăşagului de pe drumuri. Ai putea, la nevoie, în ciuda maşinilor în pană, a maşinilor îmbucate unele într-altele, în ciuda îngrămădelilor de nedescris de pe la răspîntii, ai putea coborî o dată cu valul, dar cum să te întorci ?

— Nu există nici pic de rezerve, îmi spune Dutertre, asta rezolvă totul...

Circulă zvonul că, de ieri, guvernul a interzis evacuarea satelor. Dar ordinele se răspîndesc Dumnezeu ştie cum, căci nu mai există circulaţie posibilă pe drumuri. Cît despre circuitele telefonice, acestea sînt încurcate, tăiate ori suspendate. Şi apoi, nu-i vorba să dai ordine. E vorba să născoceşti o altă morală. De o mie de ani oamenii sînt învăţaţi să ştie că femeia şi copilul trebuie ocrotiţi de război. Că războiul îi priveşte pe bărbaţi. Primarii ştiu bine legea aceasta, o ştiu şi ajutorii de primari, şi institutorii. Dintr-o dată ei primesc ordinul să interzică evacuările, adică să constrîngă femeile şi copiii să rămînă sub bombardamente. Le-ar trebui o lună de zile ca să-şi potrivească resorturile conştiinţei la timpurile acestea noi. Cu un singur brînci nu răstorni un întreg sistem de gîndire. Dar inamicul înaintează. Şi de aceea primarii, subprimarii, institutorii dau drumul populaţiei să se scurgă

de-a lungul şoselelor. Ce-i de făcut? Unde este adevărul? Şi se tot scurg aceste oi fără păstor.

— Pe-aici nu-i vreun doctor?
— Nu sînteţi din sat?
— Nu. Noi sîntem mai din nord.
— Pentru ce vă trebuie un medic?
— Nevastă-mea stă să nască în căruţă...

Printre cratiţe şi oale, ca pe mărăcini, în pustiul atîtor neamuri de fiare.

— N-aţi putut prevedea?
— Sîntem de patru zile pe drum.

Căci drumul e ca un fluviu năvalnic. Unde să te opreşti? Satele, pe care le mătură, unul după altul, se deşartă în el singure, ca şi cum s-ar goli — la rîndul lor — într-un canal colector.

— Nu, nu există doctor. Acela al Escadrilei e la douăzeci de kilometri depărtare de-aici.
— A! bun.

Omul îşi şterge fruntea de năduşeală. Totul se năruie. Nevastă-sa naşte în mijlocul uliţei, printre oale şi cratiţe. Nimic din toate astea nu e propriu-zis crud. Înainte de orice, totul e mai întîi monstruos de înafara omenescului. Nimeni nu se jeluie, bocetele nu mai au rost. Nevastă-sa o să moară, el nu se plînge. Aşa e şi gata. E vorba de-un vis urît.

— Dacă, măcar, ne-am putea opri undeva...

Să găseşti undeva un sat adevărat, un han adevărat, un spital adevărat... dar şi spitalele se evacuează, Dumnezeu ştie de ce! E o regulă a jocului. Nu-i timp de născocit alte reguli. Să

găseşti undeva o adevărată moarte ! Dar nu mai există moarte adevărată. Există doar trupuri care, la fel ca automobilele, se defectează.

Şi simt peste tot rugina unei grabe, a unei grabe care a renunţat la grabă. Lumea fuge, cu o viteză de cinci kilometri pe zi, de frica tancurilor care înaintează peste cîmpuri cu mai mult de o sută de kilometri, şi a avioanelor care fac şase sute de kilometri pe oră. Aşa se revarsă siropul cînd se răstoarnă sticla. Nevasta ăluia naşte, dar el are timp cu nemiluita. E urgent. Şi nu mai este. Atîrnă într-un echilibru instabil între urgenţă şi eternitate.

Totul devine lent ca reflexele muribunzilor. E vorba de-o imensă turmă care bate — buimacă — pasul pe loc, în faţa abatorului. Sînt ei cinci, zece milioane de oameni aruncaţi la întîmplare asfaltului ? E un popor care se foieşte de oboseală şi de plictis, în pragul eternităţii.

Şi cu adevărat nu pot înţelege cum or să se descurce ca să supravieţuiască. Omul nu se hrăneşte cu crengi de copac. Vag, îşi dau ei înşişi seama de treaba asta, dar înţelesul abia că-i înspăimîntă. Smulşi din matca lor, de la munca lor, din îndatoririle lor, şi-au pierdut orice sens. Identitatea însăşi li s-a tocit. Sînt foarte puţin ei înşişi. Există foarte puţin. Îşi vor născoci mai tîrziu suferinţele, dar acum suferă mai ales de şale, care-i dor din pricina căratului prea multor pachete, de prea multe noduri care li s-au desfăcut, lăsînd cearşafurile să se golească de conţinutul lor, acum suferă de prea multe maşini care trebuiesc împinse spre a fi urnite.

Nici un cuvînt despre înfrîngere. Lucru evident. Nu simţi nevoia să comentezi ceea ce constituie însăşi esenţa ta. Ei „sînt" înfrîngerea. Am viziunea bruscă, acută a unei Franţe care-şi pierde măruntaiele. Ar trebui repede recusută. Nu-i nici o clipă de pierdut : sînt osîndiţi... Începe. Iată-i gata asfixiaţi, ca peştii scoşi afară din apă :

— Pe-aici nu se găseşte lapte ?

Să mori de rîs, auzi colo !

— Copilaşul meu n-a băut nimic de ieri... E vorba de-un sugaci de şase luni, care face încă multă gălăgie. Dar gălăgia asta nu va ţine cine ştie cît : peştii, scoşi din apă... Aici nu se găseşte strop de lapte. Aici nu-i decît fier vechi. Aici nu-i decît o enormă masă de fierărie fără rost, care, deteriorîndu-se la fiecare kilometru, pierzînd piuliţe, şuruburi, plăci de fontă, poartă paşii acestui popor, într-un exod prodigios de inutil, către neant.

Se răspîndeşte zvonul că nişte avioane mitraliază şoseaua la cîţiva kilometri spre sud. Se pomeneşte chiar de bombe. Auzim într-adevăr explozii înăbuşite. Zvonul, fără-ndoială, este exact.

Dar mulţimea nu se înspăimîntă. Mi se pare chiar niţel înviorată. Riscul concret i se pare mai plin de sănătate decît înecul în mormanele de fiare.

He ! schema pe care-o vor făuri mai tîrziu istoricii ! Axele pe care le vor inventa ei ca să dea un sens acestui terci ! Vor lua spusa unui minis-

tru, hotărîrea unui general, discuţia membrilor unei comisii, şi vor confecţiona, din această paradă de fantome, convorbiri istorice cu responsabilităţi şi vederi cu consecinţe îndepărtate. Vor scorni acceptări, rezistenţe, pledoarii corneliene, laşităţi. Eu ştiu prea bine ce-nseamnă un minister evacuat. Hazardul mi-a îngăduit să vizitez unul dintre ele. Am înţeles imediat că un guvern, o dată ce s-a mutat, nu mai constituie un guvern. E ca un trup. Dacă o să-ncepeţi să-l mutaţi — stomacul colo, ficatul ici, maţele în altă parte, colecţia asta nu mai alcătuieşte un organism. Am trăit douăzeci de minute la Ministerul Aerului. Ei bine, un ministru exercită o acţiune asupra uşierului său ! O acţiune miraculoasă. Deoarece un fir de sonerie leagă încă ministrul de uşier. Un fir de sonerie intact. Ministrul apasă pe-un buton, şi uşierul vine.

Asta-i un succes.

— Maşina mea, cere ministrul.

Autoritatea lui se opreşte aici. Îl face pe uşier să facă exerciţii. Dar uşierul habar n-are dacă există pe pămînt un automobil de ministru. Nici un fir electric nu leagă uşierul de nici un şofer de automobil. Şoferul s-a pierdut undeva în univers. Ce pot, cei care guvernează, să ştie despre război ? Nouă ne-ar trebui, începînd de acum încolo, opt zile, într-atît de imposibile sînt legăturile, ca să declanşăm o misiune de bombardament asupra unei divizii blindate descoperite de noi. Ce ştiri poate primi un guvernămînt din ţara asta care-şi pierde măruntaiele pe drum ? Ştirile înaintează cu o viteză de douăzeci de ki-

lometri pe zi. Telefoanele sînt încurcate ori defecte, şi nu mai au puterea să transmită, în toată deplinătatea, sensurile Fiinţei care deocamdată se descompune. Guvernul e cufundat în vid : un vid polar. Din timp în timp, îi ajung la ureche chemări de-o urgenţă deznădăjduită, însă abstracte, reduse la trei linii. Cum ar putea şti responsabilii dacă zece milioane de francezi n-au şi murit de foame ? Şi chemarea aceasta a zece milioane de oameni e cuprinsă într-o frază. Trebuie o frază ca să se spună :

— Ne întîlnim la ora patru la X.

Sau :

— Se spune că zece milioane de oameni au murit.

Sau :

— Blois e în flăcări.

Sau :

— A fost găsit şoferul dumneavoastră.

Toate sînt pe acelaşi plan. Dintr-o dată. Zece milioane de oameni. Maşina. Armata din est. Civilizaţia occidentală. S-a găsit şoferul. Anglia. Pîinea. Cît e ceasul ?

Vă dau şapte litere. Sînt cele şapte litere ale *Bibliei*. Reconstituiţi-mi *Biblia* cu ele !

Istoricii vor uita realitatea. Vor născoci fiinţe gînditoare, legate cu misterioase fire de un univers exprimabil, dispunînd de temeinice vederi de ansamblu şi cumpănind hotărîri grave după cele patru reguli ale logicii carteziene. Vor separa puterile binelui de puterile răului. Eroii, de trădători. Dar aş pune o simplă întrebare :

— Trebuie, ca să trădezi, să fii răspunzător de ceva, să girezi ceva, să acţionezi asupra a ceva, să cunoşti ceva. A părea în stare de-un atare lucru ar însemna azi o dovadă de geniu. De ce nu-s decoraţi trădătorii ?

Şi mijeşte aproape peste tot, cîte puţin, pacea. Nu-i una dintre acele păci bine formulate, precis conturate, care urmează ca nişte etape noi ale istoriei războaielor clar sfîrşite prin încheieri de tratate. E vorba de-o perioadă fără nume, care e sfîrşitul a orice. Un sfîrşit care nu va mai sfîrşi să sfîrşească. E vorba de-un zmîrc unde se afundă treptat orice elan. Nu se simte apropierea unei concluzii bune sau rele. Ba chiar dimpotrivă. Se intră, puţin cîte puţin, în putrezirea unui provizorat care seamănă cu eternitatea. Nimic nu se va încheia, căci nu mai există nici un nod de care să poţi apuca ţara, aşa cum ai apuca o înecată, încleştîndu-ţi mîna în părul ei. Totul s-a desfăcut. Şi efortul cel mai patetic nu reuşeşte să înşface decît o şuviţă de păr. Pacea care vine nu-i rodul unei hotărîri luate de om. Ea se întinde în loc ca o lepră.

Acolo, sub mine, pe drumurile unde caravana se destramă, unde blindatele nemţeşti omoară ori dau de băut, este ca pe unul din acele teritorii mlăştinoase în cuprinsul cărora se confundă pămîntul cu apa. Pacea, care a şi început să se amestece cu războiul, face războiul să putrezească.

Unul din prietenii mei, Léon Werth, a auzit de-a lungul unui drum o vorbă grozavă, despre

care va povesti într-o mare carte. La stînga drumului sînt nemţii ; la dreapta, francezii. Între unii şi alţii, vîrtejul lent al exodului. Sute de femei şi de copii care se salvează cum pot din găoacea în flăcări a maşinilor lor. Şi, aşa cum un locotenent de artilerie care se află prins fără voie în îngrămădeală încearcă să puie în baterie un tun de şaptezeci şi cinci asupra căruia şi-a îndreptat tirul inamicul — şi cum inamicul nu nimereşte ţinta, dar seceră şoseaua — mamele se duc la locotenent, care, şiroind de sudoare, încăpăţînîndu-se în datoria lui de neînţeles, încearcă să salveze o poziţie care nu va dura nici douăzeci de minute (sînt doisprezece oameni cu toţii !) :

— Plecaţi ! Plecaţi ! Laşilor !

Locotenentul şi oamenii pleacă. Se izbesc mai ales de aceste probleme din timp de pace. Trebuie, desigur, ca să nu fie masacraţi pe şosea cei mici. Dar fiecare soldat care trage trebuie să tragă în spatele unui copil. Fiecare camion care înaintează, ori se căzneşte să înainteze, riscă să condamne un popor. Căci, înaintînd împotriva curentului, blochează inexorabil o şosea întreagă.

— Sînteţi nebuni ! Lăsaţi-ne să trecem ! Mor copiii !

— Noi ne batem...

— Ce vă bateţi ? Unde vă bateţi ? În trei zile, în direcţia asta, o să înaintaţi şase kilometri !

Sînt cîţiva soldaţi pierduţi de camionul lor, în drum spre o întîlnire care de ceasuri şi cea-

suri, fără-ndoială, nu mai are obiect. Dar sînt pătrunşi de datoria lor elementară :

— Ne ducem să ne batem...

— ...mai bine ne-aţi duce pe noi ! E neomenos !

Un copil urlă.

— Cît despre ăla...

Ăla nu mai ţipă. Nu-i lapte, nu-s ţipete.

— Noi ne ducem să ne batem...

Îşi repetă formula cu o stupiditate disperată.

— Dar n-o să ajungeţi niciodată să vă bateţi ! O să crăpaţi aici împreună cu noi !

— Ne ducem să ne batem...

Nu mai ştiu prea bine ce spun. Nu mai ştiu prea bine dacă se bat cu adevărat. N-au văzut niciodată inamicul. Se duc în camion către ţinte mai fugare decît mirajele. Şi nu întîlnesc decît pacea asta de putregai.

Cum dezordinea a ţintuit locului totul, au coborît din camion. Lumea se adună în jurul lor :

— Aveţi apă ?...

Împart aşadar apă.

— Pîine ?...

Împart pîinea.

— O lăsaţi să crape ?

În maşina aceea în pană, mutată în şanţ, horcăie o femeie.

O scot de-acolo. O vîră în camion.

— Şi copilul ăsta ?

E vîrît în camion şi copilul.

— Şi-aia care stă să nască ?

E vîrîtă şi-aia.

Apoi pe astalaltă, fiindcă bocește.

După o oră de cazne, camionul a fost degajat. A fost întors către sud. Va urma, tîrît de el, blocul eratic, fluviul de civili. Soldații au fost convertiți la ideea păcii. Pentru că nu găseau războiul.

Pentru că musculatura războiului este invizibilă. Pentru că lovitura pe care-o dai o prizmește un copil. Pentru că la întîlnirea cu războiul nimerești peste femei care nasc. Pentru că e la fel de zadarnic să pretinzi să comunici o informație, să primești un ordin, ori să încerci o convorbire cu Sirius. Nu mai există armată. Nu mai există decît oameni.

S-au convertit la ideea păcii. Prin forța lucrurilor, s-au schimbat în mecanici, în medici, în păzitori de turme, în brancardieri. Le repară mașinile acestor oameni oarecari, ce nu știu să-și dreagă singuri fierăria. Și soldații ăștia nu știu dacă pentru osteneala ce și-o dau sînt eroi ori sînt vrednici de curtea marțială. Nu i-ar mira de loc să fie decorați. Nici să fie aliniați lîngă un zid cu douăsprezece gloanțe în țeastă. Nici să fie demobilizați. Nimic nu i-ar mira. Au depășit de mult limitele mirării.

E un imens terci, în care nici un ordin, nici o mișcare, nici o știre, nici o undă de orice-ar fi nu se poate propaga mai departe de trei kilometri. Și, așa cum satele se prăbușesc unul după altul în canalul colector, la fel și aceste camioane militare, absorbite de pace, se convertesc unul după altul la gîndul păcii. Mănunchiurile acestea de oameni, care ar fi accep-

tat fără să clintească moartea — dar nu li se pune problema să moară — acceptă datoriile pe care le întîlnesc în cale, şi repară huluba asta de căruţă hodorogită, în care trei călugăriţe au încărcat pentru Dumnezeu ştie ce pelerinaj, către Dumnezeu ştie ce refugiu din poveşti cu zîne, doisprezece copilaşi ameninţaţi de moarte.

Ca şi Alias cînd îşi vîra revolverul la loc în buzunar, nu-i voi judeca pe soldaţii care se lasă păgubaşi de război. Care-i oare adierea ce i-ar însufleţi ? Dincotro vine unda ce-ar fi să-i mişte ? Unde-i chipul ce i-ar uni ? Nu ştiu altceva despre restul lumii decît zvonurile totdeauna năuce care, încolţite la trei-patru kilometri mai departe pe drum, sub formă de caraghioase ipoteze, au luat — propagîndu-se încetinel de-a lungul ăstor trei kilometri de terci — un caracter afirmativ : „Statele Unite au intrat în război. Papa s-a sinucis ! Avioanele ruseşti au incendiat Berlinul. Armistiţiul e semnat de trei zile. Hitler a debarcat în Anglia."

Nu există nici un păstor pentru femei sau pentru copii, dar nici pentru bărbaţi nu există. Generalul ajunge pînă la ordonanţă. Ministrul îşi ajunge uşierul. Şi poate că izbîndeşte să-l preschimbe, datorită elocvenţei. Alias îşi ajunge echipajele. Şi-i poate face pe oamenii echipajelor să-şi dea viaţa. Sergentul camionului militar ajunge pînă la cei doisprezece oameni care ţin de el. Dar e cu neputinţă să se sudeze de orice altceva. Presupunînd că un şef genial, în stare printr-o minune de-o privire de ansamblu,

concepe un plan susceptibil să ne salveze, acest şef nu va dispune, ca să se manifeste, decît de-un fir de sonerie lung de douăzeci de metri. Iar ca masă de manevră, ca să învingă, va dispune de uşier, dacă mai vieţuieşte cumva un uşier la celălalt capăt al firului.

Cînd merg la întîmplare pe drumuri soldaţii ăştia risipiţi care fac parte din unităţile dislocate, oamenii ăştia care nu mai sînt decît nişte şomeri ai războiului, ei nu înfăţişează acea disperare care se spune că ar fi specifică învinsului patriot. Ei doresc în chip nedesluşit pacea — e adevărat. Dar, în ochii lor, pacea nu reprezintă altceva decît sfîrşitul acestei confuziuni fără nume, şi întoarcerea la o identitate, fie ea dintre cele mai umile. Cutare, fost cizmar, visează că bătea cuie. Bătînd cuie, făurea lumea.

Şi dacă merg drept înaintea lor, e datorită efectului incoerenţei generale care-i desparte pe unii de alţii, iar nu groazei de moarte. Nu le e groază de nimic : sînt goliţi pe dinăuntru.

XVII

Există o lege fundamentală : nu te schimbi cît ai clipi din învins în învingător. Cînd se vorbeşte de-o armată care mai întîi dă îndărăt, apoi rezistă, e doar un fel de a vorbi prescurtat, căci trupele care au dat îndărăt şi cele care

acum se luptă nu sînt aceleaşi. Armata care dădea înapoi nu mai era o armată. Nu doară că oamenii aceştia ar fi nevrednici să învingă, ci pentru că o retragere distruge toate legăturile, şi materiale şi spirituale, care unesc oamenii între ei. Grămezii de soldaţi pe care-o laşi să se strecoare către spate îi substitui aşadar rezerve noi, care au structura unui organism. Ele blochează duşmanul. Cît despre fugari, îi culegi ca să-i replămădeşti în chip de armată. Dacă nu-s de loc rezerve de aruncat în foc, prima retragere este ireparabilă.

Doar biruinţa ne leagă. Înfrîngerea nu numai că separă om de om, dar îl împarte însuşi pe om. Dacă fugarii nu plîng Franţa care se prăbuşeşte, asta se datorează faptului că sînt învinşi. Că Franţa e înfrîntă, nu de jur împrejurul lor, ci într-înşii. A plînge Franţa ar însemna să fii învingător.

Tuturor celor care încă mai rezistă, ca şi celor care nu mai rezistă, chipul Franţei înfrînte nu li se va arăta decît mai tîrziu, în ceasurile de tăcere. Azi fiecare se iroseşte protestînd împotriva unui amănunt vulgar care se răzvrăteşte ori se defectează — împotriva unui camion în pană, împotriva unui drum devenit incirculabil, unei manivele care se înţepeneşte, a absurdităţii unei misiuni. Semnul prăbuşirii este că misiunea devine absurdă. Că devine absurd însuşi actul care se împotriveşte prăbuşirii. Căci totul se revoltă împotriva sa însuşi. Nu plîngi dezastrul universal, ci obiectul de care eşti răspunzător, singurul tan-

gibil şi care se strică. Franţa care se prăbuşeşte nu mai e decît un noian de bucăţi disparate, dintre care nici una nu are chip ; nici misiunea aceasta, nici camionul acesta, nici drumul acesta, nici porcăria asta de manivelă.

Desigur, o prăbuşire e un spectacol trist. Oamenii josnici se arată josnici cu acest prilej. Jefuitorii se dovedesc jefuitori. Instituţiile se destramă. Îmbuibate cu amărăciune şi oboseală, trupele se descompun şi ajung la absurditate. Toate aceste efecte sînt implicate într-o înfrîngere, precum ciuma implică bubonul. Dar iubitei, dacă o striveşte un camion, te apuci să-i critici urîţenia ?

Înfăţişarea de vinovaţi pe care ea o dă victimelor sale, iată nedreptatea înfrîngerii. Sacrificiile, austerităţile în împlinirea datoriei, asprimile faţă de sine, vigilenţele de care Dumnezeul care hotărăşte soarta bătăliilor n-a ţinut seama — cum le-ar putea înfăţişa oare înfrîngerea ? Cum ar putea ea arăta iubirea ? Înfrîngerea arată şefii fără putere, oamenii claie peste grămadă, mulţimile pasive. A existat adesea carenţă adevărată, dar ce însemnă această carenţă ? Era de-ajuns să circule zvonul unui reviriment rusesc ori că au intervenit americanii pentru ca oamenii să se transfigureze. Pentru ca vestea să-i lege într-o nădejde comună. Un asemenea zvon, de fiecare dată, a purificat totul, ca adierea unui vînt marin. Nu trebuie judecată Franţa după efectele zdrobirii.

Franţa trebuie judecată după consimţămîntul ei la sacrificiu. Franţa a acceptat războiul împotriva adevărului logicienilor. Ei ne ziceau : „Sînt opt-

zeci de milioane de nemţi. Nu putem făuri într-un an cele patruzeci de milioane de francezi care ne lipsesc. Nu putem preschimba pămîntul nostru cu grîu în pămînt cu cărbune. Nu putem nădăjdui în ajutorul Statelor Unite. De ce nemţii, pretinzînd Danzig-ul, ne-ar impune datoria nu de-a salva Danzig-ul, asta-i cu neputinţă, ci de-a ne sinucide ca să evităm ruşinea ? Ce ruşine este de a avea un pămînt care dă mai mult grîu decît maşini, şi să fii unul contra doi ? De ce ruşinea ar apăsa asupra noastră, şi nu asupra lumii ?" Aveau dreptate. Război, pentru noi, însemna dezastru. Dar, ca să evite o înfrîngere, trebuia oare Franţa să refuze războiul ? Nu cred. Din instinct, Franţa judeca la fel, de vreme ce asemenea avertismente n-au înturnat-o de la acest război. La noi Spiritul a fost mai tare decît Inteligenţa.

Viaţa, totdeauna, sfarmă formulele. Înfrîngerea poate să se dovedească singura cale spre reînviere, în pofida tuturor urîciunilor sale. Ştiu, fără îndoială, că pentru a face un arbore, osîndim un grăunte să putrezească. Primul act de rezistenţă, dacă survine prea tîrziu, e totdeauna săvîrşit în pierdere. Dar el e deşteptarea la rezistenţă. Ca dintr-un grăunte, din el poate că va creşte un arbore.

Franţa şi-a jucat rolul. Acesta însemna pentru ea să se ofere zdrobirii, de vreme ce lumea arbitra fără să colaboreze şi fără să lupte, şi însemna să se vadă pentru o vreme îngropată în tăcere. Cînd dai asaltul, există în mod necesar oameni care merg în frunte. Ei mor mai tot-

deauna. Dar trebuie, pentru ca să existe asaltul, să moară cei din frunte.

Acesta-i rolul care ne-a revenit, fiindcă am acceptat fără iluzii să punem un soldat în faţa a trei soldaţi şi să-i opunem pe agricultorii noştri unor muncitori ! Refuz să fiu judecat după sluţeniile prăbuşirii ! Oare cel care acceptă să se preschimbe în torţă, în timp ce zboară, fi-va judecat după umflăturile pricinuite de arsuri ? Şi acela nici vorbă că se va sluţi.

XVIII

Şi totuşi, acest război, înafara sensului spiritual care ni-l făcea trebuitor, ni s-a părut, sub aspectul execuţiei, un război ciudat. Nu mi-a fost ruşine de vorba asta niciodată. Abia declaraserăm război, că, nefiind în stare să atacăm, începeam a aştepta să se binevoiască a ne nimici !

S-a făcut.

Aveam la dispoziţie snopi de grîu ca să învingem tancuri. Snopii de grîu n-au fost la înălţime. Şi astăzi nimicirea e fapt împlinit. Nu mai există nici armată, nici rezerve, nici legături, nici materiale.

Totuşi, îmi continui zborul cu o imperturbabilă seriozitate. Plonjez către armata germană cu opt sute de kilometri pe oră şi cu trei mii cinci sute treizeci de turaţii pe minut. Pentru ce ? Auzi vorbă ! Ca s-o sperii ! Ca să evacueze teritoriul !

De vreme ce informaţiile dorite de noi sînt inutile, misiunea asta nu poate avea alt scop.

Ciudat război !

Exagerez, de altminteri. Am pierdut mult din altitudine. Comenzile şi manetele s-au dezgheţat. Am reluat, o dată cu zborul orizontal, viteza normală. Mă reped spre armata germană cu cinci sute treizeci de kilometri pe oră numai şi cu două mii două sute de turaţii pe minut. E păcat. Voi speria-o cu mult mai puţin.

Reproşa-ni-se-va că-i spunem acestui război un război ciudat !

Cei ce spun acestui război „un război ciudat" sîntem noi ! Măcar să-l găsim ciudat. Avem dreptul să glumim cum ne place, fiindcă toate sacrificiile le luăm pe seama noastră. Am dreptul să şăgui cu moartea mea, dacă şaga mă amuză. Dutertre — de asemenea. Am dreptul să savurez paradoxurile. Căci pentru ce mai ard încă satele acelea ? De ce e aruncată claie peste grămadă, pe caldarîm, populaţia ? De ce, cu o convingere de neclintit, ne repezim către un abator automat ?

Am toate drepturile, căci în clipa asta ştiu perfect ce fac. Accept moartea. Nu riscul îl accept. Nu lupta o accept. Ci moartea. Am învăţat un mare adevăr. Războiul nu-i acceptarea riscului. Nu-i acceptarea luptei. E, în anumite ore, pentru cel ce luptă, acceptarea pură şi simplă a morţii.

Zilele acestea, în clipa cînd opinia publică străină judeca drept insuficiente sacrificiile noastre, m-am întrebat, privind cum pleacă şi sînt ni-

micite echipajele : „Cărui lucru ne dăruim, care încă ne mai răsplăteşte ?"

Căci murim. Căci o sută cincizeci de mii de francezi au şi murit de cincisprezece zile încoace. Poate că morţii aceştia nu dovedesc o rezistenţă extraordinară. Eu nu preamăresc nicidecum o extraordinară rezistenţă. E imposibil. Dar există mănunchiuri de infanterişti care se lasă masacraţi într-o fermă ce nu poate fi apărată. Există escadrile de aviaţie care se topesc aşa cum se topeşte ceara pe care-o azvîrli în foc.

Noi, bunăoară, cei din Escadrila 2/33, pentru ce oare acceptăm încă să murim? Ca să ne cinstească lumea ? Dar cinstirea implică existenţa unui judecător. Care dintre noi acordă, indiferent cui, dreptul de a judeca ? Luptăm în numele unei cauze pe care o socotim o cauză comună. Libertatea, nu numai a Franţei, ci a omenirii întregi se află în joc : socotim prea confortabil postul de arbitru. Noi sîntem cei care-i judecăm pe arbitri. Cei din Escadrila 2/33 îi judecă pe arbitri. Să nu se vină să ni se spună, nouă care plecăm în foc fără a crîcni, cu o şansă de întoarcere de unu la trei (cînd misiunea e uşoară) — şi nici celor din alte Escadrile — nici cumva acelui prieten căruia o schijă de obuz i-a distrus faţa şi care astfel a renunţat pe viaţă să mai tulbure vreo femeie, frustrat de-un drept fundamental aşa cum eşti frustrat de el în dosul zidurilor unei închisori, temeinic adăpostit în propria-i urîţenie, temeinic înfipt în virtutea lui, în dosul meterezelor urîţeniei sale, să nu se vină să ni se spună că ne judecă spectatorii ! Pentru spectatori trăiesc to-

readorii ; noi nu sîntem toreadori. Dacă i s-ar afirma lui Hochedé : „Trebuie să pleci, fiindcă martorii se uită la tine", Hochedé ar răspunde : „Greşiţi. Eu, Hochedé, mă uit la martori..."

Căci, după toate cele, de ce încă ne mai luptăm ? Pentru Democraţie ? Dacă murim pentru Democraţie, înseamnă că sîntem solidari cu democraţiile. Să se lupte prin urmare alături de noi ! Dar cea mai puternică, cea care singură ne-ar fi putut salva, s-a dat ieri şi se dă şi azi înapoi. Mă rog. E dreptul ei. Dar ne dă astfel de înţeles că noi ne luptăm numai pentru interesele noastre. Dar ştim prea bine că totul e pierdut. Atunci, de ce mai murim încă ?

Din deznădejde ? Dar nu există de loc deznădejde ! Nu ştiţi absolut nimic despre o înfrîngere, dacă vă aşteptaţi să găsiţi în ea deznădejde.

Există un adevăr mai înalt decît enunţările inteligenţei. Ceva trece prin noi şi ne conduce, la care mă supun fără a-l putea pricepe încă. Un arbore n-are limbaj. Ne tragem dintr-un arbore. Sînt adevăruri evidente, cu toate că neformulabile. Nu mor nicidecum ca să mă împotrivesc invaziei, căci nu există nici un soi de adăpost unde să mă pot retrage împreună cu cei care mi-s dragi. Nu mor ca să salvez o onoare pe care refuz a o considera că este în joc : îi refuz pe judecători. Şi nu mor nici de deznădejde. Căci în timpul ăsta, Dutertre, care cercetează harta, după ce a calculat că Arras-ul e aşezat acolo, undeva, la o sută şaptezeci şi cinci, îmi

va spune — simt — mai înainte de-a se fi scurs treizeci de secunde :

— Direcţia spre o sută şaptezeci şi cinci, domnule căpitan...

Şi eu mă voi supune.

XIX

— O sută şaptezeci şi doi.

— Înţeles. O sută şaptezeci şi doi.

Fie şi o sută şaptezeci şi doi. Epitaf : „A menţinut corect o sută şaptezeci şi doi la busolă". Cît timp va dura sfidarea aceasta bizară ? Zbor la şapte sute cincizeci de metri altitudine, sub un plafon de nori grei. Dacă m-aş înălţa cu treizeci de metri, Dutertre ar orbi. Sîntem nevoiţi să rămînem vizibili şi să oferim astfel tirului german o ţintă ca pentru şcolari. Şapte sute de metri este o altitudine interzisă. Serveşti drept punct de reper unui cîmp întreg. Atragi tirul unei întregi armate. Eşti accesibil tuturor calibrelor. Rămîi o veşnicie în cîmpul de tragere al fiecărei arme. Asta nu mai e tir, e bătaie cu bîta. Ca şi cum ai desfide o mie de bîte că-s în stare să dea jos o nucă.

Am studiat bine problema : de folosirea paraşutei nici nu poate fi vorba. Cînd, avariat, avionul se va rostogoli spre pămînt, simpla deschidere a trapei de ieşire va cere mai mult timp decît ţine însăşi prăbuşirea. Deschiderea aceasta cere să în-

vîrţi de şapte ori o manivelă greoaie. Mai mult, în plină viteză, trapa se deformează şi nu mai vrea să alunece.

Asta-i. Trebuia să înghiţim odată şi odată doctoria ! Ceremonialul nu-i complicat : menţin compasul la o sută şaptezeci şi doi. Rău am făcut că am îmbătrînit. Iată. Eram atît de fericit în copilărie. O spun, dar este oare adevărat ? Mergeam şi în vestibul cu o sută şaptezeci şi doi la compas. Din pricina unchilor.

Acum devine dulce copilăria. Nu numai copilăria, ci toată viaţa lăsată în urmă. O văd, ca pe-o cîmpie, în perspectiva ei...

Şi mi se pare că-s unul şi acelaşi. Ceea ce simt, am ştiut din totdeauna. Bucuriile sau tristeţile mele şi-au schimbat fără îndoială obiectul, dar sentimentele au rămas aceleaşi. Tot aşa eram de fericit sau de nenorocit. Eram pedepsit sau iertat. Lucram cu sîrg. Lucram prost. După zi...

Cea mai veche amintire ? Aveam o guvernantă din Tirol pe care o chema Paula. Dar nu e nici măcar o amintire : este amintirea unei amintiri. Paula, cînd eram eu de cinci ani, în vestibulul meu, nu mai era decît o legendă. Timp de ani de zile mama ne-a spus, ori de cîte ori venea Anul Nou : „A sosit o scrisoare de la Paula !" Era, pentru noi copiii, o mare bucurie. Totuşi, de ce eram fericiţi ? Nici unul dintre noi nu-şi amintea de Paula. Se întorsese în Tirolul ei. Aşadar în casa ei din Tirol. Un fel de căsuţă-barometru, pierdută în omăt. Şi Paula se ivea la poartă, în zilele cu soare, precum se întîmpla la porţile tuturor căsuţelor-barometru.

— E drăguță Paula ?
— Încîntătoare.
— E deseori vreme frumoasă în Tirol ?
— Totdeauna.
Era totdeauna vreme frumoasă în Tirol. Căsuța-barometru o împingea pe Paula foarte departe, afară, pe peluza ei de zăpadă. Cînd am învățat să scriu, am fost pus să-i scriu o scrisoare Paulei. I-am scris : „Dragă Paula, sînt foarte bucuros că-ți scriu..." Semăna oarecum a rugăciune, fiindcă n-o cunoșteam...
— O sută șaptezeci și patru.
— Am înțeles. O sută șaptezeci și patru.
Fie și o sută șaptezeci și patru. Va trebui să modific epitaful. E curios cum, dintr-o dată, viața s-a adunat laolaltă. Mi-am făcut bagajul de amintiri. Ele nu vor mai servi niciodată la nimic. Și nimănui. Îmi aduc aminte de o mare iubire. Mama ne spunea : „Paula scrie să vă îmbrățișez pe toți din partea ei..." Și mama ne săruta pe toți din partea Paulei.
— Paula știe că am crescut ?
— Sigur că da. Știe.
Paula știa tot.
— Domnule căpitan, au început să tragă.
Paula, trag în mine ! Mi-arunc o privire spre altimetru : șase sute cincizeci de metri. Norii sînt la șapte sute de metri. Bun. N-am încotro. Dar, sub norul meu, lumea nu e negricioasă, cum gîndeam c-o presimt : e albastră. Minunat de albastră. E ceasul amurgului, iar cîmpia e albastră. Pe alocuri plouă. Albastră de ploaie...
— O sută șaizeci și opt.

— Înţeles. O sută şaizeci şi opt.

Fie şi o sută şaizeci şi opt. Drumul către veşnicie face multe meandre... Dar cît îmi pare de liniştit drumul ăsta! Lumea seamănă cu o livadă. Adineauri se arătase ca o epură de seacă. Totul îmi părea inuman. Zbor însă în jos, ca într-un soi de intimitate. Se văd copaci răzleţi ori strînşi în pîlcuri mici. Şi-i întîlneşti. Şi cîmpii verzi de asemeni. Şi case cu olane roşii şi cu cîte cineva în faţa porţii. Şi frumoase ploi albastre de jur împrejur. Paula, pe o vreme ca asta, fără-ndoială, ne-ar fi dus iute acasă...

— O sută şaptezeci şi cinci.

Epitaful meu îşi pierde mult din bărbăteasca-i nobleţe: „A menţinut o sută şaptezeci şi doi, o sută şaptezeci şi patru, o sută şaizeci şi opt, o sută şaptezeci şi cinci..." Apar mai curînd schimbător. Iată! Îmi tuşeşte motorul! Se răceşte. Închid deschizăturile capotei. Bun. Dat fiind că e timpul să deschid rezervorul suplimentar, trag de pîrghie. N-am uitat oare nimic? Arunc o privire către presiunea uleiului. Totu-i în ordine.

— Domnule căpitan, începe să se strice vremea...

Auzi, Paula? Începe să se strice vremea. Şi totuşi nu pot să nu mă mir de albastrul serii. E atît de extraordinar! Culoarea aceasta-i atît de adîncă. Şi pomii aceştia fructiferi, poate pruni, care defilează. Am intrat în această privelişte. S-a zis cu vitrinele! Sînt un vagabond care a sărit zidul. Merg cu paşi mari prin lucerna jilavă şi fur prune. Paula, e un război ciudat. E

un război melancolic şi cu desăvîrşire albastru! M-am rătăcit puţin. Am descoperit locul acesta straniu îmbătrînind... O, nu, nu mi-e frică. E puţin trist, şi-atîta tot.

— În zigzag, căpitane!

— Asta-i un joc nou, Paula! O lovitură de picior la dreapta, o lovitură de picior la stînga — şi derutezi tirul. Cînd cădeam, îmi făceam cucuie. Mi le îngrijeai, fireşte, cu comprese de arnică. Grozav o să mai am nevoie de arnică. Ştii, cu toate acestea... albastrul serii e minunat!

Am văzut acolo, în faţă, trei scînteieri de lance divergente. Trei lungi tije verticale şi lucioase. Urme de gloanţe luminoase. Ori de obuze luminoase de calibru mic. Totul cufundat în auriu. Am văzut, deodată, în albastrul serii, zvîcnind strălucirea acestui candelabru cu trei braţe...

— Căpitane! Din stînga trag foarte tare! Luaţi-o pieziş!

Lovitură de picior.

— A, se-nteţeşte...

Poate...

Se-nteţeşte, dar mă aflu înlăuntrul lucrurilor. Dispun de toate amintirile mele şi de toate proviziile ce mi-am făcut, de toate dragostele mele. Dispun de copilăria mea care se pierde, ca o rădăcină, în noapte. Mi-am început viaţa cu melancolia unei amintiri... Se înteţeşte, dar nu recunosc nimic în mine din ceea ce credeam că voi simţi în faţa acestor lovituri de gheare alcătuite din stele căzătoare.

Sînt într-o ţară ce-mi înduioşează inima. E sfîrşit de zi. Apar fîşii mari de lumină, la stînga, între furtuni care construiesc ochiuri de vitralii. Aproape că pipăi cu mîna, la doi paşi de mine, toate lucrurile care sînt bune. Există acolo pruni cu prune. Pămîntul are miros de pămînt. Trebuie să fie plăcut să umbli printre pămînturi jilave. Ştii, Paula, înaintez încet, legănîndu-mă în stînga şi-n dreapta ca un car cu fîn. Socoţi că e rapid un avion... fireşte, cînd te gîndeşti! Dar dacă uiţi de maşină, dacă priveşti, atunci te plimbi pur şi simplu pe cîmpii...

— Arras...

Da. Foarte departe în faţă. Dar Arras-ul nu-i un oraş. Arras-ul nu-i altceva decît un fitil roşu pe un fond albastru-închis. Pe un fundal de furtună. Căci, hotărît lucru, la stînga şi-n faţă se pregăteşte o furtună mare. Apusul nu poate explica semiîntunericul ăsta. Ca să cearnă o lumină atît de întunecată ar trebui mari îngrămădiri de nori...

Flăcările Arras-ului s-au învîlvorat. Nu-s flăcări de incendiu. Un incendiu se lărgeşte ca un şancru, avînd jur împrejur doar o margine de carne vie. Dar fitilul ăsta roşu, alimentat permanent, e al unei lămpi niţel fumegînde. E o flacără lipsită de nervozitate, sigură de ea că n-o să se curme, temeinic ridicată din grosul rezervelor sale de ulei. O simt plămădită dintr-o carne compactă, aproape apăsătoare, pe care uneori vîntul o mişcă de parcă ar apleca un copac. Aşa... un copac. Copacul acesta a prins în păienjenişul rădăcinilor sale Arras-ul. Şi toate

sucurile Arras-ului, toate proviziile Arras-ului, toate comorile Arras-ului, preschimbate în sevă, urcă să hrănească arborele.

Văd cum flacăra asta, uneori prea grea, se clatină ba la dreapta, ba la stînga, scuipă un fum și mai negru, apoi se reîncheagă din nou. Dar tot nu deslușesc orașul. Întreg războiul se rezumă la această lumină. Dutertre spune că situația se agravează. El observă din față mai bine decît mine. Mă surprinde totuși mai întîi un soi de indulgență ; cîmpia asta veninoasă azvîrle puține stele.

Da, dar...

Știi, Paula, în poveștile cu zîne din copilărie, cavalerul — trecînd prin încercări grozave — călătorea către un castel misterios și fermecat. Urca munți de gheață. Sărea peste prăpăstii, dejuca trădări. În sfîrșit, castelul se ivea în mijlocul unei cîmpii albastre, ușoare la galop, ca o peluză. El se și vedea învingător... Ah ! Paula, nu poți să-l înșeli pe cel ce are experiența poveștilor cu zîne ! Asta era întotdeauna cel mai greu...

Alerg astfel înspre castelul meu de foc, prin albastrul serii, la fel ca odinioară... Ai plecat de la noi prea curînd ca să ne poți ști jocurile, habar n-ai de „cavalerul Aklin". Era un joc născocit de noi, căci disprețuiam jocurile altora. Se juca în zilele furtunoase, cînd, după primele fulgere, simțeam — duși de izul pe care-l au lucrurile și de freamătul dintr-o dată stîrnit al frunzelor — că norul era gata să crape. Atunci, pentru o clipă, grosimea crengilor se preschimba în mușchi

murmurător şi uşure. Era semnalul... nimic nu ne mai putea opri!

Plecam din adîncurile parcului spre casă, în largul peluzelor, gonind de sta să ne iasă inima din piept. Primii stropi din potopul furtunii sînt stropi grei şi rari. Întîiul atins de ploaie se dădea bătut. Apoi al doilea. Apoi al treilea. Pe urmă ceilalţi. Ultimul supravieţuitor se învedera astfel ocrotitul zeilor, invulnerabilul! El avea dreptul, pînă la viitoarea furtună, să se cheme „cavalerul Aklin".

Era de fiece dată, în cîteva clipe, o hecatombă de copii...

Şi încă mă joc de-a cavalerul Aklin. Către castelul meu de foc alerg încet, gata să-mi iasă inima din piept.

Dar iată că:

— Ah! Căpitane! N-am văzut niciodată aşa ceva...

Nici eu n-am văzut niciodată aşa ceva. Nu mai sînt invulnerabil. O! Nu ştiam că purtam în mine nădejdea...

XX

În ciuda celor şapte sute de metri, speram. În ciuda parcurilor de tancuri, în ciuda flăcării din Arras, speram. Speram cu disperare. Mă înapoiam în memorie, pînă în străfundurile copilăriei, ca să regăsesc sentimentul ocrotirii atot-

puternice. Pentru oameni nu există ocrotire. Odată ajuns om, eşti abandonat... Dar cine poate ceva împotriva unui băieţel pe care o Paulă atotputernică îl ţine strîns de mînă ? Paulo, m-am folosit de umbra ta ca de un scut...

Am folosit toate trucurile. Cînd Dutertre mi-a spus : „Se înteţeşte..." m-am folosit, ca să continui să sper, de însăşi acea ameninţare. Eram în război : trebuia aşadar ca războiul să-şi arate chipul. El se reducea, revelîndu-se, la cîteva dîre de lumină. „Asta-i, aşadar, acea vestită primejdie de moarte de deasupra Arras-ului ? Mor de rîs..."

Condamnatul şi-a închipuit călăul ca pe-un foarte palid robot. Şi i se înfăţişează înaintea ochilor un oarecare om de treabă, care ştie să strănute şi chiar să surîdă. Condamnatul se agaţă de surîsul acela ca de un drum spre eliberare... Şi nu-i decît fantoma unui drum. Călăul, cu tot strănutul său, îi va reteza capul. Dar cum să dai cu tifla nădejdii ?

Cum nu m-aş fi minţit pe mine însumi cu privire la felul în care am fost întîmpinat, de vreme ce toate păreau calde şi rustice, de vreme ce luceau aşa de îmbietor olanele umede şi ţiglele, de vreme ce nimic nu se schimba de la o clipă la alta, şi nici nu părea că avea să se schimbe ? De vreme ce noi nu mai eram — Dutertre, mitraliorul şi cu mine — decît trei oameni în trecere peste cîmpuri, care se-ntoarnă încet acasă fără să trebuiască să-şi ridice prea mult gulerele, căci în realitate nu plouă de loc. De vreme ce în inima liniilor nemţeşti nimic nu părea să merite într-adevăr să fie povestit şi nu exista nici-

decum vreun motiv puternic pentru ca mai departe războiul să fie altcum. De vreme ce părea că duşmanul s-a împrăştiat şi e ca şi topit în imensitatea ţarinelor, cîte un soldat poate de fiecare casă, un soldat poate de fiece copac, dintre care unul — din cînd în cînd — amintindu-şi de război, trage. Îi împuiaseră capul cu consemnul : „Ai să tragi în avioane..." Consemnul se-mpletea cu visul. Îşi trăgea cele trei gloanţe, fără să creadă prea mult în ele. Am vînat şi eu raţe, seara, de care puţin îmi păsa dacă plimbarea le era oarecum plăcută. Trăgeam în ele vorbind de altceva : asta nu le deranja cîtuşi de puţin...

Vezi atît de bine ceea ce ai vrea să vezi : soldatul ăla m-a luat la ochi, fără convingere, şi nu mă nimereşte. Ceilalţi nu se amestecă. Cei care sînt în stare să administreze o lovitură gravă respiră, poate, în clipa asta, cu plăcere, mireasma serii, ori îşi aprind ţigări, ori sfîrşesc de spus cîte-o glumă — şi nu se amestecă. Alţii, în satul unde-au fost cantonaţi, îşi întind poate gamela să li se toarne ciorba. Un huruit se trezeşte şi moare. O fi prieten sau duşman ? N-au timp să-l desluşească ; îşi veghează gamela cum se umple : nu se amestecă. Iar eu încerc să străbat, cu mîinile în buzunar, fluierînd, şi cu un aer cît mai firesc posibil, grădina prin care nu e voie să intre cei care se plimbă, dar ai cărei paznici se lasă unul în seama altuia — nu se amestecă...

Sînt atît de vulnerabil ! Însă slăbiciunea mea le e o capcană : „De ce să vă agitaţi ? O să-l doborîm puţin mai încolo..." E evident ! „Du-te,

o să aibă alţii grijă de tine... !" Fiecare aruncă în spatele altuia corvoada, ca să nu-şi piardă rîndul la ciorbă, ca să nu întrerupă o glumă, sau doar fiindcă le place vîntul serii. Profit astfel de neglijenţa lor, îmi găsesc scăparea mulţumită clipei în care războiul îi sleieşte pe toţi, pe toţi deodată, ca din întîmplare — şi de ce nu ? Şi încep vag să sper că din om în om, din pluton în pluton, din sat în sat, voi ajunge să termin cu bine. La urma urmei, nu sîntem decît un avion trecînd seara... asta nici nu te face să ridici capul !

Desigur, nădăjduiam să mă întorc. Dar ştiam totodată că o să se întîmple ceva. Eşti condamnat la ispăşire, dar temniţa care te ţine închis e încă mută. Te agăţi de tăcerea aceasta. Fiecare clipă seamănă cu cea dinainte. Nu există nici un motiv absolut ca viitoarea clipă să schimbe lumea. O astfel de muncă e prea anevoioasă pentru ea. Fiecare clipă, una după alta, salvează tăcerea. Tăcerea a şi început să pară eternă... Dar pasul celui despre care ştiu bine că va veni se face auzit.

Ceva în peisaj s-a rupt chiar acum. Astfel, buturuga ce părea stinsă pocneşte deodată şi sloboade o puzderie de scîntei. Datorită cărui mister întreagă această cîmpie freamătă în aceeaşi clipă ? Copacii, odată venită primăvara, îşi slobozesc seminţele în văzduh. Oare pentru ce deodată o primăvară a armelor ? De ce acest

potop luminos care urcă spre noi şi se dovedeste — dintr-o dată — universal ?

Senzaţia pe care o simt mai întîi este că am fost lipsit de prudenţă. Eu am făcut să se strice totul. Ajunge cîteodată o clipire, un gest, cînd echilibrul e din cale-afară de precar ! Un alpinist tuşeşte şi a stîrnit avalanşa. Şi acum, că a stîrnit-o, totul s-a încheiat.

Am umblat greoi prin balta cea albastră, deja năpădită de întuneric. Am tot clătinat lichidul ăsta liniştit, şi iată-l împroşcînd spre noi zeci de mii de bule de aer.

Un popor de scamatori a intrat în horă. Un popor de scamatori îşi înşiruie către noi, cu zecile de mii, proiectilele sale. Acestea, din lipsa de variaţie unghiulară, ne par mai întîi nemişcate, dar, asemeni bilelor pe care arta scamatorului nu le azvîrle, ci le eliberează, îşi încep încet urcuşul. Văd lacrimi de lumină curgînd către mine prin uleiul tăcerii. Al acelei tăceri care scaldă jocul scamatorilor.

Fiecare rafală de mitralieră sau de tun cu tragere rapidă debitează, cu sutele, obuze ori gloanţe fosforescente, care se înşiruie ca boabele de mătănii. O mie de mătănii elastice se alungesc spre noi, se întind să se rupă şi trosnesc la înălţimea noastră.

Într-adevăr, văzute piezis, proiectilele care nu ne-au atins vădesc, în trecerea lor tangenţială, o ameţitoare viteză. Lacrimile se preschimbă în fulgere. Şi iată că mă descopăr înecat într-o holdă de traiectorii de culoarea spicelor de grîu. Iată-mă-s centrul unui des hăţiş de lovituri de

lăncii. Iată-mă amenințat de nu știu ce amețitoare lucrătură cu acul. Toată cîmpia s-a legat de mine și țese în jurul meu o rețea fulgerătoare de linii de aur.

A ! Cînd mă plec spre pămînt, descopăr aceste etaje de bule luminoase care suie cu încetineala maramelor de ceață. Descopăr acel lent vîrtej de semințe : astfel zboară pleava bobului de grîu cînd îl treieri ! Dar cînd privesc orizontal, nu mai există jerbe de lance ! Se trage ? Nicidecum ! Sînt atacat cu arme albe ! Nu văd decît săbii de lumină ! Mă simt... Nu-i vorba de primejdie ! Mă orbește luxul în care mă scald !

— A !

Am decolat cu douăzeci de centimetri de pe scaunul meu. A fost ca o izbitură de berbece în avion. S-a rupt, s-a pulverizat... ba nu... ba nu... Îl simt că încă răspunde comenzilor. Nu-i decît prima lovitură dintr-un potop de lovituri. Totuși, n-am observat explozii. Fumul exploziilor se confundă, fără îndoială, cu solul întunecat : ridic ochii și privesc.

Spectacolul acesta e fără apel.

XXI

Aplecat înspre pămînt, nu băgasem de seamă spațiul gol care, puțin cîte puțin, s-a lărgit între mine și nori. Trasoarele zvîrleau o lumină de

grîu : cum puteam şti că, în culmea ascensiunii lor, împărţeau — aşa cum se împlîntă cuiele : unul cîte unul — materialele acestea întunecate ? Le descopăr deja strîngîndu-se în piramide ameţitoare, care se îndreaptă înapoi cu încetineala banchizelor. La scara unor asemenea perspective, am senzaţia că stau nemişcat.

Ştiu bine că alcătuirile acestea, de-abia înălţate, şi-au şi irosit puterea. Fiecare dintre aceşti fulgi n-a avut decît vreme de-o sutime de secundă drept de viaţă şi de moarte. Dar m-au înconjurat pe furiş. Ivirea lor face dintr-o dată să-mi apese pe ceafă greutatea unei nemaipomenite mustrări.

Acest şir de explozii surde, al căror zgomot este acoperit de uruitul motoarelor, îmi impune iluzia unei tăceri extraordinare. Nu simt nimic. Golul aşteptării se scobeşte în mine, ca şi cum s-ar delibera.

Gîndesc... gîndesc totuşi : „Trag prea sus !" şi-mi răstorn capul ca să văd basculînd spre spate, în silă parcă, un trib de vulturi. Ăştia renunţă. Dar tot n-am ce nădăjdui.

Armele care nu ne-au atins îşi reglează tirul. Zidul de explozii se realcătuie la înălţimea noastră. Fiecare cuib de foc, în cîteva clipe, îşi înalţă piramida de explozii pe care — odată depăşită — o părăseşte numaidecît, ca s-o clădească altundeva. Tirul nu ne caută : ne include.

— Dutertre, departe încă ?

— ...dacă putem dura încă trei minute, terminăm... dar...

— Poate trecem...

— Exclus !

Negrul ăsta cenuşiu, negrul ăsta de zdrenţe zvîrlite claie peste grămadă e sinistru. Era albastră cîmpia. Imens de albastră. Albastră ca adîncul mării...

Cît mai pot nădăjdui să vieţuiesc ? Zece secunde ? Douăzeci ? Acum zdruncinăturile exploziilor sînt continui. Cele mai puţin depărtate se repercutează asupra avionului ca pietrele ce cad pe-o cotigă. După care, avionul întreg scoate un ecou aproape muzical. Ciudat suspin... Dar sînt lovituri care nu şi-au atins ţinta. Lucrurile se petrec aci ca şi cu fulgerul. Cu cît e mai apropiat, cu atît lucrurile se simplifică. Unele şocuri sînt elementare : fiindcă atunci explozia ne-a însemnat cu schijele ei. Fiara nu răstoarnă cu gaidaracele în sus boul pe care-l omoară. Îşi înfige puternic în el ghearele, fără să lunece. Ia în stăpînire boul. Tot aşa loviturile care ating ţinta se înfig pur şi simplu în avion ca într-un fel de muşchi.

— Rănit ?

— Nu !

— Hei ! mitralior, rănit ?

— Nu !

Dar izbiturile acestea, ce se cuvin descrise, nu au importanţă. Răpăie pe o scoarţă, pe o tobă. În loc să ne crape rezervoarele, ar fi putut tot atît de bine să ne deschidă pîntecele. Dar pîntecele însuşi nu-i altceva decît o tobă. De trup, puţin îţi pasă ! Nu el contează... asta-i extraordinar !

Despre trup am de spus două vorbe. Dar în viaţa de fiecare zi eşti orb faţă de evidenţă. Ca evidenţa să se arate, e nevoie de asemenea condiţii presante. E nevoie de această ploaie de lumini suitoare, e nevoie de acest asalt cu lovituri de lăncii, e nevoie, în sfîrşit, să se fi înălţat acest tribunal al judecăţii de apoi. Atunci înţelegi.

Echipîndu-mă, mă întrebam : „Cum or fi arătînd ultimele clipe ?" Viaţa a dezminţit totdeauna fantomele pe care le născoceam. Dar era vorba, de astă dată, să mergi gol, sub ploaia de pumni imbecili, fără ca măcar să poţi îndoi cotul spre a-ţi apăra faţa.

Încercarea, făceam dintr-însa o încercare pentru propria-mi carne. Mi-o închipuiam îndurată de carnea mea. Punctul de vedere pe care mi-l însuşeam de nevoie era chiar acela al trupului meu. Fiecare s-a ocupat atît de mult de trupul său ! Atît de mult l-am îmbrăcat, spălat, îngrijit, ras, adăpat, hrănit. Ne-am identificat cu animalul ăsta domestic. L-am dus la croitor, la medic, la chirurg. Am suferit împreună cu el. Am ţipat cu el împreună. Am iubit cu el. Am spus despre el : sînt eu. Şi iată că deodată iluzia se năruie. Puţin îţi pasă de trup ! Îl treci în rîndurile servitorimii. Dacă mînia se înteţeşte, dacă dragostea devine flacără, dacă ura a ajuns de nedesnodat, această faimoasă solidaritate începe a trosni din toate încheieturile.

Pe fiul tău l-a surprins incendiul ? Ai să-l scapi ! Nimeni nu te poate împiedica ! Arzi ! Puţin îţi pasă. Laşi amanet zdrenţele astea de

carne cui le-o vrea. Descoperi că nu ţineai de loc la ceea ce te interesa atît de mult. Ţi-ai vinde, dacă ai întîmpina o piedică, mîna, ca să poţi avea cu ce da o mînă de ajutor! Sălăşluieşti în însăşi fapta ta. Fapta ta eşti tu. Nu te mai afli aiurea! Trupul tău e din tine, nu mai eşti tu. O să loveşti? Nimeni nu te va opri, ameninţîndu-te înlăuntrul corpului tău. Tu? Eşti moartea duşmanului. Tu? Eşti salvarea fiului tău. Te schimbi cu un altul. Şi nu încerci sentimentul că pierzi la acest schimb. Mădularele tale? Unelte. Puţin îţi pasă de-o unealtă care-ţi scapă din mînă cînd ciopleşti. Şi te dai în schimbul morţii rivalului, al salvării fiului, al tămăduirii bolnavului, al descoperirii tale, dacă eşti inventator. Cutare camarad din Escadrilă e rănit de moarte. Consemnarea glăsuie: „A spus atunci observatorului: m-am curăţat. Şterge-o! Salvează documentele!..." Contează doar salvarea documentelor, ori a copilului, doar vindecarea bolnavului, moartea vrăjmaşului, descoperirea! Rostul tău se arată orbitor. E datoria ta, ura, dragostea, fidelitatea, născocirea ta. Nu mai găseşti nimic altceva în tine.

Focul a făcut să se prăbuşească nu numai carnea, ci totodată cultul cărnii. Omului nu-i mai pasă de sine. Singur i se impune acel ceva din care e alcătuit. Nu se separă de ceilalţi, dacă moare: se contopeşte cu ei. Nu se pierde: se află. Asta nu-i de loc dorinţa unui moralist. Ci-i un adevăr uzual, un adevăr de toate zilele, pe care o iluzie zilnică îl acoperă cu o mască de nepătruns. Cum aş fi putut prevedea, în timp ce

mă echipam şi-mi era frică de corpul meu, că mă preocupam de fleacuri ? Numai cînd vine clipa să înapoiezi acest trup, descoperă toţi, întotdeauna, cu uimire, cît de puţin sînt legaţi de trup. Dar, desigur, în cursul vieţii sale, cînd nimic urgent nu mă mînă, cînd rostul meu nu e în joc, nu concep probleme mai grave decît cele ale trupului meu.

Trupule, puţin îmi pasă de tine ! Sînt dat afară din tine, nu mai am speranţă, şi nu-mi lipseşte nimic ! Reneg tot ce eram pînă în clipa asta. Nu eu gîndeam, nu eu simţeam. Trupul meu gîndea şi simţea. De bine de rău, am fost nevoit, tîrîndu-l, să-l aduc pînă aici, unde descopăr că el nu mai are nici o importanţă.

Am primit la cincisprezece ani prima învăţătură : un frăţior al meu era socotit de cîteva zile ca şi pierdut. Într-o bună dimineaţă, spre ceasurile patru, infirmiera lui mă trezeşte :

— Fratele dumitale vrea să te vadă.

— Se simte rău ?

Nu răspunde nimic. Mă îmbrac la iuţeală şi mă duc la fratele meu.

Îmi spune cu glas obişnuit :

— Voiam să-ţi vorbesc înainte de moarte. O să mor.

O criză nervoasă îl cuprinde şi-l face să tacă. În timpul crizei îmi face „nu" cu mîna. Şi nu înţeleg gestul. Îmi închipui că ţîncul refuză moartea. Dar, acalmia odată produsă, îmi explică :

— Nu te speria... nu sufăr. Nu mă doare. N-am ce face. E trupul meu.

Trupul său, teritoriu străin, deja altul.

Dar doreşte să fie serios frăţiorul ăsta care va muri peste douăzeci de minute. Simte nevoia urgentă să se continue prin moştenirea sa. Îmi spune : „Aş vrea să-mi fac testamentul..." Roşeşte, e mîndru, desigur, să procedeze ca un bărbat. Dacă ar fi constructor de turnuri, mi-ar încredinţa construcţia turnului său. Dacă ar fi tată, mi-ar încredinţa copiii lui să-i cresc. Dacă ar fi pilot pe un avion de luptă, mi-ar încredinţa hîrtiile de bord. Dar nu-i decît un copil. Nu încredinţează decît un motor cu aburi, o bicicletă şi o carabină.

Nu murim. Ne închipuim că ne temem de moarte : ne temem de neaşteptat, de explozie, ne temem de noi înşine. Moartea ? Nu. Nu mai există moartea, cînd o întîlneşti. Fratele meu mi-a spus : „Nu uita să scrii toate acestea..." Cînd corpul se destramă, atunci se arată esenţialul. Omul nu-i decît o împletire de relaţii. Doar relaţiile contează pentru om.

Trupul, mîrţoagă bătrînă, îl părăseşti. Cine se gîndeşte la sine cînd moare ? N-am întîlnit niciodată un asemenea om...

— Căpitane !

— Ce-i ?

— Formidabil !

— Mitralior...

— El... Da...

— Care...

Întrebarea mea a căzut pe rana vie.

— Dutertre !

— ...itane ?

— Atins ?
— Nu.
— Mitralior...
— Da.
— At...

E ca şi cum aş fi nimerit într-un perete de bronz. Aud :

— A ! la ! la !...

Ridic ochii spre cer ca să măsor distanţa care mă desparte de nor. Bineînţeles, cu cît mă uit mai pieziş, cu atît fulgii negri par mai îngrămădiţi unii peste alţii. Pe verticală par mai puţin denşi. De aceea descopăr, încrustată deasupra frunţilor noastre, diadema aceasta monumentală cu boboci negri.

Muşchii coapselor au o putere surprinzătoare. Împing palonierul, ca şi cum aş sparge un zid. Am lansat avionul de-a latul. Cu vibraţii scrîşnite, derapează brutal către stînga. Diadema a alunecat la dreapta. Am făcut-o să basculeze pe deasupra capului meu. Am derutat tirul, care bate în altă parte. Văd acumulîndu-se, la dreapta, inutile colecţii de schije. Dar mai înainte de-a fi iscat cu cealaltă coapsă mişcarea contrarie, deasupra mea diadema s-a şi restabilit. Cei de pe sol au reinstalat-o. Icnind, avionul se prăbuşeşte din nou în hăuri. Dar toată greutatea corpului meu a strivit încă o dată palonierul. Am lansat avionul în viraj invers, ori mai exact în derapaj invers (virajele corecte, dracu să le ia !) şi diadema basculează spre stînga.

Să ţin ? Jocul ăsta nu poate ţine ! Degeaba apăs ca un uriaş, potopul loviturilor de lance se

adună din nou acolo, în faţa ochilor mei. Diadema se reface. Iarăşi sînt izbit în pîntec. Şi dacă mă uit în jos, regăsesc, bine ţintit spre mine, urcuşul acela de bule ameţitor de lent. E de necrezut că sîntem încă întregi. Şi totuşi mă descopăr invulnerabil. Mă simt ca şi cum aş fi învingător ! Sînt, în fiecare secundă, învingător !

— Atinşi ?

— Nu...

Nici ei nu sînt atinşi. Sînt invulnerabili. Sînt învingători. Iată-mă stăpînul unui echipaj de învingători...

Acum fiecare explozie îmi pare nu că ne ameninţă, ci că ne fortifică. De fiecare dată, preţ de-o zecime de secundă, îmi imaginez aparatul pulverizat. Dar el îmi răspunde mereu la comenzi şi îl ridic ca pe-un cal, trăgînd zdravăn de hăţuri. Atunci mă destind şi sînt cotropit de un soi de încîntare mocnită. Abia de-am avut timp să simt frica altfel decît ca pe-o contracţie fizică, deopotrivă cu cea provocată de-un zgomot puternic, şi mi s-a şi acordat oftatul eliberării. Ar fi trebuit să simt zguduirea şocului, apoi frica, apoi destinderea. Aşa să credeţi voi ! N-am timp ! Simt şocul, pe urmă destinderea. Şoc, destindere. Lipseşte o etapă : frica. Şi nu trăiesc în aşteptarea morţii în clipa următoare, ci trăiesc reînvierea de la sfîrşitul clipei de mai înainte. Trăiesc într-un fel de dîră de bucurii. Trăiesc pe făgaşul încîntării mele. Încep să simt o plăcere zăpăcitor de neaşteptată... E ca şi cum viaţa mi-ar fi, în fiece clipă, dăruită. Ca şi cum mi-ar deveni tot mai mult, cu fiece clipă, viaţa mai sensibilă. Trăiesc. Sînt viu. Sînt

încă viu. Sînt continuu viu. Nu mai sînt altceva decît un izvor de viață. Beția vieții mă cuprinde. Se spune : „Beția luptei..." dar e beția vieții ! Hei ! Cei care trag în noi, de jos, știu ei că de fapt ne călesc ?

Rezervoare de ulei, rezervoare de benzină, toate-s crăpate. Dutertre a spus : „Gata ! Urcați!" Încă o dată, măsor din ochi distanța care mă desparte de nori și cabrez. Încă o dată răstorn avionul spre stînga, apoi spre dreapta. Încă o dată arunc o privire către pămînt. Nu voi uita priveliștea aceasta. Întreaga cîmpie, împănată de scurte fitile luminoase, trosnește. Fără-ndoială, tunurile cu tragere rapidă. Flacăra din Arras lucește roșu-închis, ca un fier pe nicovală, flacăra aceasta din Arras, temeinic înscăunată pe rezerve subterane, prin care sudoarea oamenilor, născocirea oamenilor, arta oamenilor, amintirile și patrimoniul oamenilor, împletindu-și ascensiunea în această coamă, se preschimbă în foc risipit pe aripile vîntului.

Încep să ating primele zone cețoase. Mai sînt în jurul nostru săgeți urcătoare de aur care găuresc, venind de jos, pîntecele norului. Ultima imagine mi-e dăruită de-o ultimă spărtură, atunci cînd norul începe să mă închidă în el. O clipă, flacăra din Arras îmi apare, aprinsă pentru noapte asemeni unei candele într-un adînc de naos. Servește un cult, dar costă scump. Mîine va fi săvîrșit și sfîrșit totul. Duc mărturie flacăra din Arras.

— Merge, Dutertre ?

— Merge, domnule căpitan. Două sute patruzeci. În douăzeci de minute coborîm sub nor. O să ne orientăm după ce vom fi undeva pe Sena...

— Merge, mitralior ?

— Ei... da... domnule căpitan... merge.

— Nu ţi-a fost prea cald ?

— Ei... nu... da.

Nu ştie nimic. E mulţumit. Mă gîndesc la mitraliorul lui Gavoille. Într-o noapte, pe Rin, optzeci de reflectoare de război l-au prins pe Gavoille între luminile lor. Clădesc în jurul lui o uriaşă bazilică. Şi iată că se vîră în horă şi tirul. Gavoille îşi aude atunci mitraliorul vorbindu-şi singur pe şoptite. (Laringofoanele sînt indiscrete.) Mitraliorul îşi făcea confidenţe : „Ei bine ! nenicule... Ei bine ! nenicule... poţi să alergi mult şi bine după aşa ceva în civilie !..." Era mulţumit, mitraliorul.

Eu respir domol. Îmi umplu zdravăn pieptul. E minunat să respiri. Există o mulţime de lucruri pe care le voi înţelege... Dar mai întîi mă gîndesc la Alias. Nu. Mai întîi mă gîndesc la fermierul meu. Îl voi întreba va să zică de numărul instrumentelor... Ei, ce vrei ! Am continuitate în idei. O sută trei. Fiindcă veni vorba... nivelul benzinei, presiunea uleiului... e mai potrivit să iei seama instrumentelor acestea, cînd rezervoarele au crăpat ! Le controlez. Îmbrăcămintile de cauciuc rezistă. Asta e o perfecţionare minunată ! Iau seama şi giroscoapelor : de locuit, norul ăsta nu e prea îmbietor. Un nor de furtună. Ne zgîlţîie straşnic.

— Nu credeți că am putea coborî ?
— Încă zece minute... am face bine să mai așteptăm zece minute...
Voi aștepta deci încă zece minute. A ! da, mă gîndeam la Alias. E tare convins că o să ne mai revadă ? Acum cîteva zile întîrziasem cu o jumătate de oră. O jumătate de oră, în general, e ceva grav... Alerg să prind Escadrila, care era la cină. Împing ușa, mă prăbușesc pe scaunul meu lîngă Alias. Chiar în clipa aceea, maiorul își ridică furculița împodobită cu o grămăjoară de tăiței. Se pregătește să-l înfulece. Dar tresare, se întrerupe brusc și mă măsoară, cu gura deschisă. Tăiteii atîrnă, nemișcați.
— A !... Bun... îmi pare bine că te văd !
Și înghite tăițeii.
Are, după mine, un grav cusur. Se încăpățînează să-l întrebe pe pilot despre învățămintele trase în cursul misiunii. O să mă întrebe. Se va uita la mine cu o răbdare înspăimîntătoare, așteptînd să-i enunț adevăruri fundamentale. Se va fi înarmat cu o foaie de hîrtie și un stilou, ca să nu lase să se piardă nici o picătură din acest elixir. Asta-mi va aminti de tinerețe : „Cum integrezi, candidat Saint-Exupéry, ecuațiile lui Bernouilli ?"
— Eeee...
Bernouilli... Bernouilli... Și rămîi acolo, nemișcat sub privirea aceea, ca o insectă împodobită cu un bold trecut prin trup.
Asta-i treaba lui Dutertre, învățămintele trase din misiune. Dutertre observă pe verti-

15 — 968

cală. Vede o grămadă de lucruri. Camioane, șlepuri, tancuri, soldați, tunuri, cai, gări, trenuri în gări, șefi de gară. Eu observ prea dintr-o parte. Văd nori, marea, fluvii, munți, soarele. Observ mai mult cu toptanul, de-a valma. Îmi fac o idee de ansamblu.

— Știți bine, domnule căpitan, că pilotul...

— Hai, hai ! Totdeauna zărești cîte ceva.

Eu... A ! Incendii ! Am văzut incendii. E într-adevăr interesant...

— Da' de unde ! Totul arde. Ce altceva ?

De ce Alias e atît de crud ?

XXII

De data asta mă va lua oare la întrebări ?

Ceea ce aduc din misiune nu se poate înscrie ntr-o dare de seamă. Mă voi fîstîci ca un școlar la tablă. Voi părea foarte nenorocit și totuși nu voi fi nenorocit. Gata de-acum cu nenorocirea... Și-a luat zborul, o dată cu sclipirea primelor gloanțe. Dacă făceam stînga împrejur o secundă prea devreme, n-aș fi știut nimic despre mine.

Nimic n-aș fi știut despre duioasa gingășie care-mi suie în inimă. Mă întorn la ai mei. Mă înapoiez acasă. Am despre mine impresia unei gospodine care, sfîrșindu-și cumpărăturile, ia drumul casei și se gîndește la bucatele cu care-și va bucura familia. Ea își leagănă de la stînga la

dreapta coşul cu tîrguieli. Din cînd în cînd ridică ziarul care le acoperă : are de toate. N-a uitat nimic. Surîde gîndindu-se la surpriza pe care o pregăteşte şi-şi face pasul niţeluş mai domol. Aruncă o ocheadă prin vitrine.

Cu plăcere mi-aş arunca şi eu prin vitrine o privire, dacă Dutertre nu m-ar sili să stau în această închisoare albicioasă. M-aş uita cum defilează cîmpurile. E adevărat că merită să mai am încă răbdare : priveliştea asta e veninoasă. Totul conspiră ca s-o facă astfel. Chiar micile castele de provincie, care, cu peluza lor niţel ridicolă şi cu duzina lor de copaci domesticiţi par naive scrinuri pentru fete candide, nu sînt altceva decît capcane de război. Dacă zbori jos, culegi — în loc de semne de prietenie — explozii de torpile.

În ciuda pîntecului de nor, mă întorc totuşi de la piaţă. Avea deplină dreptate vocea maiorului : „Te duci după colţul primei străzi, la dreapta, şi-mi cumperi chibrituri". Conştiinţa mea e împăcată. Am chibriturile în buzunar. Sau, mai exact, ele se află în buzunarul camaradului meu Dutertre. Cum va face să-şi amintească tot ce-a văzut ? Asta-l priveşte. Şi încep a mă gîndi la lucruri serioase. După aterizare, dacă vom fi scutiţi de zarva unei noi mutări, o să-l provoc la o partidă pe Lacordaire, şi-o să-l bat la şah. Nu poate suferi să piardă. Şi nici eu. Dar o să cîştig.

Ieri, Lacordaire era beat. Cel puţin aşa... niţel : n-aş vrea să-l fac de ruşine. Se îmbătase ca să se mîngîie. Uitînd, la întoarcerea din zbor,

să-şi deschidă trenul de aterizaj, şi-a pus avionul pe burtă. Alias, vai, prezent, a privit avionul cu melancolie, dar n-a deschis gura. Lacordaire, vechi pilot, parcă-l văd. Aştepta reproşurile lui Alias. Spera că Alias o să-i facă reproşuri. Nişte violente reproşuri i-ar fi căzut bine. Explozia i-ar fi permis şi lui să explodeze. Răspunzînd, şi-ar fi vărsat furia. Dar Alias dădea din cap. Alias se gîndea la avion ; puţin îi păsa de Lacordaire. Accidentul său nu era, pentru maior, decît o nenorocire anonimă, un soi de impozit statistic. Nu era vorba aici decît de una din acele distracţii stupide care-i prinde pe piloţii cei mai vechi. Căzuse pe nedrept pe capul lui Lacordaire. În afară de boroboaţa de azi, lui Lacordaire nu i se putea reproşa nici o greşeală profesională. Iată pentru ce Alias, neinteresîndu-se decît de victimă, îi ceru cum nu se poate mai maşinal pe lume, însuşi lui Lacordaire, părerea lui despre pagubă. Şi simţii cum sporeşte cu un grad febra stăpînită a mîniei lui Lacordaire. Pui drăgălaş mîna pe umărul călăului şi îi spui : „Biata victimă... de... cum de mai suferă..." Mişcările inimii omeneşti sînt de nepătruns. Această mînă blîndă, care-i solicită simpatia, îl exasperează pe călău. Aruncă victimei o privire de catran. Regretă că n-a omorît-o de tot.

Aşa-i. Mă înapoiez acasă. Escadrila 2/33 înseamnă acasă. Şi-i cuprinde pe cei ce locuiesc împreună cu mine. Nu mă pot înşela în privinţa lui Lacordaire. Lacordaire nu poate să se

înșele în ce mă privește. Simt această comuniune cu un extraordinar sentiment al evidenței : „Noi ăștia din Escadrila 2/33 !" Iată așadar că materialele aruncate vraiște se și... întorc la locul lor.

Mă gîndesc la Gavoille și la Hochedé. Simt acea comuniune în sînul căreia mă unesc cu Gavoille și cu Hochedé. Mă întreb cu privire la Gavoille : care i-o fi originea ? Vădește o puternică vînă țărănească. Iată o amintire caldă, înmiresmîndu-mi deodată inima. Gavoille, pe cînd eram cantonat la Orconte, locuia, ca și noi, într-o casă de țărani. Într-o bună zi, îmi spune :

— Țăranca a tăiat un porc. Ne poftește să mîncăm caltaboși.

Eram trei : Izrael, Gavoille și cu mine, care mestecam neagra și sfărîmicioasa coajă. Țăranca ne-a dat un vinișor alb, Gavoille ne-a destăinuit : „I-am cumpărat asta ca să-i fac plăcere. Trebuie s-o iscălești." Era una din cărțile mele. Și nu m-am simțit de loc stingherit. Am semnat cu plăcere, ca să pricinuiesc plăcere. Izrael își îndesa pipa, Gavoille se scărpina la coapsă, țăranca părea tare mulțumită că-i rămîne moștenire o carte semnată de autor. Caltaboșul aburea de aromă. Eram puțin amețit de vinișorul cel alb și nu mă simțeam străin, cu toate că dădusem autograf pe-o carte, ceea ce mi s-a părut din totdeauna nițel ridicol. Nu mă simțeam dat deoparte. În ciuda acelei cărți, nu păream în ochii lor nici autor, nici spectator. Nu veneam de undeva din afară. Izrael privea cu blîndețe cum iscălesc. Gavoille, cu simplitate, continua

să se scarpine la coapsă. Şi aveam faţă de ei un fel de surdă recunoştinţă. Cartea aceea m-ar fi putut face să par un martor abstract. Şi totuşi nu păream, în pofida ei, nici intelectual, nici simplu martor. Eram de-ai lor.

Profesia de martor mi-a inspirat totdeauna repulsie. Ce sînt eu, dacă nu particip ? Pentru ca să fiu, am nevoie să particip. Mă hrănesc din calitatea camarazilor, din calitatea aceasta care nu se ştie preţui pe sine, fiindcă prea puţin îi pasă ei însăşi de ea, iar nu din umilinţă. Gavoille nu-şi dă importanţă, nici Izrael. Sînt simple reţele de legături cu munca lor, cu meseria lor, cu datoria lor. Cu caltaboşul care fumegă. Şi mă îmbăt de densitatea prezenţei lor. Pot să tac. Pot să-mi beau vinişorul cel alb. Pot chiar să dau autografe pe această carte, fără să încetez de-a mai face parte dintre ei. Nimic nu va zdruncina frăţietatea aceasta.

Nu încerc cîtuşi de puţin să denigrez aici demersurile inteligenţei, nici izbînzile conştiinţei. Admir inteligenţele limpezi. Dar ce e un om, dacă substanţa îi lipseşte ? Dacă nu-i decît o privire, iar nicidecum o fiinţă ? Substanţa o găsesc — iată — în Gavoille ori în Izrael. Aşa cum o descopeream în Guillaumet.

Foloasele pe care le trag dintr-o activitate scriitoricească, acea libertate pe care, spre pildă, aş putea-o eventual avea şi care mi-ar îngădui — dacă îndeletnicirea mea la Escadrila 2/33 mi-ar displace — să obţin să fiu scutit de această îndeletnicire, în schimbul altor funcţiuni, foloasele acelea le reprob cu un soi de spaimă. Nu-i decît

libertatea de-a nu fi. Fiecare obligaţie te face să devii.

În Franţa eram cît pe ce să crăpăm de atîta inteligenţă fără substanţă. Gavoille este. Iubeşte, detestă, se bucură, bombăne. E plămădit din legături. Şi la fel cum savurez, în faţa lui, caltaboşul care crănţăne în măsele, tot aşa degust şi obligaţiile meseriei care ne contopesc într-un trunchi comun. Mi-e dragă Escadrila 2/33. Nu ca un spectator care descoperă un spectacol frumos. Puţin îmi pasă mie de spectacol. Mi-e dragă Escadrila 2/33 fiindcă îi aparţin, fiindcă mă hrăneşte şi contribui la hrănirea ei.

Iar acum, cînd mă întorc din Arras, aparţin Escadrilei mele mai mult ca oricînd. Am dobîndit o legătură în plus. Am întărit în mine sentimentul acela de comuniune, care se cuvine savurat în tăcere. Izrael şi Gavoille au trecut prin riscuri mai mari, poate, decît ale mele. Izrael a pierit. Dar, din plimbarea asta de azi, nu trebuia să mă întorc nici eu. Ea îmi dă niţel mai mult drept să mă aşez la masa lor şi să tac o dată cu ei. Dreptul acesta se cumpără tare scump. Dar şi valorează tare mult : e dreptul de „a fi". De aceea semnătura de pe cărticica de care pomeneam am dat-o fără jenă... ea nu strica nimic.

Şi iată că roşesc la gîndul că în curînd mă voi bîlbîi, cînd o să mă ia la întrebări maiorul. Îmi va fi ruşine de mine. Maiorul va gîndi că sînt puţin cam nerod. Povestirile astea cu cărţi nu mă stingheresc, fiindcă, de-aş naşte o bibliotecă întreagă, referinţele respective nu mă vor scăpa de ruşinea care mă paşte. Ruşinea aceasta nu-i un

joc pe care-l joc. Nu sînt scepticul care-şi oferă luxul să se supună unui obicei emoţionant. Nu sînt citadinul care se joacă de-a ţăranul în timpul vacanţei. M-am dus, o dată mai mult, să caut dovada bunei mele credinţe deasupra Arras-ului. Mi-am riscat trupul în această aventură. Întregu-mi trup. Şi asta cu certitudinea că-l voi pierde. Am dat tot ce am putut acestor reguli de joc. Pentru ca ele să fie altceva decît reguli de joc. Am cîştigat dreptul să mă simt ruşinat, în curînd, cînd maiorul îmi va pune întrebări. Adică dreptul de a participa. De a fi sufleteşte legat de alţii. De a comunica. De a primi şi a da. De a fi mai mult decît mine însumi. De a avea acces la această plenitudine care mă năpădeşte. De a simţi această dragoste pe care o simt faţă de camarazii mei, dragostea aceasta care nu-i un elan venit din afară, care nu caută să se exprime niciodată decît — totuşi — în ceasul meselor de adio. Eşti atunci niţel cam tăcut, şi bunăvoinţa alcoolului îţi dă ghes să te-apleci către comeseni ca un pom cu crengile grele de fructele pe care le are de dăruit. Dragostea mea pentru Escadrilă n-are nevoie să se enunţe. Ea nu-i alcătuită decît din legături sufleteşti. Ea e substanţa mea însăşi. Sînt din Escadrilă. Şi asta e tot.

Cînd mă gîndesc la ea, mi-e imposibil să nu mă gîndesc la Hochedé. Aş putea povesti de vitejia lui în război, dar m-aş simţi caraghios. Nu-i vorba de vitejie : Hochedé s-a dăruit războiului cu totul. Mai mult, probabil, decît noi toţi. Hochedé este, totdeauna, în starea aceasta pe care eu anevoie am cucerit-o. Echipîndu-mă, eu înjuram. Hochedé

nu înjură. Hochedé a ajuns acolo unde noi ne ducem. Unde eu voiam să mă duc.

Hochedé este un fost subofiţer promovat nu de mult sublocotenent. Cultura lui, fără îndoială, e una oarecare. N-ar şti să lămurească despre sine nimic. Dar e construit, e încheiat. Cînd vine vorba de Hochedé, cuvîntul datorie pierde orice emfază. Tare-ai vrea să-ţi faci datoria aşa cum şi-o face Hochedé. În faţa lui, toate micile mele renunţări, neglijenţele, trîndăviile şi, pe deasupra dacă e cazul scepticismele, mi le imput. Nu-i semn de virtute, ci semn de gelozie bine înţeleasă. Aş vrea să exist tot atît cît există Hochedé. Un arbore e frumos cînd e temeinic înfipt cu rădăcinile în pămînt. Frumoasă e trăinicia lui Hochedé ! Hochedé nu poate să dezamăgească.

Nu voi povesti, prin urmare, nimic despre misiunile lui de luptă. Voluntar ? Sîntem, totdeauna, cu toţii voluntari, în toate misiunile noastre. Dar din nevoia nelămurită de a crede în noi. Atunci te depăşeşti cît de cît. Hochedé este însă voluntar în chip firesc. El „este" războiul acesta. E atît de firesc, că, dacă-i vorba de sacrificat un echipaj, maiorul se şi gîndeşte de îndată la Hochedé : „Ia spune, Hochedé..." Hochedé e pătruns de război ca un călugăr de religia lui. De ce se bate el ? Se bate pentru sine. Hochedé se confundă cu o anume substanţă care trebuie salvată şi care este propriul său rost. La această altitudine, viaţa şi moartea se amestecă. La Hochedé ele nu prea se mai deslușesc. Fără s-o ştie, poate, el nu se teme cîtuşi de puţin de moarte. Să durezi, să faci să dureze... La Hochedé a muri şi a trăi nu se exclude.

Ceea ce, la el, m-a uimit întîi şi întîi, a fost spaima sa cînd Gavoille a încercat să-i ceară cu împrumut cronometrul, ca să-şi măsoare vitezele la bază.

— Domnule locotenent... asta nu... nu-mi place.

— Eşti stupid ! Pentru un reglaj de zece minute !

— Domnule locotenent... e unul, la magazia Escadrilei.

— Da. Dar n-a vrut să mişte, de şase săptămîni, de la două şi şapte minute !

— Domnule locotenent... nu se dă cu împrumut un cronometru... nu-s obligat să-mi împrumut cronometrul... nu puteţi să-mi cereţi asta !

Disciplina militară şi respectul ierarhic pot să-i ceară unui Hochedé ca, abia doborît în flăcări şi prin minune nevătămat, să se suie din nou într-alt avion pentru o altă misiune, care de data aceasta va fi primejdioasă... dar nu să încredinţeze unor mîini lipsite de respect un cronometru de mare lux, care a costat solda pe trei luni şi care, în fiecare seară, a fost întors cu o adevărată grijă de mamă.. Văzînd cum gesticulează oamenii, ghiceşti că habar n-au cum să umble cu un cronometru.

Şi cînd Hochedé învingător, cu drepturile lui în sfîrşit pe deplin stabilite, şi cu cronometrul lîngă inimă, a părăsit — fierbînd încă de indignare — biroul Escadrilei, eu l-aş fi îmbrăţişat pe Hochedé. Descopeream comorile de iubire ale lui Hochedé. El va lupta pentru cronometrul său. Cronometrul său există. Şi va muri pentru ţara lui.

Țara lui există. Hochedé, care e legat de ele, există. E plămădit din toate legăturile sale cu lumea.

De aceea îl iubesc pe Hochedé, fără să simt nevoia să i-o spun. Așa l-am pierdut pe Guillaumet, ucis în zbor — cel mai bun dintre prietenii pe care i-am avut — și mă feresc să vorbesc de el. Am pilotat împreună pe aceleași linii, am luat parte la aceleași creații. Eram dintr-o aceeași substanță. Mă simt nițel dispărut o dată cu moartea lui. Am făcut din Guillaumet, unul din tovarășii tăcerilor mele. Sînt totuna cu Guillaumet.

Sînt totuna cu Guillaumet. Sînt totuna cu Gavoille, sînt totuna cu Hochedé. Sînt totuna cu Escadrila 2/33. Sînt totuna cu țara mea. Și toți cei din Escadrilă sînt totuna cu țara aceasta...

XXIII

M-am schimbat mult ! Zilele acestea, domnule maior Alias, eram tare amar. Zilele acestea, cînd invazia blindată nu mai întîlnea altceva decît neantul, misiunile de sacrificiu au costat Escadrila 2/33 șaptesprezece echipaje din douăzeci și trei. Cu dumneata în frunte, acceptam pare-mi-se, să ne jucăm de-a morții pentru nevoile figurației. Ah ! domnule maior Alias, eram tare amar, mă înșelam !

Cu dumneata în frunte, ne cramponam de litera unei datorii al cărei spirit se întunecase.

Ne împingeai, din instinct, nu ca să mai învingem, asta era cu neputință, dar ca să devenim. Știai, ca și noi, că informațiile obținute nu vor fi transmise nimănui. Dar salvai rituri a căror putere era ascunsă. Ne chestionai cu gravitate, ca și cum răspunsurile noastre ar fi putut folosi, despre parcurile de tancuri, despre salupe, despre camioane, ne chestionai asupra gărilor, a trenurilor din gări. Îmi păreai chiar de-o revoltătoare rea-credință :

— Ba da ! Ba da ! Se vede foarte bine de pe locul pilotului.

Aveai totuși dreptate, domnule maior Alias. Mulțimea asta peste care zbor acum, am luat-o în considerație trecînd pe deasupra Arras-ului. Nu sînt legat decît de cel căruia îi dau. Nu-l înțeleg decît pe cel cu care mă leg. Nu exist decît în măsura în care mă adapă fîntînile rădăcinilor mele. Sînt din mulțimea aceasta. Această mulțime e totuna cu mine. La cinci sute treizeci de kilometri pe oră, și la două sute de metri altitudine acum cînd am debarcat sub norul meu, mă unesc cu ea în seară asemeni unui păstor care dintr-o singură privire, numără, adună și-și strînge grămadă turma. Mulțimea asta nu mai este o mulțime : e un popor. Cum aș fi făr-de nădejde ?

Cu tot putregaiul înfrîngerii, port în mine, ca la ieșirea de la o slujbă religioasă, această gravă și trainică fericire. Mă scald în incoerență și totuși sînt parcă învingător. Care e camaradul care, întors din misiune, nu poartă un asemenea învingător în sine ? Căpitanul Pénicot mi-a poves-

tit zborul lui de azi-dimineață : „Cînd mi se părea că una din armele automate trage prea bine, mă repezeam drept în ea, în plină viteză, aproape de pămînt, și-i împroșcam cu mitraliera, care stingea scurt lumina aceea roșietică, aidoma vîntului care stinge lumînarea. O zecime de secundă mai tîrziu, treceam val-vîrtej peste echipă... Era ca și cum ar fi explodat arma ! Găseam echipa de servanți împrăștiată, răvășită de goană. Mi se părea că joc popice." Pénicot rîdea, Pénicot rîdea superb. Pénicot, căpitanul învingător !

Știu că misiunea l-a transfigurat pînă și pe mitraliorul ăla al lui Gavoille care, prins noaptea înlăuntrul bazilicii construite de optzeci de reflectoare de război, a trecut ca la o căsătorie ostășească pe sub cupola de săbii.

— Puteți să o luați pe nouăzeci și patru.

Dutertre tocmai s-a reperat pe Sena. Am coborît spre aproximativ o sută de metri. Solul cară spre noi, cu cinci sute treizeci de kilometri pe oră, dreptunghiuri mari de lucernă sau de grîu și păduri ca niște triunghiuri. Simt o plăcere fizică, bizară, văzînd prăbușirea asta de oglinzi pe care le divizează neobosit etrava. Mi se arată Sena. Cînd o trec pieziș, se ascunde ca și cum s-ar învîrti împrejurul ei însăși. Această mișcare îmi dă aceleași plăceri ca pasul mlădios al unei mișcări de coase. Sînt bine pus la punct. Sînt stăpîn pe bord. Rezervoarele țin. Am să cîștig, la pocker de ași, de la Pénicot, o consu-

mație, și apoi am să-l bat pe Lacordaire la șah. Așa-s eu, cînd sînt învingător.

— Domnule căpitan... trag în noi... ne aflăm în zonă interzisă...

Dutertre e cel ce calculează navigația. N-am nici o vină.

— Trag tare ?

— Trag și ei cum pot...

— Ocolim ?

— A, nu...

Tonul său e plictisit. Ne fusese dat să cunoaștem potopul. Tirul antiaerian de la noi nu-i decît o simplă ploaie de primăvară.

— Dutertre... știi... e-o nerozie să te lași doborît de ai tăi !

— ...or să doboare nimic... se exersează.

Glasul lui Dutertre e amar.

Al meu, nu. Sînt fericit. Mi-ar plăcea să stau de vorbă cu oamenii de la mine.

— Ei... da... trag ca niște...

Ia te uită, e viu și-ăsta ! Bag de seamă că mitraliorul meu nu și-a manifestat niciodată încă spontan existența. A digerat întreaga aventură fără să simtă nevoia să comunice. Afară de cazul în care nu cumva el o fi pronunțat „A ! la ! la !" cînd bubuia tunul mai tare. Oricum, nu s-a prăpădit cu firea mărturisindu-ne-o.

Dar e vorba acum de specialitatea lui : mitraliera. Cînd e vorba de specialitatea lor, pe specialiștii ăștia nu-i mai poți stăpîni.

Nu pot să nu pun față în față aceste două universuri. Universul avionului și cel al solului. I-am

purtat acum, pe Dutertre și pe mitraliorul meu, dincolo de limitele îngăduite. Am văzut Franța arzînd, am văzut luciul mării. Am îmbătrînit la altitudine înaltă. Ne-am aplecat spre un pămînt îndepărtat, ca peste niște vitrine de muzeu. Ne-am jucat în soare cu pulberea aviatorilor de vînătoare dușmană. Apoi am coborît iar. Ne-am aruncat în incendii. Am jertfit totul. Și am învățat acolo, despre noi înșine, ceea ce n-am fi putut învăța în zece ani de meditație. În sfîrșit, am ieșit din această mănăstire de zece ani...

Și iată că, pe drumul acela peste care am zburat, poate ca să ne îndreptăm spre Arras, caravana, cînd o regăsim, n-a înaintat decît cu cel mult cinci sute de metri.

În timpul ce le-ar trebui să ducă pînă la marginea șoselei o mașină în pană, să schimbe o roată, să ciocănească nemișcați pe volan, spre a lăsa unui drum lateral putința să-și lichideze propriile-i epave, noi ne vom fi întors la escală.

Pășim peste întreaga înfrîngere. Sîntem asemenea acelor pelerini pe care nu-i chinuiește deșertul, deși se trudesc într-însul, căci cu inima ei se și află în orașul sfînt.

Noaptea care se lasă va împinge această mulțime alandala în grajdul nenorocirii. Turma se strînge. Spre cine ar striga ? Dar ne e dat să alergăm către camarazi, și mi se pare că ne grăbim spre o sărbătoare. Astfel, o simplă cabană, dacă luminează în depărtare, preschimbă cea mai aspră noapte de iarnă într-o noapte de Crăciun. Acolo unde ne ducem vom fi bine primiți. Acolo

unde ne ducem ne vom împărtăşi întru pîinea de seară.

De ajuns, pentru azi, cu aventura : sînt fericit şi obosit. Voi încredinţa mecanicilor avionul împodobit cu găuri. Voi dezbrăca hainele grele de zbor şi, cum e prea tîrziu ca să joc pe consumaţie cu Pénicot, mă voi aşeza pur şi simplu la cină printre camarazi...

Sîntem în întîrziere. Aceia dintre camarazi care-s în întîrziere nu se mai întorc. Sînt în întîrziere ? Prea tîrziu. Cu atît mai rău pentru ei ! Noaptea-i prăvăleşte în eternitate. La ceasul cinei Escadrila îşi numără morţii.

Dispăruţii devin mai frumoşi în amintire. Îi înveşmîntăm pentru veşnicie cu surîsul lor cel mai plin de lumină. Noi vom renunţa la avantajul acesta. Vom răsări fraudulos, în felul diavolilor şi al braconierilor. Maiorul n-o să-şi mai înghită îmbucătura de pîine. Ne va privi. Va spune poate : „A !... iată-vă..." Camarazii au să tacă. Abia ne vor lua în seamă.

Le purtam odinioară cam puţin respect oamenilor mai vîrstnici. Şi n-aveam dreptate. Nu îmbătrîneşti niciodată. Domnule maior Alias ! Oamenii sînt puri şi în ceasul întoarcerii : „Iată-te, tu care eşti de-ai noştri..." Şi pudoarea aşterne tăcere.

Domnule maior Alias, domnule maior Alias... comuniunea aceasta printre voi am gustat-o ca un orb focul. Orbul se aşază şi întinde mîinile, nu ştie dincotro îi vine plăcerea. Din misiunile noastre ne întoarcem gata pentru o recompensă cu gustul necunoscut, care nu e de fapt decît dragostea.

Nu ne dăm seama că aici e dragostea. Dragostea la care ne gîndim îndeobște e mai tumultuos patetică. Dar e vorba, aici, de adevărata dragoste: o rețea de legături care te face să devii.

XXIV

L-am întrebat pe fermierul meu despre numărul instrumentelor de bord. Şi fermierul meu mi-a răspuns :

— Nu mă pricep într-ale prăvăliei dumneavoastră. S-ar crede că e lipsă de unele instrumente : acelea cu care am fi putut cîştiga războiul... Vreți să cinați cu noi ?

— Am cinat.

M-au aşezat însă cu de-a sila între nepoata lui şi gospodina casei :

— Tu, nepoată, dă-te puțin mai încolo... Fă loc căpitanului.

Şi descopăr astfel că nu-s legat numai de camarazi. Ci, prin ei, comunic cu întreaga-mi țară. Odată ce-a încolțit, dragostea izvodeşte rădăcini care nu mai isprăvesc să crească.

Fermierul meu împarte, în tăcere, pîinea. Grijile zilei au înnobilat ființa lui cu o gravitate austeră. Îndeplineşte, poate, pentru ultima oară, ca și cum ar îndeplini un cult, gestul împărțirii acesteia.

Şi mă gîndesc la cîmpurile din jur, care au plămădit materia pîinii lui. Mîine duşmanul le

va cotropi. Să nu vă aşteptaţi la un tumult de oameni înarmaţi. Pămîntul e mare. Invazia, poate, nu va arăta, pe aici, decît chipul unei santinele singuratice, pierdută departe în imensitatea cîmpurilor, ca un semn cenuşiu la hotarele grîului. În aparenţă nimic nu se va fi schimbat, însă ajunge un semn — dacă e vorba de om — pentru ca totul să fie altfel.

Vîntul care va adia peste recoltă asemăna-se-va pururi cu briza marină. Dar dacă ni se pare şi mai larg vîntul de peste spicele recoltei, e fiindcă vîntul recenzează, desfăşurîndu-l, un patrimoniu. El se asigură în viitor. E mîngîiere pentru o soţie, mînă paşnică trecută prin păr.

Grîul ăsta, mîine, se va fi schimbat. Grîul e altceva decît un aliment trupesc. A hrăni omul nu-i totuna cu a îngrăşa vita. Pîinea joacă atîtea roluri ! Am învăţat să recunoaştem în pîine un instrument al comunităţii oamenilor, mulţumită pîinii frînte împreună. Am învăţat să recunoaştem în pîine imaginea măreţiei muncii, din pricina pîinii cîştigate cu sudoarea frunţii. Am învăţat să recunoaştem în pîine esenţialul vehicul al milei, datorită pîinii care se împarte în ceasurile de mizerie. Savoarea pîinii împărţite nu are seamăn. Dar iată că toată puterea acestui aliment spiritual, a pîinii spirituale care se va naşte din cîmpul acesta de grîu, se află în primejdie. Mîine, frîngînd pîinea, fermierul meu nu va mai sluji, poate, aceleiaşi religii familiale. Poate că mîine nu va mai hrăni aceeaşi lumină a ochilor. Cu pîinea e ca şi cu untdelemnul candelelor. Se preschimbă în lumină.

Mă uit la nepoata fermierului care e tare frumoasă şi îmi spun : prin ea, pîinea se face graţie melancolică. Se face pudoare. Se face miere a tăcerii. Ori, aceeaşi pîine, prin virtutea unei simple pete cenuşii, ivite la hotarul oceanului de grîu, dacă hrăneşte mîine aceeaşi lampă, nu va mai forma poate aceeaşi flacără. Esenţialul puterii pîinii se va fi schimbat.

M-am bătut ca să salvez calitatea unei lumini mai mult încă decît pentru a salva hrana trupească. M-am bătut pentru lumina deosebită în care se preschimbă pîinea în casele ţării mele. Ceea ce mă emoţionează înainte de toate, la această fetişcană închisă în taine, este învelişul imaterial. Este nu ştiu ce legătură între liniile unui chip. E poemul citit în pagină — şi nu pagina.

A simţit că cineva o observă. A ridicat ochii spre mine. Mi se pare că mi-a surîs... A fost abia ca o adiere pe fragilitatea obrajilor apei. Apariţia asta mă tulbură. Simt — misterios prezent — sufletul foarte deosebit care nu e de aiurea, ci de aici. Gust o tihnă despre care-mi spun : „E tihna tăcutelor domnii..."

Am văzut strălucind lumina grîului.

Obrazul nepoatei a redevenit neted pe-un fond de mister. Soţia fermierului suspină, priveşte împrejuru-i şi tace. Fermierul, care meditează la ziua de mîine, se închide în carapacea înţelepciunii lui. Se găseşte, dedesubtul tăcerii tuturora, o bogăţie lăuntrică asemănătoare zestrei unui sat — şi deopotrivă de ameninţată.

O stranie evidenţă mă face să mă simt răspunzător de aceste abuzuri nevăzute. Îmi părăsesc ferma. Merg cu paşi înceţi. Port această sarcină care-mi e mai degrabă dulce decît apăsătoare, ca şi cum ar fi un copil adormit la pieptul meu.

Îmi făgăduisem convorbirea asta cu satul meu. Dar iată că n-am de spus nimic. Sînt asemenea fructului bine îmbumbat de arbore, la care visam, acum cîteva ceasuri, cînd spaima se lăsase la fund. Mă simt, foarte firesc, legat de ai mei. Sînt din aluatul lor, aşa cum ei sînt din plămada mea. Cînd fermierul meu a împărţit pîinea, el nu a dat nimic. A împărţit şi a preschimbat. Acelaşi grîu a drumeţit în noi. Fermierul nu sărăcea. Se îmbogăţea : se hrănea cu o pîine mai bună, de vreme ce ea era preschimbată în pîinea unei obştii. În această după-amiază, cînd am decolat, pentru ei, într-o misiune de război, nici eu nu le-am dăruit nimic. Nu le dăruim nimic noi, cei din Escadrilă. Sîntem partea lor de jertfă în război. Înţeleg de ce Hochedé îşi face războiul fără vorbe mari, ca un fierar care făureşte ce trebuie satului. „Cine eşti ?" „Sînt fierarul satului." Şi fierarul munceşte fericit.

Şi dacă eu nădăjduiesc în această clipă, cînd ei par să deznădăjduiască, între mine şi ei nu există deosebiri. Sînt doar partea lor de nădejde. Desigur, sîntem deja înfrînţi. Totul se află în aer. Totul se prăbuşeşte. Eu continui însă să simt liniştea unui biruitor. Sînt contradictorii cuvintele ? Puţin îmi pasă de cuvinte. Mă socot la fel cu Pénicot, Hochedé, Alias, Gavoille. N-avem la îndemînă cuvinte de nici un fel ca să ne

justificăm sentimentul de biruință. Dar ne simțim răspunzători. Nimeni nu se poate simți, în același timp, răspunzător și disperat.

Înfrîngere... Victorie... Nu prea știu să mă folosesc de formulele acestea. Există victorii care exaltă, iar altele care corup. Înfrîngeri care asasinează, iar altele care trezesc. Viața nu poate fi enunțată prin stări, ci prin demersuri. Singura biruință de care nu mă pot îndoi este cea care sălășluie în puterea semințelor. Abia răsădită, în largul pădurilor negre, sămînța — și iat-o victorioasă. Dar trebuie să treacă sorocul ca să poți fi martorul triumfului ei în grîu.

Nu era nimic altceva de întîlnit azi de dimineață decît o armată în destrămare și o mulțime claie peste grămadă. Dar o mulțime alandala, dacă există o singură conștiință în care ea se încheagă, încetează de-a mai fi un talmeș-balmeș. Pietrele de pe șantier nu stau vraiște decît în aparență, dacă totuși există — pierdut undeva pe șantier — un om, fie el și singur, care gîndește catedrala. Nu mă neliniștește nămolul împrăștiat în fel și chip, dacă nămolul are în el o sămînță. Sămînța aceea îl va străpunge, ca să zămislească.

Oricine ajunge la contemplare se preschimbă în sămînță. Oricine descoperă o evidență, îl trage pe fiecare de mînecă să i-o arate. Oricine născocește își propovăduiește de îndată născocirea. Nu știu cum s-ar exprima ori cum s-ar purta un Hochedé. Dar puțin îmi pasă. El își va răspîndi liniștita-i credință jur împrejur. Întrevăd mai bine principiul victoriilor : cine-și asigură

o slujbă de țîrcovnic ori de luminăreasă în catedrala odată clădită e gata învins. Dar oricine poartă în inimă o catedrală ce trebuie clădită e deja învingător. Biruința e rodul dragostei. Singură dragostea cunoaște chipul ce trebuie modelat. Singură dragostea mînă către el. Inteligența n-are preț decît dacă se află în slujba dragostei.

Sculptorul e virtualmente plin de greutatea operei sale : puțin contează dacă nu știe cum s-o modeleze. Din apăsare în apăsare, din greșeală în greșeală, va înainta fără ocoluri, prin lut, către creația lui. Nici inteligența, nici judecata nu sînt creatoare. Dacă sculptorul nu-i decît știință și inteligență, mîinilor sale le va lipsi geniul.

Ne-am înșelat prea multă vreme asupra rostului inteligenței. Am neglijat substanța omului. Am crezut că virtuozitatea sufletelor josnice putea contribui la triumful cauzelor nobile, că egoismul îndemînatic putea exalta spiritul de sacrificiu, că uscăciunea inimii putea — prin învolburări oratorice — să pună temelii dragostei ori fraternității. Am neglijat Ființa. Sămînța de cedru, de voie de nevoie, o să devină cedru. Sămînța de măceș va deveni măceș. Voi refuza de-acum înainte să judec omul după formulele care-i justifică deciziile. Te înșeli prea lesne luîndu-te după garanția cuvintelor, ca și după direcția acțiunilor. Cel ce se duce acasă nu știu dacă se duce la ceartă ori la dragoste. Mă voi întreba : „Ce fel de om este ?" Atunci, numai, voi ști spre ce trage și încotro merge. Mergi întotdeauna, la urma urmei, încotro tragi.

Bîntuit de soare, grăuntele-şi găseşte totdeauna drumul prin pietrişul de pămînt. Logicianul pur, dacă nici un soare nu-l atrage spre sine, se îneacă în hăţişul problemelor. Îmi voi aminti de lecţia pe care mi-a dat-o însuşi potrivnicul meu. Ca să-nconjure spatele inamicului, coloana blindată ce direcţie trebuie să aleagă ? Nu ştie răspunde. Ce trebuie să fie coloana blindată ? Trebuie să fie — împotriva digului — greutatea mării.

Ce trebuie să facem ? Asta. Sau contrariul. Sau altceva. Nu există un determinism al viitorului. Ce trebuie să fim ? Iată într-adevăr întrebarea esenţială, căci singur spiritul fertilizează inteligenţa. El o fecundează cu opera ce va să vină. Inteligenţa o va conduce la soroc. Ce trebuie să facă omul ca să creeze prima corabie ? Formula e mult prea complicată. Arca se va naşte, pînă la urmă, dintr-o mie de încercări contradictorii. Dar acest om ce trebuie să fie ? Înşfac aici creaţia de însăşi rădăcina ei. El trebuie să fie negustor sau soldat, căci atunci, în chip necesar, din dragoste pentru pămînturile îndepărtate, va scorni tehnicieni, va face rost de muncitori şi-şi va lansa pe ape, într-o bună zi, corabia ! Ce trebuie să faci pentru ca o întreagă pădure să zboare ? O ! e prea greu... Ce trebuie să fii ? Trebuie să fii pîrjol !

Mîine vom intra în noapte. Fie ca ţara mea să mai existe cînd se va întoarce ziua ! Ce trebuie să faci ca s-o salvezi ? Cum să poţi enunţa o soluţie simplă ? Nevoile sînt contradictorii. Important e să salvezi moştenirea spirituală, fără de care rasa va fi văduvită de geniul ei. E important

să salvezi rasa, fără de care moştenirea va fi pierdută. În lipsa unui limbaj care ar împăca amîndouă salvările, logicienii vor fi ispitiţi să jertfească fie sufletul, fie trupul. Dar puţin îmi pasă de logicieni. Vreau ca ţara mea să existe — în spiritul şi carnea ei — cînd se va face ziuă. Ca să acţionez spre binele ţării mele, va trebui să apăs clipă de clipă în această direcţie, cu întreaga mea dragoste. Nu există trecere pe care, dacă stăruie şi stăruie, marea să n-o găsească.

Nici o îndoială în privinţa scăpării nu-mi este cu putinţă. Înţeleg mai bine imaginea focului meu pentru orb. Dacă orbul merge către foc, e fiindcă s-a născut în el nevoia de foc. De fapt, focul îl şi călăuzeşte. Dacă orbul caută focul, e că l-a şi găsit. La fel şi sculptorul, îşi şi stăpîneşte creaţia sa cînd începe să frămînte lutul. Noi, de asemenea. Resimţim căldura legăturilor : iată de ce, încă de pe-acum, sîntem biruitori.

Comunitatea noastră ne e de pe-acum sensibilă. Va trebui desigur s-o exprimăm, ca să adunăm oamenii în jurul ei. Acesta e efort de conştiinţă şi de limbaj. Dar va trebui, de asemenea, să nu pierdem nimic din substanţa ei, să rămînem surzi la capcanele întinse de logici provizorii, de şantaje şi polemici. Trebuie, înainte de toate, să nu renegăm nimic din ceea ce sîntem.

Şi iată pentru ce, în tăcerea nopţii mele din sat, sprijinit de un zid, încep la întoarcerea din misiunea peste Arras — şi luminat, pare-mi-se,

de misiunea mea — să-mi impun reguli simple, pe care nu le voi trăda niciodată.

Fiindcă sînt de-ai lor, nu-i voi renega niciodată pe ai mei, orice ar face. Nu voi predica niciodată împotriva lor în fața altuia. Dacă e cu putință să le iau apărarea, îi voi apăra. Dacă mă acoperă de rușine, voi îngropa această rușine în inima mea, și-am să tac. Orice voi gîndi atunci despre ei, nu voi sluji niciodată drept martor al acuzării. Un soț nu se duce din casă în casă să dea de știre el însuși vecinilor săi că nevastă-sa-i o dezmățată. Nu-și va salva astfel onoarea. Căci nevasta lui e dintre ai casei sale. Nu poate să se înnobileze el în dauna ei. Numai odată întors acasă are dreptul să-și rostească mînia.

Nu mă voi desolidariza astfel de-o înfrîngere care, adesea, mă va umili. Mă trag din Franța. Franța a creat un Renoir, un Pascal, un Pasteur, un Guillaumet, un Hochedé. Ea a făurit și incapabili, politicieni și trișori. Dar mi se pare prea lesnicios să-ți recunoști înrudirea cu unii și să ți-o negi cu desăvîrșire față de alții.

Înfrîngerea desparte. Înfrîngerea destramă ceea ce era alcătuit. Există, într-asta, pericol de moarte: nu voi contribui la aceste despărțiri, aruncînd răspunderea dezastrului asupra acelora dintre ai mei care gîndesc altfel decît mine. Nu-i nimic de cîștigat din acest proces fără judecător. Am fost cu toții învinși. Eu am fost învins. Hochedé a fost învins. Hochedé nu aruncă înfrîngerea

asupra altora decît a lui însuşi. Îşi spune : „Eu, Hochedé, eu din Franţa, am fost slab. Franţa lui Hochedé a fost slabă. Am fost slab înlăuntrul ei şi ea e slabă în mine." Hochedé ştie bine că, dacă se dă la o parte de lîngă ai săi, nu se va glorifica decît pe sine. Şi, începînd chiar din clipa aceea, el nu va mai fi Hochedé cel dintr-o casă, dintr-o familie, dintr-o escadrilă, dintr-o patrie. Nu va mai fi decît Hochedé dintr-un deşert.

Dacă primesc să fiu umilit de cei ai casei mele, pot acţiona asupra casei mele. Ea e din mine, aşa cum eu sînt din ea. Dar, dacă refuz umilinţa, casa mea o să se destrame cum va voi, şi eu o să umblu singur, foarte glorios, dar mai fără sens decît un mort.

Pentru a fi, e mai întîi nevoie să-ţi asumi sarcini. Ori, acum numai cîteva ore eram orb. Eram amar. Judec însă mai limpede. Aşa cum refuz să mă plîng de ceilalţi francezi, de cînd mă simt eu însumi că sînt al Franţei, tot aşa nu mai concep ca Franţa să se plîngă de omenire. Fiecare e răspunzător de toţi. Franţa ar fi putut oferi lumii măsura comună care ar fi unit-o. Franţa ar fi putut sluji lumii drept cheie de boltă. Dacă Franţa ar fi avut mireasmă de Franţa, lumină de Franţa, lumea întreagă s-ar fi făcut rezistentă prin intermediul Franţei. Reneg deacum înainte reproşurile aduse omenirii. Franţa îşi datora ei să-i slujească drept suflet, dacă omenirii îi lipsea sufletul.

Franţa ar fi putut să-şi adune aliaţi. Escadrila mea 2/33 s-a oferit succesiv voluntară pentru

războiul din Norvegia, apoi pentru cel din Finlanda. Ce reprezentau Norvegia și Finlanda pentru soldații și subofițerii țării mele ? Mi s-a părut totdeauna că ei acceptau, confuz, să moară pentru o anume mireasmă a sărbătorilor de Crăciun. Salvarea acelei miresme în lume li se părea că justifică sacrificiul vieții lor. Dacă am fi fost noi Crăciunul omenirii, omenirea s-ar fi salvat prin noi.

Comunitatea spirituală a oamenilor în lume n-a intervenit în favoarea noastră. Dar, întemeind această comunitate a oamenilor din lume, am fi salvat omenirea și pe noi înșine. Nu ne-am îndeplinit această sarcină. Fiecare e răspunzător de toți. Fiecare e singur răspunzător. Fiecare e singur răspunzător de toți. Înțeleg pentru prima oară unul din misterele religiei din care s-a tras civilizația ce-o revendic drept a mea : „Să porți păcatele omului..." Și fiecare duce toate păcatele tuturor oamenilor.

XXV

Cine vede aici o doctrină de oameni slabi ? Șef este cel ce ia asupra lui totul. Zice : Am fost bătut ! Nu spune : Ostașii mei au fost bătuți. Adevăratul om așa vorbește. Hochedé ar spune : Sînt răspunzător.

Înțeleg sensul umilinței. Nu e ponegrire de sine. E însuși principiul acțiunii. Dacă, din in-

tenția de-a mă absolvi, pun nenorocirile pe seama fatalității, înseamnă că îngenunchi în fața fatalității. Dacă le pun pe seama trădării, îngenunchi în fața trădării. Dar dacă îmi însușesc greșeala, atunci îmi revendic forța mea de om. Pot acționa asupra plămadei din care sînt. Sînt parte constitutivă a comunității oamenilor.

Există, așadar, cineva în mine pe care îl combat ca să mă fac mai mare. A fost necesară călătoria aceasta dificilă, ca să deslușesc astfel în mine, de bine de rău, individul pe care-l combat de omul care crește. Nu știu cît valorează imaginea care mă încearcă, dar îmi spun : individul nu-i decît un drum. Omul care îl folosește contează doar.

Nu mă mai satisfac adevărurile de polemică. La ce bun să învinuiești indivizii ? Nu sînt decît drumuri de treceri. Nu mai pot pune înghețul mitralierelor mele pe seama neglijenței funcționarilor, nici absența popoarelor prietene pe seama egoismului lor. Înfrîngerea, desigur, se exprimă prin falimente individuale. Dar o civilizație plămădește oamenii. Dacă aceea de care pretind că aparțin e amenințată de prăbușirea indivizilor, apoi am dreptul să mă întreb de ce nu i-a plămădit altfel.

O civilizație, ca și o religie, se acuză pe sinesi dacă se plînge de moliciunea credincioșilor ei. Ea trebuie să-i exalte. Așijderea, dacă se plînge de ura necredincioșilor. Își datorează ei înseși să-i convertească. Ori, aceea a mea, care odinioară a arătat ce poate, care și-a înflăcărat apostolii, care a zdrobit violenții, care a eliberat

popoare de sclavi, aceea a mea n-a mai ştiut astăzi nici să exalte, nici să convertească. Dacă doresc să dezghioc rădăcina diverselor pricini ale înfrîngerii mele, dacă am ambiţia să retrăiesc, trebuie găsit din nou mai întîi fermentul pe care l-am pierdut.

Căci lucrurile stau la fel cu o civilizaţie ca şi cu grîul. Grîul hrăneşte omul, dar omul salvează — la rîndul său — grîul, punîndu-i la păstrare sămînţa. Rezerva de grăunţe e respectată din generaţie de grîu în generaţie de grîu, ca o moştenire.

Nu-mi ajunge să ştiu ce grîu doresc pentru ca el să încolţească. Dacă vreau să salvez un tip de om — şi puterea acestuia — trebuie să salvez şi principiile care îl făuresc.

Dar, dacă am păstrat imaginea civilizaţiei căreia socot că-i aparţin, în schimb am pierdut regulile care o călăuzeau. Descopăr astă-seară că vorbele de care mă foloseam nu mai atingeau esenţialul. Propovăduiam, astfel, democraţia, fără să bănui că nu mai enunţam prin asta, asupra calităţilor şi soartei omului, un ansamblu de reguli, ci doar un mănunchi de dorinţe. Doream ca oamenii să fie fraţi, liberi şi fericiţi. Bineînţeles. Cine nu-i de acord? Ştiam să expun „cum" trebuie să fie omul. — Dar nu „cine" trebuie să fie.

Vorbeam, fără să precizez cuvintele, despre comunitatea oamenilor. Ca şi cum climatul la care făceam aluzie n-ar fi fluxul unei arhitecturi anumite. Mi se părea că evoc o evidenţă firească. Nu există evidenţă firească. O trupă

fascistă, o piaţă de sclavi sînt, şi ele, comunităţi omeneşti.

Comunitatea aceasta omenească n-o mai locuiam ca arhitect. Beneficiam de pacea, de îngăduinţa, de buna ei stare. Nu ştiam despre ea nimic altceva decît că locuiam într-însa. Locuiam în ea ca ţîrcovnic sau ca lumînăreasă. Aşadar ca parazit. Aşadar ca învins.

La fel sînt şi pasagerii corăbiei. Se folosesc de corabie fără să-i dea nimic. Adăpostiţi de pereţii saloanelor, pe care-i socotesc un cadru absolut, ei îşi văd de jocuri. Habar n-au de munca pieselor de susţinere ale carcasei ce stau sub eterna apăsare a mării. Cu ce drept s-ar plînge, dacă furtuna le-ar sfărîma corabia ?

Dacă s-au corupt indivizii, dacă am fost învins, de ce anume m-aş plînge ?

Există o unitate de măsură comună pentru a aprecia calităţile ce li le doresc oamenilor civilizaţiei mele. Există o cheie de boltă a deosebitei comunităţi pe care ei trebuie s-o întemeieze. Există un principiu din care a ieşit totul altădată, rădăcini, trunchi, ramuri şi fructe. Care-i principiul acesta ? Era grăunte vînjos în pămîntul gunoit al oamenilor. El singur poate face din mine un învingător.

Mi se pare că înţeleg multe lucruri în strania mea noapte de la sat. Tăcerea este de o calitate fără de seamăn. Cel mai mic zgomot inundă întreg spaţiul, ca un clopot. Nimic nu-mi e străin. Nici răgetul ăsta al vitelor, nici această îndepărtată chemare, nici acest zgomot al unei uşi care se închide. Totul se petrece ca şi cum ar fi în

mine. Trebuie să mă grăbesc să cuprind sensul unui sentiment care poate să se risipească...

Îmi spun : „E tirul din Arras..." Tirul a sfărîmat un înveliș. Toată ziua de azi, nici vorbă, am pregătit în mine locuința. Nu eram decît un girant ursuz. Ăsta-i individul. Dar s-a ivit Omul ! S-a instalat pur și simplu în locul meu. A privit către mulțimea îngrămădită și a văzut un popor. Poporul său. Omul, măsură comună a acestui popor și a mea. Iată de ce, alergînd spre Escadrilă, mi se părea că alerg spre un foc mare. Prin ochii mei privea Omul — Omul, măsura comună a camarazilor.

E acesta vreun semn ? Sînt atît de dispus să cred în semne... Totul e, astă-seară, înțelegere tacită. Orice zgomot mă atinge ca o limpede și totodată tulbure solie. Ascult un pas liniștit umplînd noaptea :

— Bună seara, căpitane...

— Bună seara !

Nu-l cunosc. A fost între noi ca un soi de „aho" al barcagiilor, care trece de la o barcă la alta.

Am simțit încă o dată sentimentul unei miraculoase înrudiri. Omul care sălășluiește în mine astă-seară, nu mai termină să și-i numere pe-ai săi. Omul, măsura comună a popoarelor și a raselor...

Se întorcea, insul cel de adineauri, cu provizia lui de griji, de gînduri și de imagini. Cu încărcătura lui închisă în el. Aș fi putut să-l opresc și să-i vorbesc. De-a lungul unui drum

de sat prăfos-alburiu, am fi putut — reciproc — schimba cîteva amintiri. Aşa schimbă între ei negustorii comorile, dacă li se încrucişează drumurile, la întoarcerea din insule.

În civilizaţia mea, cel care se deosebeşte de mine nu numai că nu mă păgubeşte, dar mă îmbogăţeşte. Unitatea noastră, pe deasupra noastră, se clădeşte în Om. La fel şi discuţiile noastre, seara, la Escadrila 2/33, departe de a dăuna fraternităţii noastre, o întăresc, fiindcă nimeni nu doreşte să-şi audă propriu-i ecou, nici să se privească într-o oglindă.

În Om se regăsesc, la fel, şi francezii din Franţa, şi norvegienii din Norvegia. Omul îi îmbină în armonioasa lui unitate şi în acelaşi timp exaltă — fără să se contrazică — obiceiurile lor deosebite. Şi arborele se exprimă prin ramuri care nu seamănă cu rădăcinile. Dacă, prin urmare, acolo se scriu poveşti despre omăt, dacă în Olanda se cultivă lalele, dacă se improvizează flamenco-uri în Spaina, prin acestea ne îmbogăţim cu toţii întru Om. Poate că de aceea noi, cei din Escadrilă, am dorit să ne batem pentru Norvegia...

Şi iată, mi se pare că ajung la capătul unui lung pelerinaj. Nu descopăr nimic, dar, ca la ieşirea din somn, revăd pur şi simplu ceea ce nu mai priveam.

Civilizaţia mea se întemeiază pe cultul Omului prin indivizi. Ea a căutat, vreme de secole, să arate Omul, aşa cum ar fi învăţat să deosebească o catedrală printre pietrele din ea.

A propovăduit acest Om care domină individul...

Căci Omul civilizației mele nu se definește plecînd de la oameni. Oamenii se definesc prin el. Există în el, ca în orice Ființă, ceva ce nu se explică prin materialele ce-l alcătuie. O catedrală e cu totul altceva decît o adunătură de pietre. E geometrie și arhitectură. Nu pietrele o definesc, ci ea îmbogățește — cu propria ei semnificație — pietrele. Aceste pietre sînt înnobilate, fiindcă sînt pietrele unei catedrale. Cele mai diferite pietre îi slujesc unitatea. Catedrala absoarbe în cîntarea ei pînă și jgheaburile împodobite cu chipurile cele mai strîmbătoare.

Dar, încetul cu încetul, mi-am uitat adevărul. Am crezut că Omul rezuma oamenii, așa cum Piatra rezuma pietrele. Am confundat catedrala cu suma pietrelor și, puțin cîte puțin, moștenirea s-a risipit. Trebuie restaurat Omul. El este esența culturii mele. El este cheia comunității mele. El este principiul biruinței mele.

XXVI

E ușor să întemeiezi ordinea unei societăți pe supunerea fiecăreia la niște reguli fixe. E ușor să plămădești un om orb, care să îndure, fără să crîcnească, un stăpîn ori un Coran. Dar e nespus mai înălțătoare izbînda care consistă,

spre a slobozi omul, în a-l face pe om să domnească asupra lui însuşi.

Dar ce înseamnă a slobozi ? Dacă, într-un deşert, fac slobod un om care nu simte nimic, ce preţ al sensului are libertatea lui ? Nu există decît libertatea „cuiva" care se îndreaptă spre undeva. A-l elibera pe omul acela ar însemna să-l înveţi setea şi să-i trasezi un drum către un puţ. Doar atunci i s-ar arăta sensuri ale demersului cărora nu le-ar lipsi înţelesul. Să eliberezi o piatră nu înseamnă nimic, dacă nu există gravitaţie. Căci piatra, odată liberă, nu se va duce nicăieri.

Dar civilizaţia mea a încercat să întemeieze relaţiile umane pe cultul Omului dincolo de individ, pentru ca purtarea fiecăruia faţă de el însuşi ori faţă de altul să nu mai fie conformism orb la obiceiurile furnicarului, ci liberă practicare a dragostei.

Drumul nevăzut al gravitaţiei eliberează piatra. Nevăzutele pante ale dragostei eliberează omul. Civilizaţia mea a încercat să facă din fiecare om ambasadorul aceluiaşi prinţ. Ea a considerat individul ca drum ori ca mesaj al mai-marelui decît el şi a oferit libertăţii ascensiunii sale direcţii magnetice.

Cunosc temeinic originea acestui cîmp de forţe. Veacuri de-a rîndul civilizaţia mea l-a contemplat pe Dumnezeu prin oameni. Omul era făcut după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu. Dumnezeu era respectat în om. Oamenii erau fraţi întru Dumnezeu. Acest reflex al lui Dumnezeu conferea o inalienabilă demnitate fiecărui om.

Relaţiile omului cu Dumnezeu întemeiau în chip evident îndatoririle fiecăruia faţă de sine şi de ceilalţi.

Civilizaţia mea e moştenitoarea valorilor creştine. Voi reflecta la construcţia catedralei, ca să-i înţeleg mai bine arhitectura.

Contemplarea lui Dumnezeu îi făcea pe oameni egali, fiind egali întru Dumnezeu. Şi această egalitate avea un înţeles clar. Căci nu poţi fi egal decît întru ceva. Soldatul şi căpitanul sînt egali întru naţiune. Egalitatea nu mai e decît un cuvînt lipsit de înţeles, dacă nu există nimic întru care să legi egalitatea aceasta.

Înţeleg limpede de ce această egalitate, care era egalitatea drepturilor lui Dumnezeu prin mijlocirea indivizilor, interzicea limitarea ascensiunii unui individ : Dumnezeu putea hotărî să-l ia drept drum. Dar, deoarece era vorba şi de egalitatea drepturilor lui Dumnezeu „asupra" indivizilor, înţeleg de ce indivizii, oricare ar fi fost ei, erau supuşi aceloraşi datorii şi aceluiaşi respect al legilor. Exprimîndu-l pe Dumnezeu, erau egali în drepturi. Slujindu-l pe Dumnezeu, erau egali în îndatoriri.

Înţeleg de ce o egalitate stabilită întru Dumnezeu nu aducea nici contradicţii, nici dezordini. Demagogia apare cînd, în lipsa existenţei unei măsuri comune, principiul egalităţii degenerează în principiu de identitate. Atunci soldatul refuză să-şi salute căpitanul, căci, salutînd căpitanul, soldatul ar da onorul unui individ, iar nu Naţiunii.

Civilizaţia mea, moştenindu-l pe Dumnezeu, i-a făcut egali pe oameni întru Om.

Înţeleg originea respectului oamenilor unii faţă de alţii. Savantul trebuia să-l respecte şi pe ultimul fochist din pîntecul corăbiei, căci şi acela era ambasadorul. Oricare ar fi fost valoarea unuia şi mediocritatea celuilalt, nici un om nu putea pretinde să facă din celălalt un sclav. Nu umileşti un ambasador. Dar acest respect faţă de om nu ducea la înjositoarea prosternare în faţa mediocrităţii individului, în faţa prostiei sau a neştiinţei, fiindcă onorată în primul rînd era această calitate de ambasador al lui Dumnezeu. Aşa că dragostea de Dumnezeu întemeia între oameni relaţii nobile, afacerile tratîndu-se între ambasadori, pe deasupra calităţii indivizilor. Civilizaţia mea, moştenindu-l pe Dumnezeu, a întemeiat respectul omului prin mijlocirea indivizilor.

Înţeleg originea fraternităţii oamenilor. Oamenii erau fraţi întru Dumnezeu. Nu poţi fi frate decît întru ceva. Dacă nu există nod care să-i unească, oamenii sînt juxtapuşi, iar nu legaţi între ei. Nu poţi fi doar frate, şi atîta tot. Camarazii mei sînt fraţi „întru" Escadrila 2/33. Francezii — „întru" Franţa.

Civilizaţia mea, moştenindu-l pe Dumnezeu, i-a făcut pe oameni fraţi întru Om.

Înțeleg semnificația îndatoririlor care mi-au fost propovăduite. Iubirea aproapelui îl slujea pe Dumnezeu prin mijlocirea individului. Era datorată lui Dumnezeu, oricît ar fi fost individul de mediocru. Iubirea aceea a aproapelui nu-l umilea pe beneficiarul ei, nici nu-l lega cu lanțurile gratitudinii, de vreme ce nu către ei, ci către Dumnezeu era darul îndreptat. Dimpotrivă, exercitarea acelei iubiri a aproapelui nu era niciodată omagiu adus mediocrității, prostiei sau ignoranței. Medicul avea datoria să-și pună în joc viața, îngrijind de ciumatul cel mai de rînd. Îl slujea pe Dumnezeu. Nu era micșorat de noaptea albă petrecută la căpătîiul unui pungaș.

Civilizația mea, moștenitoare a lui Dumnezeu, a făcut astfel din iubirea aproapelui un dar adus Omului prin mijlocirea individului.

Înțeleg sensul profund al umilinței cerute individului. Ea nu-l înjosea. Îl înălța. Îl lumina asupra rolului său de ambasador. Așa după cum îl obliga să-l respecte pe Dumnezeu în ceilalți, îl silea să-l respecte și în el însuși, pentru ca să se facă vestitor al lui Dumnezeu sau drum către Dumnezeu. Îi impunea să se uite pe sine, pentru ca să crească, deoarece, dacă individul se entuziasmează de propria lui importanță, atunci, de îndată, drumul se preschimbă în zid.

Civilizația mea, moștenitoare a lui Dumnezeu, a propovăduit și respectul de sine, adică res-

pectul pentru Om prin intermediul propriei sale ființe.

Înțeleg, în sfîrșit, de ce iubirea de Dumnezeu i-a făcut pe oameni răspunzători unii față de alții și le-a impus nădejdea drept o virtute. Fiindcă, pe fiecare dintre ei, îl făcea ambasadorul aceluiași Dumnezeu, în mîinile fiecăruia stînd mîntuirea tuturor. Nimeni n-avea dreptul să piardă nădejdea, fiind vestitor al unui mai-mare ca el. Deznădejdea înseamnă tăgăduirea lui Dumnezeu în sine. Datoria de a spera s-ar fi putut traduce prin : „Te crezi va să zică de-o așa de mare importanță ? Cîtă îngîmfare în disperarea ta !"

Civilizația mea, moștenitoare a lui Dumnezeu, l-a făcut pe fiecare răspunzător față de toți oamenii, și pe toți oamenii răspunzători față de fiecare. Un individ trebuie să se sacrifice pentru salvarea colectivității, dar nu e vorba aici de-o aritmetică imbecilă. E vorba de respectul Omului prin individ. Măreția, într-adevăr, a civilizației mele, este că o sută de mineri sînt datori să-și riște viața pentru salvarea unui singur miner îngropat. El salvează Omul.

În această lumină, înțeleg limpede semnificația libertății. E libertatea unei creșteri de copac pe cîmpul de forțe al seminței sale. E climat al ascensiunii Omului. Se aseamănă cu un vînt prielnic. Doar mulțumită vîntului corăbiile cu pînze sînt libere pe mare.

Un om astfel construit ar dispune de puterea arborelui. Cît spaţiu n-ar acoperi rădăcinile sale ! Cîtă plămadă omenească n-ar absorbi el, ca să înflorească în soare !

XXVII

Dar am stricat totul. Am risipit moştenirea. Am lăsat putrezirii noţiunea de Om.

Spre a salva acest cult al unui Prinţ contemplat prin indivizi, şi înalta calitate a relaţiilor umane pe care le statornicea cultul acesta, civilizaţia cheltuise totuşi o energie şi un talent considerabile. Toate eforturile „Umanismului" n-au tins decît spre acest ţel. Umanismul şi-a luat drept misiune exclusivă să lumineze şi să perpetueze întîietatea Omului asupra individului. Umanismul a propovăduit Omul.

Dar cînd trebuie să vorbeşti despre Om, limbajul devine incomod. Omul se deosebeşte de oameni. Nu spui nimic esenţial despre catedrală, dacă nu vorbeşti decît despre pietre. Nu spui nimic esenţial despre Om, dacă încerci să-l defineşti prin calităţile omului. Aşa că umanismul a lucrat într-o direcţie zăgăzuită încă de la început. A încercat să prindă noţiunea de Om printr-o argumentaţie de ordin logic şi moral, şi s-o transporte astfel în conştiinţe.

Nici o explicaţie verbală nu înlocuieşte vreodată contemplaţia. Unitatea fiinţei nu e vehicu-

labilă prin cuvinte. Dacă aş vrea să-i învăţ pe oameni, a căror civilizaţie ar ignora-o, dragostea de patrie sau de moşie, n-aş avea nici un argument ca să-i emoţioneze. Cîmpuri, islazuri şi vite alcătuiesc o moşie. Fiecare şi toate laolaltă au drept rost s-o îmbogăţească. Există totuşi în moşie ceva care scapă analizei materialelor, deoarece există stăpîni care, din dragoste pentru moşia lor, s-ar ruina ca s-o salveze. Şi iată că, dimpotrivă, acel „ceva" e ceea ce înnobilează cu o calitate aparte materialele. Ele devin vitele unei moşii, păşunile unei moşii, ogoarele unei moşii...

Tot astfel devii omul unei patrii, al unei meserii, al unei civilizaţii, al unei religii. Dar pentru a putea să invoci apartenenţa la asemenea Fiinţe, se cuvine, mai întîi, să le întemeiezi în tine. Şi acolo unde nu există un sentiment al patriei, nici un limbaj de pe lume nu-l va aduce. Nu întemeiezi în tine Fiinţa de care pretinzi că ţii decît prin acte înfăptuite de tine. O Fiinţă nu ţine de împărăţia limbajului, ci de aceea a actelor săvîrşite de ea. Umanismul nostru n-a ţinut seama de actele omului. Încercarea lui a dat greş.

Iar actul esenţial a primit aici un nume. Se cheamă sacrificiu.

Sacrificiul nu înseamnă nici amputare, nici pocăinţă. El este, în mod esenţial, un act. El este dar de sine adus Fiinţei de care pretinzi că ţii. Doar acela va înţelege ce e o moşie care-i va fi sacrificat moşiei o parte din sine, care va fi luptat ca s-o salveze, care se va fi ostenit ca

s-o înfrumusețeze. Atunci îl va năpădi dragostea de moșie. O moșie nu-i suma intereselor, aici constă greșeala. Ea este totalul dăruirilor.

Cît timp civilizația mea s-a sprijinit pe Dumnezeu, ea a salvat acea noțiune a sacrificiului care-l întemeia pe Dumnezeu în inima omului. Umanismul a nesocotit rolul esențial al jertfei. A pretins să vehiculeze conceptul de Om prin vehicularea cuvintelor, și nu prin actele săvîrșite de el.

Nu mai avea, pentru a salva viziunea Omului prin oameni, decît acest cuvînt înfrumusețat de-o majusculă. Riscam să alunecăm pe o pantă primejdioasă și să confundăm, într-o bună zi, Omul cu simbolul mediei sau al ansamblului oamenilor. Riscam să confundăm catedrala cu suma pietrelor sale.

Și, puțin cîte puțin, ne-am pierdut moștenirea.

În loc să afirmăm drepturile Omului, dincolo de indivizi, am început să vorbim de drepturile Colectivității. Am văzut introducîndu-se pe nesimțite o morală a Colectivului care nesocotește Omul. Această morală va explica limpede de ce individul trebuie să se sacrifice pentru Comunitate. Ea nu va mai explica însă, fără artificii de limbaj, de ce o Comunitate e datoare să se sacrifice pentru un singur om. De ce este echitabil ca o mie de oameni să moară spre a elibera unul singur din închisoarea nedreptății. Ne mai amintim încă de acest lucru, dar îl uităm încetul cu încetul. Și totuși în acest principiu, care ne deosebește atît de limpede de furnicar, stă, înainte de toate, măreția noastră.

Am alunecat — în lipsa unei metode eficace — de la Umanitatea care se întemeia pe Om, spre acest furnicar ce se întemeiază pe suma indivizilor.

Ce putem noi opune religiilor Statului sau ale Masei ? Ce a devenit marea noastră imagine a omului născut din Dumnezeu ? Abia dacă se mai recunoştea prin mijlocirea unui vocabular ce se golise de substanţa lui.

Încetul cu încetul, uitînd Omul, ne-am mărginit morala la problemele individului. Am pretins fiecăruia să nu dăuneze celuilalt individ. De la fiecare piatră să nu dăuneze altei pietre. Şi desigur, nu-şi dăunează una celeilalte cînd stau vraişte pe-un cîmp. Dar dăunează catedralei pe care ar fi întemeiat-o şi care le-ar fi fundamentat în schimb şi lor înţelesul.

Am continuat să propovăduim egalitatea oamenilor. Dar, uitînd Omul, n-am mai înţeles nimic din ce vorbeam. Pentru că nu ştiam pe ce să întemeiem egalitatea, am transformat-o într-o afirmaţie vagă, de care n-am mai ştiut să ne folosim. Cum să defineşti egalitatea, pe planul indivizilor, între înţelept şi brută, imbecil şi geniu ? Egalitatea, pe planul materialelor, cere, dacă pretindem să definim şi să realizăm, ca ele să ocupe toate un loc identic şi să joace acelaşi rol. Ceea ce este absurd. Principiul Egalităţii degenerează, atunci, în principiu, de Indentitate.

Am continuat să propovăduim Libertatea omului. Dar, uitînd Omul, ne-am definit Libertatea

noastră ca pe-o licenţă vagă, exclusiv limitată de paguba pricinuită celuilalt. Ceea ce e gol de înţeles, căci nu există nici un act care să nu-l angajeze pe vreun altul. Dacă mă mutilez, soldat fiind, sînt împuşcat. Nu există individ singur. Cine se rupe de ea, păgubeşte o comunitate. Cine e trist, îi întristează şi pe ceilalţi.

De dreptul nostru la o libertate astfel înţeleasă n-am mai ştiut să ne servim fără să ne lovim de contradicţii de nebiruit. Fiindcă n-am ştiut în ce caz dreptul nostru era valabil şi în ce caz nu mai era, ca să salvăm un principiu obscur, am închis cu ipocrizie ochii la piedicile nenumărate pe care orice societate, în mod necesar, le aducea libertăţilor noastre.

Cît despre Milă [1], nici măcar n-am mai îndrăznit s-o propovăduim. Într-adevăr, odinioară, sacrificiul care făureşte Fiinţele lua numele de Milă cînd îl cinstea pe Dumnezeu prin mijlocirea chipului său omenesc. Prin individ — îi dădeam lui Dumnezeu, sau Omului. Dar, uitînd de Dumnezeu sau de Om, nu mai dădeam decît individului. De atunci, Mila căpăta adesea chip de faptă inacceptabilă. Societatea, iar nu bunul plac individual, e cea care trebuie să asigure echitatea în împărţirea proviziilor. Demnitatea individului cere ca el să nu ajungă vasalul binefacerilor altuia. Ar fi paradoxal să-i vezi pe

---

[1] În original *Charité* (dragoste de Dumnezeu şi de aproapele, darul de a dori şi de a face bine aproapelui) : a fi tradus cu *caritate* în româneşte ar fi însemnat însă altceva. Iar între *milă* şi *milostenie*, l-am ales pe cel dintîi (n. t.).

posedanţi revendicînd, în afară de posesia bunurilor ce le aparţin, şi gratitudinea celor care nu posedă.

Dar, mai presus de toate, mila noastră prost înţeleasă se întorcea împotriva scopului ei. Exclusiv întemeiată pe pornirile de compătimire faţă de indivizi, ea ne interzicea orice pedeapsă care ar fi educat. Cîtă vreme Mila adevărată, fiind îndeplinirea unui cult faţă de Om, dincolo de individ, impunea să combatem individul pentru a-l înălţa în el pe Om.

Am pierdut astfel Omul. Şi pierzînd Omul, am golit de căldură însăşi această fraternitate, pe care o propovăduia civilizaţia noastră — fiindcă eşti frate întru ceva, şi nu doar frate pur şi simplu. Împărţeala nu asigură fraternitatea. Fraternitatea se leagă doar prin jertfă. Se leagă prin darul comun către ceva mai mare decît sineşi. Dar, confundînd cu o micşorare stearpă această rădăcină a oricărei adevărate existenţe, ne-am redus fraternitatea numai la o toleranţă mutuală.

Am încetat să dăm. Dar, dacă pretind să nu-mi dau decît mie, nu primesc nimic, fiindcă nu clădesc nimic din care să fac parte, şi prin urmare nu sînt nimic. Dacă mi se cere apoi să mor pentru interese, voi refuza să mor. Interesul cere în primul rînd să trăieşti. Care-i elanul de dragoste care ar reprezenta preţul morţii mele ? Se moare pentru o casă. Nu pentru obiecte şi ziduri. Se moare pentru catedrală. Nu pentru pietre. Se moare pentru un popor.

Nu pentru o mulţime. Se moare din dragoste pentru Om, dacă el e cheia de boltă a unei Comunităţi. Se moare doar pentru ceea ce te face să trăieşti.

Vocabularul nostru părea aproape intact, dar cuvintele noastre, care s-au golit de substanţă reală, ne duceau, dacă pretindeam să ne folosim de ele, spre contradicţii fără ieşire. Nu puteam face nimic altceva decît să ne întoarcem privirile de la aceste litigii. Nu puteam, fiindcă nu ştiam să clădim, decît să lăsăm pietrele vraişte pe cîmp şi să vorbim de Colectivitate, prudent, fără să îndrăznim a preciza despre ce vorbeam, căci nu vorbeam într-adevăr despre nimic. Colectivitate este un cuvînt gol atîta timp cît lectivitatea nu se sudează în ceva anume. O sumă nu-i o Fiinţă.

Dacă Societatea noastră putea încă să pară un lucru de dorit, dacă Omul mai păstra înlăuntrul ei oarecare prestigiu, era în măsura în care adevărata civilizaţie — trădată de noi prin ignoranţă — îşi mai prelungea asupră-ne osînditele-i raze, şi ne salva, în pofida noastră.

Cum ar fi putut înţelege duşmanii noştri ceea ce noi nu mai înţelegeam ? Ei n-au văzut din noi decît aceste pietre aruncate vraişte. Au încercat să dea un înţeles unei Colectivităţi pe care noi nu mai ştiam s-o definim, fiindcă nu ne mai aminteam de Om.

Unii s-au dus dintr-o dată, voioşi, pînă la concluziile cele mai depărtate ale logicii. Din acea colecţie au făcut o colecţie absolută. Pie-

trele trebuie să fie identice cu pietrele. Şi fiecare piatră domneşte singură peste sine. Anarhia îşi aminteşte de cultul Omului, dar îl aplică riguros la individ. Şi contradicţiile care se nasc din rigoarea aceasta sînt mai rele decît ale noastre.

Alţii au adunat aceste pietre zvîrlite la întîmplare pe cîmp. Au propovăduit drepturile Masei. Formula nu-i mulţumitoare. Căci dacă este, desigur, intolerabil ca un singur om să tiranizeze Masa — e la fel de intolerabil ca Masa să strivească un singur om.

Alţii s-au înstăpînit peste aceste pietre lipsite de putere şi, din suma lor, au alcătuit un Stat. Un asemenea stat nu transcende nici el oamenii. E şi el expresia unei sume. E puterea Colectivităţii încredinţate mîinilor unui individ. E domnia unei pietre care pretinde că se identifică cu altele, asupra ansamblului pietrelor. Acest Stat propovăduieşte limpede o morală a Colectivului pe care încă o mai refuzăm, dar spre care ne îndreptăm noi înşine, încet, căci nu ne amintim de Om, care, singur, ne-ar îndreptăţi refuzul.

Aceşti adepţi ai noii religii se opun ca mai mulţi mineri să-şi rişte viaţa spre a salva un singur miner îngropat. Căci grămada de pietre este atunci păgubită. Îl vor omorî pe soldatul grav rănit, dacă el îngreunează înaintarea unei armate. Binele Comunităţii îl vor studia în aritmetică — şi aritmetica îi va guverna. Vor pierde posibilitatea de-a se depăşi pe ei înşişi. Vor urî, în consecinţă, ceea ce se deosebeşte de ei, de

vreme ce nimic de deasupra lor — în care să se contopească — nu le va sta la îndemînă. Orice obicei, orice rasă, orice gînd străin le va deveni în mod necesar o sfidare. Nu vor avea puterea să absoarbă, căci, pentru a-l converti pe Omul în sine, se cade nu să-l amputezi, ci să-l exprimi lui însuşi, să oferi un scop aspiraţiilor lui şi un cîmp de activitate energiilor sale. A converti înseamnă totdeauna a elibera. Catedrala poate absorbi pietrele care prind în ea înţeles. Dar mormanul de pietre nu absoarbe nimic şi, fiindcă nu-i în măsură să absoarbă, striveşte. Aşa e — dar a cui e vina ?

Nu mă mir că grămada de pietre, care apasă din greu, a fost mai tare decît pietrele împrăştiate.

Totuşi, eu sînt cel mai tare.

Sînt cel mai tare, dacă mă regăsesc. Dacă Umanismul nostru restaurează Omul. Dacă ştim să ne întemeiem Comunitatea şi dacă, pentru a o întemeia, ne folosim de singurul instrument eficace : jertfa. Comunitatea noastră, aşa cum civilizaţia noastră a clădit-o, nu era, nici ea, suma intereselor noastre — era suma dăruirilor noastre.

Sînt cel mai tare, deoarece arborele e mai tare decît elementele solului. El le drenează spre sine. Le preschimbă în arbore. Catedrala e mai strălucitoare decît mormanul de pietre. Sînt cel mai tare, fiindcă singură civilizaţia mea are puterea să îmbine armonios în unitatea ei, fără să

le amputeze, felurite le particularităţi. Ea dă viaţă izvorului forţei sale, în timp ce se şi adapă din el.

Am pretins în ceasul plecării să primesc înainte de a da. Pretenţia mea era zadarnică. Lucrurile se petrec aici ca şi cu trista lecţie de gramatică. Trebuie să dai înainte de a primi — şi să clădeşti înainte de a locui.

Mi-am întemeiat dragostea de ai mei pe darul acesta de sînge aşa cum o mamă şi-o întemeiază pe a ei pe darul de lapte. Aici e taina. Trebuie să începi prin jertfă, ca să întemeiezi dragostea. Dragostea, mai apoi, poate solicita alte sacrificii, şi le poate întrebuinţa în vederea tuturor biruinţelor. Omul trebuie să facă tot mereu el întîii paşi. Trebuie să se nască înainte de a exista.

M-am întors din misiune întemeindu-mi înrudirea cu prizărita fermieră. Surîsul ei mi-a devenit transparent şi, prin el, mi-am putut vedea satul. Prin sat, ţara. Prin ţară, celelalte ţări. Căci ţin de-o civilizaţie care şi-a ales Omul drept cheie de boltă. Ţin de Escadrila 2/33 care dorea să lupte în Norvegia.

Se poate ca mîine Alias să mă aleagă pentru o altă misiune. M-am echipat astăzi ca să slujesc unui zeu faţă de care eram orb. Tirul din Arras a sfîşiat învelişurile şi am văzut. Toţi ai mei, de asemenea, au văzut. Prin urmare, dacă decolez în zori, voi şti pentru ce mai lupt încă.

Dar doresc să-mi aduc aminte ce am văzut. Am nevoie de un Crez simplu spre a-mi aduce aminte.

Voi lupta pentru primatul Omului asupra individului — ca şi pentru primatul Universalului asupra particularului.

Cultul Universalului cred că exaltă şi leagă bogăţiile fiecăruia — şi întemeiază singura adevărată ordine, care este aceea a vieţii. Un arbore e o orînduire, deşi rădăcinile i se deosebesc de ramuri.

Cultul particularului cred că nu atrage decît moartea — căci întemeiază ordinea pe asemănare. Confundă unitatea Fiinţei cu identitatea părţilor ei. Şi devastează catedrala ca să alinieze pietrele. Voi lupta, deci, împotriva oricui va pretinde să impună un obicei anume altor obiceiuri, un popor anume altor popoare, o rasă anume altor rase, o gîndire anume altor gîndiri.

Cred că întîietatea Omului este cea care întemeiază unica Egalitate şi singura Libertate care să aibă un înţeles. Cred în egalitatea drepturilor Omului dincolo de orice individ în parte. Şi cred că Libertatea e aceea a ridicării Omului. Egalitate nu înseamnă Indentitate. Libertatea nu e exaltarea individului împotriva Omului. Voi lupta împotriva oricui va pretinde să aservească unui individ — ca şi masei de indivizi — libertatea Omului.

Civilizaţia mea spune, cred, Milă iertfei consimţite pentru Om, ca să-i aşeze domnia pe trainice temelii. Mila este dar făcut Omului, în pofida mediocrităţii individului. Ea întemeiază Omul. Voi lupta împotriva oricăruia dintre cei

ce, pretinzînd că această milă a mea ține la loc de cinste mediocritatea, va renega Omul și va întemnița, astfel, individul într-o definitivă mediocritate.

Mă voi bate pentru Om. Împotriva vrăjmașilor săi. Dar și împotriva mea.

XXVIII

M-am dus lîngă camarazii mei. Către miezul nopții trebuia să ne întîlnim toți ca să primim instrucțiuni. Escadrilei 2/33 îi era somn. Flacăra marelui foc s-a preschimbat în jar. Escadrila pare să mai reziste, dar nu e decît o iluzie. Hochedé își cercetează trist faimosul cronometru. Pénicot, într-un colț, cu ceafa rezemată de zid, închide ochii. Gavoille, stînd pe-o masă, cu privirea pierdută și picioarele atîrnînd în aer, face mutre ca un copil gata să plîngă. Azambre picotește pe-o carte. Maiorul, singurul mai vioi, dar palid de ți-e mai mare mila de el, sub o lampă, discută încet cu Geley. „Discută" e doar o figură de stil. Maiorul vorbește. Geley dă din cap și spune „Da, desigur". Geley se agață de „Da, desigur"-ul său. Se lipește tot mai strîns de enunțurile maiorului, ca — de gîtul înotătorului — cel ce se îneacă.

Dacă aș fi Alias, i-aș spune fără să-mi schimb vocea : „Căpitane Geley... vei fi împușcat în zori..." Și-aș sta să aștept răspunsul.

Escadrila n-a dormit de trei zile, şi stă în picioare ca un castel de cărţi de joc.

Maiorul se scoală, se duce la Lacordaire şi-l trezeşte dintr-un vis în care, poate, Lacordaire mă bătea la şah :

— Lacordaire... cînd se crapă de ziuă, pleci. Misiune la joasă înălţime.

— Bine, domnule maior.

— Ar trebui să dormi...

— Da, domnule maior.

Lacordaire se aşază la loc. Maiorul, care iese, îl trage pe Geley după el, ca şi cum ar trage un peşte mort agăţat de capătul undiţei. Iată, fără îndoială, nu trei zile, ci o săptămînă de cînd Geley n-a mai pus capul jos. Ca şi Alias, nu numai că a pilotat misiuni de război, dar a purtat pe umeri răspunderea Escadrilei. Rezistenţa omenească are limite. Acelea ale lui Geley au fost depăşite. Iată-i, totuşi, pe amîndoi, că pleacă împreună — înotătorul şi cu înecatul său — în urmărirea unor ordine fantomă.

Vezin, bănuielnic, a venit la mine. Vezin, care, el însuşi doarme de-a-n-picioarele, ca un somnambul.

— Dormi ?

— Eu...

Mi-am rezemat ceafa de spătarul unui fotoliu, căci am descoperit un fotoliu. Şi eu eram pe cale să adorm, dar vocea lui Vezin mă tulbură :

— O să se sfîrşească prost !

O să se sfîrşească prost... Baraj à *priori*... Se sfîrşească prost...

— Dormi !

— Eu... nu... ce-o să se sfîrşească prost ?

— Războiul.

Ce mai noutate ! Mă afund iar în somn. Răspund vag :

— ...ce război ?

— Cum : „Ce război ?" !

Discuţia asta n-o să meargă mai departe. A ! Paula, dacă și Escadrilele aeriene ar avea guvernante tiroleze, întreaga Escadrilă 2/33 ar fi acum de mult în pat !

Maiorul împinge uşa ca o vijelie :

— S-a hotărît. Ne mutăm.

În spatele lui stă Geley, perfect treaz. O să-şi amîne pe mîine „da, desigur"-urile lui. O să mai pompeze încă, pentru istovitoarele corvezi ale acestei nopţi, din nişte rezerve pe care nici el nu ştia că le are.

Ne ridicăm şi noi. Spunem : „Da... bun..." Ce-am putea spune ?

Nu vom spune nimic. Ne vedem de mutare. Singur Lacordaire va aştepta zorile, ca să decoleze spre a-şi îndeplini misiunea. Se va întoarce, dacă o să se-ntoarcă, direct la noua bază.

Nici mîine nu vom spune nimic. Mîine, pentru martori, vom fi nişte învinşi. Învinşii trebuie să tacă. Asemenea seminţelor.

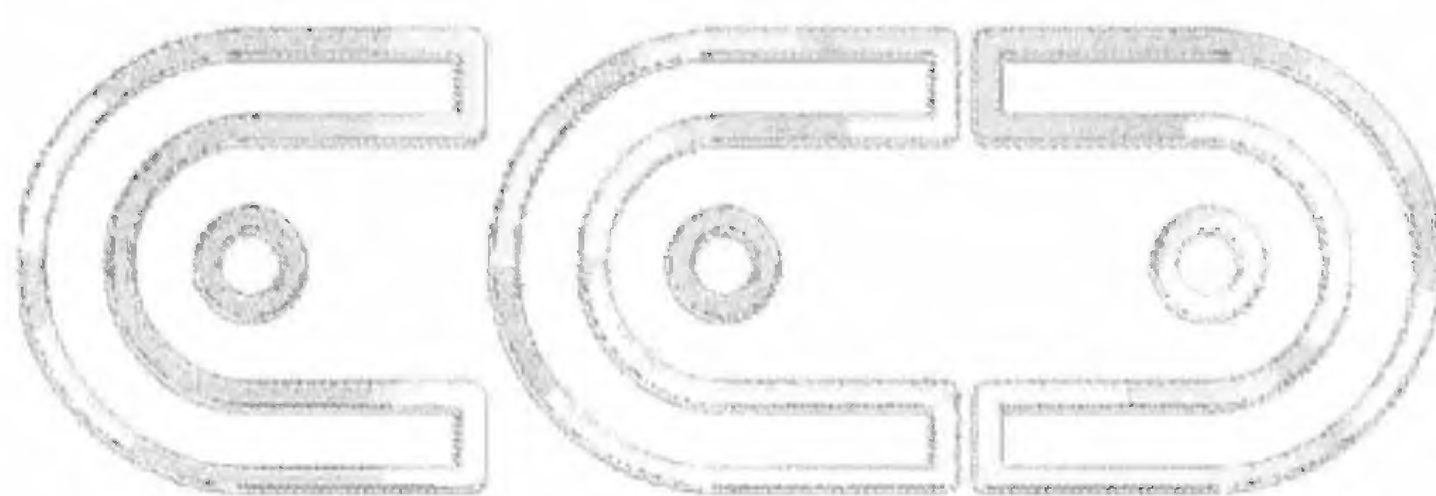
CUPRINSUL

Redactor responsabil: MARCEL ADERCA
Tehnoredactor: AURICA IONESCU

Dat la cules 26.10.1967. Bun de tipar 09.03.1968. Apărut 1968. Tiraj 40.160 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt tip B de 63 g/m². Format 700×900/32. Coli ed. 10,06. Coli tipar 8,75. A. nr. 14.954. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 84—31=59.

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, Bucureşti, Republica Socialistă România.
Comanda nr. 968.

Scanare și prelucrare digitală

de

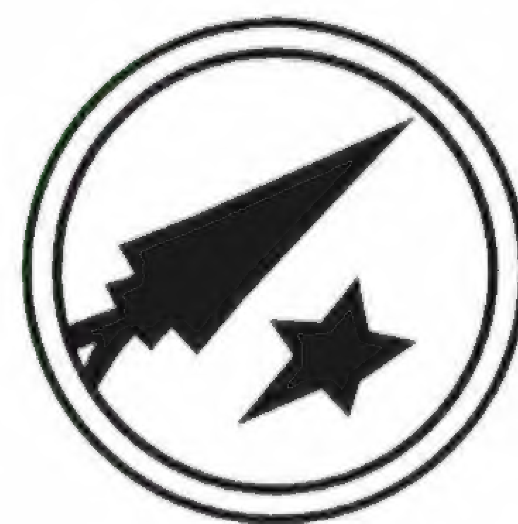

Anonim

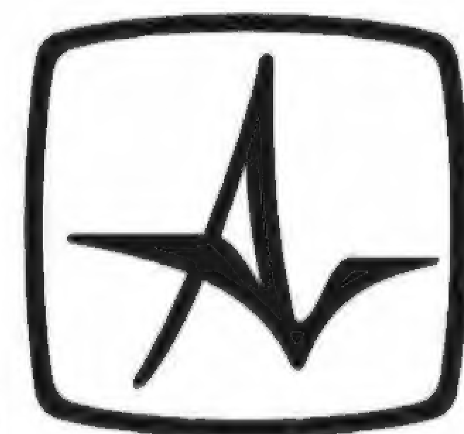

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

